IVANJSKI KRIJESOVI / N BARTULOVIĆ

[redacted]

[redacted]

NIKO BARTULOVIĆ

IVANJSKI KRIJESOVI

NOVELE

1 9 2 0

TISAK I NAKLADA „TIPOGRAFIJA“ D. D. ZAGREB.

Sadržaj.

NASLOVNI LIST CRTAO RADOVAN TOMMASEO.

17/V 1939
Zagreb

LISZTOVA RAPSODIJA.

Zima je već upravo izdisala u borbi sa jakim ožujskim suncem, a sa brda su još posljednji udarci bure šibali zgureni grad i široku golu okolicu. U to doba ni travka još ne proklija, krajina je još potpuno zimska, a vrsi u pozadini još uvijek se bijele na suncu. Dolje snijega nema, košto ga nema ni u siječnju, i ni po čemu se jasno ne opaža da je proljeće tako blizu. Ali zato ga se po svemu naslućuje. Zemlja je doduše gola, ali osušila se, gdjegdje popucala i nabrekla, kao da sve prska od klicâ koje se u njoj bude. Na moru više nema one jezive zimnje mrežice, što tako plaši čovjeka u hladnim prevečerjima, misleći na duge noći. Naprotiv, kanal se pružio gladak i mek, prevučen tankim slojem magle, i njiše se u dugim i laganim valovima, kao disanje jakih grudiju poslije sna. Od časa do časa, sve slabiji udarci bure poskorupe površinu, bezbroj tamnih jezičaca preleti kratkim prostorom, zavije se u okrug, pa se i opet

sve smiri u širokoj glatkoći i tišini vedroga dana.

Jedra na moru, jedva su i nategnuta. Odmiču polagano, rekbi svečano, jedva naginjući brodicu. Što dalje gledaš, to ih je više. U dalekoj pozadini, gdje su otoci navukli na se nešto gušći veo magle, vide se još samo kao sitne bijele maramice, kojima odlazeći otočani pozdravljaju bijeli grad.

Gosti što su se sakupili da čestitaju imendan gospodinu Katiću, uživaju u cijelom tom prizoru sa širom otvorenih prozora elegantne ville. Sunce udara nešto koso, ulazi u jakim mlažovima i kupa ukusne, meke frizure i mirisna odijela gospođâ. Žestoko je kao u pola proljeća. Osjećaš da ti draška nozdrve, kao da je u njemu već miris sveg sjemenja, i opojnost svih sokovâ, koje će da oplodi. Pravo „maračko sunce", kojeg se naše djevojke tako boje, da ih ne opali.

Pod prozorima gole kruške, jabuke i ruže odišu mirisavom vlagom. Korom im se već prevuklo lagano rumenilo, i na čvorovima su nabrekle. Pogdjegdje, mjesto rumenila, posula ih jedva zemjetiva vlakanca, kao bijeli prašak, koji se ljeska o suncu. Par busenova zimzeleni, oživljava zrak, i veselo se riše na plavoj pozadini mora.

U jakim zamasima struji zrakom opojni miris topline i blještavi sjaj svijetla. Četiri su sata, doba kad vedri dan kulminira u svojoj ljepoti i snazi. Sa ceste dopire do salona žamor svijeta, koji se izšetao. Šarena povorka, čavrljava i duga, proteže se putem, što se šćućurio visoko nad žalom, u ugodnoj zavjetrini. Čini se, da je sve, što je moglo, izišlo da odahne od prevaljenih burâ, i jezive vlage zbijenog grada.

Društvo u salonu je tiho. Kao da svi osjećaju, da su naišli na nepoznat i rijedak izvor, puštaju jedan drugome da nesmetano uživa, i traže ljubomorno za sebe to isto. Od časa do časa, osklizne se sama od sebe po koja teško suzdržavana riječ, više usklik ili cijuk, odbije se od bijelih zidovâ i izgubi se polako u debelim baršunastim zastorima, koji toploj sobi daju još i bizarni ton opojnog rumenila. Zapravo očekuje se još par prijatelja, ali nikome to nije dosadno. Od vremena do vremena, otvaranje vratâ unaša kratak nemir i par lakih pozdravâ, a onda je novi gost i sam već kod prozora, utišan dojmom opće akordirane polušutnje.

Na krajnjem prozoru, do pianina, sama je domaćica, maljušna i plavokosa gospodja Liza, sa svojom najboljom prijateljicom, gospodjom Lucijom. I one ćute, premda to go-

spodji Lizi nije najprijatnije, jer svoju prijateljicu već cijeli dan nije vidjela. Ali, pokušavši da baci par pitanja, i uvaživši konačno da se je Lucija možda i navlaš odijelila od ostalog društva, i ostala tu uz skrajnji, posve osamljeni prozor, — pomisli, da život ima zaista teških časova, uzdahnu duboko, i zagleda se sentimentalno u kvadratnu plohu sunca, što se igrala s bojama na prostrtom ćilimu.

Gospodja Lucija naslonila se desnim laktom na prozor i ispružila gornje tijelo vani. Sunce je obavijalo potpuno njenu visoku razvijenu pojavu tridesetgodišnje žene, odjevenu u ukusno i jednostavno odijelo od bijelog sukna i meke svile. I kao zanešeno od te sreće, igralo se prpošno sa pahuljastim prozirnim uvojcima njene kose, pletući u njima čas dijademovu krunu, čas svijetlu usijanu aureolu. Ona je gledala kuda i ostali. U nejasnu blistavu beskonačnost, označenu laganom maglenom prugom, što se je vukla sa žala prema dalekoj pozadini, gdje su se u bjelkastim i ružičastim piknjama stapale i sastajale sve misli, sva jedra i svi putevi. Gledala je kuda i svi, ali ne kao svi Ako je akord mira, što je obuhvatao društvo, bio cjelovit i skladan, ona je bez sumnje tom akordu davala osnovnu i najzvučniju notu.

Prije svega, njene su oči bile kao ni u koga; plave kao more i velike. I čitavo njeno držanje i tijelo u najljepšoj snazi, kao da je imalo nešto privlačivo i za sunce; obrazi joj se rumenili poput laticâ najljepše ruže, a usne se otvorile tako sjetno i podatno, kao da i nisu stvorene za drugo nego za poljupce. A onda, — zagledala se tako odsutno i intenzivno, kao da u toj bijeloj beskonačnosti traži da odgonetne nešto, što je tek u tom času naslutila kao zagonetku: odnošaj svoga mladog i snažnog bića prema svoj toj ljepoti i vatri, što je sad prožima. Oko usana napravi joj se lagani, tek zamjetivi potez sjene, koji od časa do časa samo lagano zatitra, mekano crtajući strujanje misli, što su oticale skupa sa pogledom u daljinu . . .

Na što je mislila lijepa gospodja?! — Gospodja Liza pokušala je da to odgonetne, ali ne mogaše ništa stalna da zaključi. Niti jedne tamnije sjene nije mogla da nadje u životu svoje prijateljice. Sve oko nje i na njoj, činjaše joj se tako jednostavno, tako lagodno i vedro, kao što bi samo sebi mogla da poželi. Nije bila siromašna, niti ružna; niti je kada bolovala, ni dosadjivala se. Svaki dan kao da je postajala mladjom. Prijateljica je imala, koliko je htjela, a muža revnijeg, odanijeg i odličnijeg jedva da se i zamisli. Dijete imali

su samo jedno: divnu plavokosu djevojčicu, a i ta im više ne davaše brige, jer je smjestiše u zavod. Što dakle da joj fali?! — Gospodja Liza, koja je kao sve nježne dušice, bila duboko uvjerena, da njoj samoj ipak nešto fali (i ako nikada nije znala šta!), duboko uzdahnu na ovaj, za njenu prijateljicu, tako povoljni reasumé, i zaključi, da sve to mora da se njoj tako čini, a Luciji, da zapravo i nije ništa. Uvjerivši se napokon o tačnosti svojeg opažanja, stisnu joj povjerljivo ruku, i podje, da dočeka nove goste.

Kada je već bila i kava na stolu, uđe i muž gospodje Lucije, i opravda svoje zakašnjenje „neodgodivim poslom". Svojoj ženi veoma prijateljski kimnu glavom, popi što je mogao žurnije svoju šalicu kave, i započe razgovor.

Raspravljalo se o jednoj vladinoj osnovi za povišenje činovničkih plaćâ. Gospodje su se razišle po prozorima, a pridružilo im se i par gospode. Samo jedan gospodin, sa bijelom ružom u zapućku, kao da ne želi smetati povjerljivim razgovorima, pridje onom istom prozoru, gdje je malo prije snatrila gospodja Lucija, i zagleda se u sunce. Ono je već polako naginjalo k zapadu, i u dnu za otocima počeli se pomaljati već prvi tragovi prozirnog rumenila.

Najednom, prosu se tišinom pregršt laganih akordâ sa pianina. Gospodin se okrenu. Gospodja Liza, okružena prijateljicama, sviraše nešto tiha i nježna, što se ubrzo razabra kao neki Chopinov preludij. Sve u sobi ućuta. Doktor Pero se ogledno kao čovjek, koji je upravo bio kod „najvažnijeg", pa se čudi, koji se to pisar usudjuje da ga prekida. Napravi u prvi čas i jednu posve službenu grimasu, ali sjetivši se brzo, da to amo ne spada, protegnu umiljato lice i počne da „sa zanimanjem" sluša. Gospodin do prozora nasmjehnu se nečemu tiho, i zaokruži pogledom po sobi. Gospodja Lucija sjedila je uz neku malu žućkastu damu vis-à-vis pianina, i tako odvojena od ostalih, slušala pomnjivo, zagledavši se u jedno užareno staklo . . .

Svršivši Chopina, ljubezna se domaćica prihvati Griega, a onda neke napoletanske serenate. Društvo je bilo sve razigranije i oduševljenije. Poslije svakog komada sve bučnije se pljeskalo, pa je doktor Pero zaključio, da to ne će nikada svršiti, i namigne kolegi Klariću da podju u pokrajnu sobu.

Gospodin do prozora medjutim je sve pozornije promatrao gospodju Luciju, ali tako diskretno i vješto, da nitko to nije mogao da opazi. Svatko bi dapače bio rekao, da je naj-

dublje zanesen muzikom, i posve otsutan od ostalog. A on je i bio zanesen, ali više od nje nego od muzike.

Više radi nje same nego radi ostalih, nastojaše da ona i ne osjeti njegov pogled. Bojao se da bi time mogao da je zabuni, i da joj rasprši onaj osjećaj potpune osamljenosti i intimnosti, koji je činjaše tako naravnom, kao da je promatra krišom, kroz zastore njene sobe.

Lucija je rado dočekala taj intermezzo muzike i općeg slušanja, da može da se otme prekomjernoj ljubežljivosti svoje prijateljice Lize i komplimanima ostalog društva. Nije ni opazila, kad joj se muž udaljio, premda je u tom času veoma nehotice i veoma nejasno mislila na njega. Sjeti se da je nekoč baš on tak silno volio „svoju" Beethovenovu simfoniju i jednu poznatu Lisztovu rapsodiju, kad bi mu je ona, „kako to niko ne umije", svirala. — „Tko zna, pomisli u sebi, da nije on to govorio samo zato što je znao, da je ja tako strastveno volim?", — i nešto trpka prostruji joj srcem i usnama. No to je trajalo samo čas, — jedan čas, za kojeg se gospodin do prozora gotovo izdao, pogledavši je nešto pronicavije, — a onda joj se crta oko usana i opet ispravi u fini titrijući luk, i sva je ona uronila u toplu i živu mistiku razbujalih akorada. Muzika, kao da je jače potjerala tok njenih osjećaja, koji su sad mogli da se na harmoničnim valovima njišu još ugodnije k svom nenaslućenom cilju. Osobito poznati i strastveni akordi napoletanske serenate potresli su je i potškakljali do u dno srca, probudivši joj i najtanje nerve, tako da je najednom osjetila da je sva rumena od nagle navale krvi. Ta spoznaja uznemiri je još više i, kao da se boji da je tko ne zateče, digne plaho oči, i tjeskobno pogleda oko sebe. Sve je gledalo u klavir ili u sunce, i bilo zaokupljeno muzikom. Sve, — osim jednoga, tek na pola poznatog gospodina, sa bijelom ružom u zapućku, koji je jedini gledao na nju, svojim krupnim smedjim očima, i čim je podigla glavu, okrenuo se, i pogledao vani. Gospodja Lucija porumeni jače, i nikako ne mogaše da se umiri. Nervozno se pomaknu u naslonjaču, stresnu glavicom, stade da se maše lepezom, ali mjesto da se smiri, osjećaše, da joj sve više udara krv u obraze, i da zapada u sve veću zabunu.

I tada melodija naglo utihnu. Društvo provali opet u buran pljesak, i razgovor poteče salonom poput bujice. Gospodja Liza se dignu i podje k Luciji.

— Krasno, reče joj ova smeteno, ali posve iskreno, i pruži joj ruku.

— A sad ćeš i ti malo, zar ne? Ti to umiješ još ljepše, odgovori domaćica još ljubeznije, i okrenu se u susret mužu.

Lucija je čula kako joj je zanosno rekao: „Ma ti si mi zaista umjetnica“, i vidjela kako joj se sretno nasmiješio. U to netko spomenu i njeno ime, a žućkasta joj susjeda ponovi takodjer Lizinu molbu.

— No, dakle, nadam se da ćete nam ipak ugoditi, javi se konačno i domaćin, naklonivši se gracijozno.

Lucija ne mogaše više da se brani.

— No, pa kad baš hoćete, zašto ne, odgovori nesigurno, i podje prama pianinu.

Društvom se raznije odobravanje, radosni usklici i smijeh, ali već nakon časa završi sve to prigušenim pskutom, i smiri se posve u općoj pozornosti i ćutanju.

Lucija rastvori partituru. Zagleda se u nju onim istim, punim pitanja pogledom, kojim je malo prije gledala u sunce, a onda naglo i brzo preleti sitnim rumenim prstima po bijelim tipkama.

Svirala je svoju Lisztovu rapsodiju. Prvi akordi odprhnuše u zrak kao nestašno, kliktavo iznenadjenje, kao visoki krik djevojčeta, koje je prvi put ugledalo sebe u bistroj morskoj vodi... Nešto plaho, nešto još neodlučno drhtalo je u njima; po koja kratka, odsječena

nota zazvučila bi kao jecaj i odrazila se samilosno i nježno od jake pozadine, koja se sve više bližila i sve jače zaglušivala svaku plahost i sjetu. To je sve trajalo samo časak: samo, dok su prvi akordi preludija odprhnuli sa tipaka i mali, sve rumeniji prsti osjetili sigurnost i verv pjesme. A onda, kao da se pjesma najednom izmjenila, ili se naglo rascvala u najbujniju simfoniju; kao da se plaho djevojče najednom promijenilo u snažnu, punu ženu, koja se vidi u svoj svojoj moći i ljepoti, svake neodlučnosti, svakog straha nestade, i akordi puni zvukovâ kao šipak, rumeni i jaki, odjeknuše sigurno u nervoznom i napetom „crescendu“. Svi glasovi života, sve vibracije krvi, svi pogledi očiju i drhtaji rukû tekli su kroz tu pjesmu, bližili se i rasli poput bujice, nadimali se sve više, i razlijevali se prostorom. Sve zrake sunca, sve plavetilo mora, sva draškanja lahora i svi mirisi zemlje stapali se s njima i radovali se skupa, sve bučnijim glasovima, čas odsječenim, jogunastim i kliktavim, čas opet širokim, dubokim i dostojanstvenim. Iz oblih tamnih dubinâ basova što se naganjahu, dizahu se plavi valovi melodije, a iz njih opet, poput bijelih kapljicâ pjene, prskahu sluh visoki, sitni „arpeggi“, obijesni kao smijeh djevojčeta, kada se prospe ugrijanim ko-

lom. Od časa do časa, kao kad bujica naidje na pljesak, impuls pjesme bi se prekinuo, i u slijedećem tempu čuo bi se samo lagani meki prelaz, kao da je to voda pročavrljala sa šljunkom... Ali samo časak; — a onda je tijek pjesme preuzimao opet svoj divlji, raspojasani šum, samo još jači i puniji...

Lucija je svirala samo za sebe. Sve su oči bile uprte u nju, ali ona, kao da je na sve zaboravila i prenijela se bogzna kako daleko, sama sa svojom pjesmom, nije ni oka svrnula sa partiture. Ili možda ni partiture nije vidjela. Njen pogled bio je još uvijek onaj isti, što je malo prije gledao sunce, samo još upitniji i odsutniji. Uz to, bijaše on nepomičan i dubok kao udes. Je li čitala note?... Možda mehanički, ali ono što je ona vidjela, ono što je obuzimalo, i nju i sve oko nje; glasovi što su se pod njenim prstima radjali i letjeli k dalekim maglama zapada skupa s njenim mislima i osjećajima, ti glasovi bili su u njoj odavna, i ona nije trebala da ih čita.

I tko da dokuči zašto je Lucija baš u tom času, kada je sunce možda jače nego ikada prodrlo u njenu skrivenu dušu, kada je zrak najživotnijim mirisima plâkao njeno osjetljivo srce, kad ju je čitava mlada priroda obuhvatala slutnjama još neotkrivenih draži,

— zašto je baš u tom času njeno oko palo na tu pjesmu, na taj razbarušani krič krvi i života, na tu pohlepnu čežnju za suncem i za lijetom, što ju je njena mladost još davno nerazumijevanu, instinktivno voljela...?! Je li to bilo svijesno ili samo slučajno, da je odpretala tu iskru, što je pod još zelenim iverjem čekala jedan čas topline, da se raspali i da bukne...?! I konačno, je li to bilo sunce što ju je gledalo i zrak što ju razgovaraše, koji su iskru raspalili i šapnuli joj da je čas velikog nepoznatoga blizu...?! — Tko zna!

Dok je rapsodija rasla, vani se u punom čaru razlio suton. Cijelo nebo na zapadu sinulo je jakom žućkasto-rumenom bojom, prozirnom kao dijamanat, a preko nje se u jakim tonovima urezalo par vodoravnih pruga tôple krvi. Pod njima u glatkome moru, pukla je dugačka bujna ljeha rascvijetalog maka. Sve je plamtilo: i lice, i cvijeće i bijeli zidovi salona; sve kao da je posuto zlatnim laganim peludom što se truni s neba. A o svu tu izgarajuću ljepotu risala se u okviru prozora Lucijina silhueta, i markirala posljednje odsječene i kulminantne akorde razbješnjele rapsodije...

Pljesak je bio bučan. Svi usklici, svi pogledi, sve ruke najednom su jurnule k njoj,

da joj čestitaju, da joj zahvale, da joj se dive. A ona, — kao da se prenula iz sna, koji je još svu obuzima — samo se lagano osmjehnu, protare rupcem čelo i sva užarena, koraknu prema dnu sobe. Ni sama ne znadijaše zašto tamo. Društvo je moljaše za još jednu pjesmu, ali njene oči su tražile nešto po sobi, intenzivno, jako, željno ... Jedan sami čas, — ali kroza nj je njena duša prošla neizmjernosti prostora i beskonačnosti vremena. Do ruba bijaše puna čaša njenih osjećaja i plima joj je sjala u očima. Neku čudnu bol, i duševnu i fizičku osjeti od te prepunosti bez oduška. Jer, kamo da je izlije, u čije oči da prenese tijek prepune duše svoje ...?! U čijoj duši da osjeti odjek pjesme, što je u njoj još buktila? — Gdje je taj ...?!

Glas muževljev iz pokrajne sobe dopre do nje jasan kao zvuk kamena što se kotrlja niz bezdan ... Lucija protrnu. Zaustavi se, kao da hoće da se bolje uvjeri o tom čudnom dojmu, i usne joj se sakupe gorko. Obori glavu ...

I tada, — a da ga nije ni vidjela ni čula, ni pomislila na nj, — tih i miran kao prikaza, nadje se najednom do nje gospodin sa bijelom ružom u zapućku, i pruži joj ruku.

— Lijepo, gospodjo, reče meko, kao da u tome glasu još živi jeka zamrle pjesme.

Lucija dignu oči. I kad se susrela s njegovima, i našla ih svijetle i duboke kao more, sa jednim pogledom, koji govoraše više od pjesme i prodiraše u dno misli, — osjeti odmah, da je u tom času svu njenu plimu upio u se taj jedan jedini srodni i topli pogled jedne nepoznate ljudske duše.

Uzdahnu olakšano, i podje opet k pianinu da ugodi društvu ...

*

Oprostite, dragi čitatelji, ako ova priča nema konca. Dogodjaj je još svjež, Lucija je na oko ista, i — ja nemam što da vam pričam. Život ljudski je kao cesta što vodi k tornju, koji se u daljini bijeli. Ideš njom, misliš da ti je cilj pred očima, i niti se ne obazireš na stranu. Sretan si. Ali najednom se dogodi, da se nešto s ruba ceste prejako zasvijetli, ti se obrneš, i — opaziš drugi cilj, možda još svijetliji ... To je usudni čas svake ljudske duše. I koga sreća nanese na puteve, što se križaju s njenim, te pruži u tom času pitajućim očima samo prst razumijevanja, topline i potpore, — nema više te sile koja će njega da rastavi od nje, niti nju od njega.

I konac priče zato je suvišan.

Maribor, oktobra 1914.

VISKO SILA.

Prijateljima, ***Pavi Vranjicanu i Jakovu Franetoviću,*** težacima u Starom gradu,

da vide, da sam se i ja njih sjećao u danima, kad su se oni prvi ***odvažili,*** da se sjete mene, i da mi pruže parče bratske i prijateljske utjehe.

I.

Obitelj „Bodlinovih" jedna je od boljih u težačkoj ruci. U njih je lijepa, crijepom pokrivena kuća na pod, široko dvorište sa gušti rnom i ograda sa stajom. U konobi povalio se dugi red starih bačava, jedan drveni turanj i nekoliko badnjenica.

Baštine nema u njih mnogo; nešto desetak komada, većinom u strane, a samo jedan u polju. Ali zato imaju dosta na gospodarevom. Za dobrih godina mogu da naprave i do osam bačava vina, a ulja imaju i za prodaju i za kuću. Ništa im ne fali.

Gospodari su im različiti. Par manjih komada pripada nekoj staroj udovici, nešto više spicijaru, a dobar dio različitim crkovinar-

stvima, ili preko prve ili preko **d r u g e r u k e**. Ali najviše, — gotovo polovina svega što imaju na gospodarevom — pripada šjor Bepu Likarovih, najbogatijoj i najuglednijoj obitelji u mjestu. Djed ili pradjed šjor Bepov bio je liječnik, još u doba kada su liječnik i župnik bili jedini mogućnici u mjestu, pa mu od toga i nadimak „Likarev". A stariji tvrde, da je tako i došlo sve u njihove ruke. „Znali su pisat i učinili su karte, a težak jadan nepoznao ništa i morao da muči . . ."

Osib Bodlina je najbolji težak u Likarovih. Ima i drugih koji drže njihovih zemalja, ali on je od starine, i najbolji i prvi. Šjor Bepov **p a l a c**, starinska i siva dvokatnica, sa gospodskim i bojadisanim prozorima, velikim dvorištem sprijeda i širokim **p o r t u n o m**, nije nego preko „Vrbe" Osibu i u tri skoka može da je u njoj. A i treba da je tako. Šjor Bepo ima doduše i po dvoje slugâ i sluškinja, ali šta da zna zagorac „Vlah" o konobi i polju, kad ga je krš i otjerao od kuće. Široke i prostrane konobe, pune bačava i svakojakog alata, trebaju uvijek vješta i pouzdana oka. A Osib je prvi koji će staviti ruke na svaki posao. Niti može da se pretoči, niti da se načme, niti da se kuša vino, bez njega. Je li došao trgovac, Osib je onaj, koji će prvi reći svoju i udariti cijenu, a treba li da se

unajmi sluga ili težak, Osib će ga sam, i naći i pogoditi.

Šjor Bepo zna Osiba i pušta ga da čini kako zna. Osib to voli, jer se osjeća slobodnijim. Ako je gospodar blizu ne usudjuje se ni da zaviče, ni da opsuje, a bez toga posao ne ide. Zato je on najzadovoljniji uveče, kada je već sve u redu i on može da se na prstima popne do prvog kata, pa da šeširom u ruci i stoječke ispriča gospodaru sve što se učinilo i šta bi još trebalo da se učini. Gospodar za to njega lijepo „upitaju" kako mu posao kod kuće, kako mu žena i djeca, a subotom mu pruže još finu i skupu cigaru, takovu istu, kakovu „oni sami" slušajući ga puše . . .

Te cigare i ti ljubezni upiti, jedina su nagrada Osibu. Ali Osib i ne traži druge. Otkako pamti, zna da su mu i otac i braća i sestre, išli gospodarevim preko, isto tako radili i brinuli se, a da nikad nisu ni pomislili na nagradu. Oni to čak i ne nazivahu radnjom; govorili su „idemo dat ruku" ili „pomoći". I svi su bili uvjereni, da je to dužnost isto tako kao i urediti svoju kuću. Još više čak: Oni su to držali naročitim **p r a v o m**. Bodlinovi su se od uvijek ponosili da najvećom konobom u mjestu upravljaju oni, i da ih Likarovi drže, u neku ruku „svojima". Od oca na sina, prelazio je u njih osjećaj

odanosti prema obitelji starog pokojnog Likara, kojega se više nitko n je sjećao, ali o kojemu je još i danas svatko pričao „da su bili mogući, mudri i strogi". Osib je prve svoje uspomene sačuvao baš iz te konobe. Prvi gospodin koga je u životu vidio, bio je pokojni šjor Bepov otac, prvu čestitu „porilu" dobio je od njega, a sve druge radi njega. Vidio je da mu je pokojni ćaća bio u Likarovih prvi, znao je da mu to drugi zavide, i prva i najveća želja njegova momaštva bila je, da ga u tome naslijedi. Ćaća je naravski želio to isto, pa bi mu često uz komin pripovijedao o pokojnom starom Likaru, o ocu šjor Bepovu, o ženi mu šjori Prudi, o neudatoj kćeri šjori Ani, i napokom o šjor Bepu samome. I svako to pričanje, koje bi djeca udivljenjem slušala, završio bi plahim klimanjem glave i uvijek istim riječima: „Poslušajte, dico, gospodara; m o g u ć i su oni" — — —

Ta riječ im je uvijek na jeziku, kada govore o Likarovim. U njoj kao da je i sva tajna moć, što veže Bodlinove uz bogatu i oholu obitelj. Malo je ljubavi u njoj... Prvi osjećaj što ga je svaki od njih dobio u saobraćaju sa gospodarevima, bio je osjećaj straha; u djetinjstvu od zaušnice, koju je čekala druga kod kuće, a kasnije od srdžbe koja je

bacala cijelu obitelj za nekoliko dana u zabunu. Onaj koji ju je izazvao, gledan je mrko od svih u kući, jer svi znaju da srdžba gospodareva prelazi i na njih. Poslije nje, stari se ne miče za čitava dva dana iz kuće, psuje sve oko sebe, i tek kada drži da „su se" gospodar bar nešto „umirili", usudjuje se da za krivca pita oprost.

— I drugi put mu dajte; neka zapameti, dodaje, nastojeći pokazati, da se i on što više ljuti, eda bar tako umiri gospodarevu srdžbu.

Za vrijeme jematve Osib i stariji mu sin jedu kod gospodara, skupa sa sluškinjom u kuhinji. Sve što ostane tada iza jela, sluškinja spremi u papir i Osib ponese djeci. O Božiću i Uskrsu prava je jagma za tim papirima, punim slatkiša i jela. A Osib je sto puta ponovio djeci za ognjištem pripovijest o svom objedu u gospodarevih, kad se je kao dijete krizmao i otac šjor Bepov bio mu za kuma. Tada nije ni jeo u kuhinji, već lijepo s njima, za stolom, izmedju gospodara i šjore Ane i imao veliki bijeli ubrusac, koji ga je svega pokrivao. A jela i slatkiša bilo je toliko, da je sutradan morao ulje da popije; tako se bio prejeo.

Djeca su sve to najvećim strahopočitanjem slušala i, kad god bi svršio, mladji bi pitali plaho kada će i oni biti krizmani...

II.

U Osiba Bodline bilo je šestero djece; četvorica muških i dvije ženske. Sve su to bila dobra i poslušna djeca, radina i bogobojazna, kao i roditelji. Danju rade, noću rano liježaju, a još ranije ustaju, nedjeljom slušaju svetu misu i blagoslov popodne. Ni krčma, ni igra ih ne vidi, a gotovo ni drugovi. Hvala Bogu dosta ih je i izmedju sebe, pa se drže lijepo svoga praga, gdje im ništa ne fali. Likarove poštuju od malih nogu i slušaju ih, kao što se pristoji, i kao što su od roditelja naučili. A zdravi su i jaki, pa Osib Bodlina može uistinu da se i ponosi i da je zadovoljan s njima.

Nikada u njihovoj kući nije bilo svadje. Djeca nisu smjela ni da pitaju za razlog, niti da se opru, a jesu li dobila po glavi, znači da su i zaslužila, i treba da pitaju oprost.

Tako je to išlo u Osiba Bodline sve dok nije došlo vrijeme da se krizma najmladji dječak Visko. A onda, kada se baš nitko nije nadao, — sve se najednom poremetilo.

Gospodar su se ljubezno primili da mu budu kum, ali posve preko običaja, nisu ga pozvali na objed. Mali o tom nije znao ništa, i kad je poslije velike pontifikalne mise jedva dočekao da čuje podne, tužno se razočarao

kad mu je ćaća, mjesto da ga odvede u gospodarevih, rekao, smijući se usiljeno: „A sad homo doma; biće obid već na stolu . . ."

Visko je pošao, ali nije ni mrve okusio. Svi su razumjeli zašto, i jer su ga sažaljevali, mučali su, da ga još dublje ne rane. Objed je prošao tužno i Visko je odmah izišao iz kuhinje. To poslije podne nije ga niko više vidio.

Zdrava Marija je već odzvonila, pa se i smračilo, a Viska još uvijek nema. Došao je Osib i veli, da ga na blagoslovu nije bilo, a ni sestra ga nije vidjela kod sv. Petra, i zabrinutost je rasla. Napokon, kad je već prošao i „Mrtvi zvon" i svi su se našli kod kuće, pomisli Osib, da bi trebalo ipak da ga potraže, i svi se raštrkaše po mjestu.

Istom oko ponoći dosjeti se stariji brat, da je možda ipak u vrtu, i nadje ga u sjenici, u kojoj su držali orudje, kako spava. Probudiše ga i uvedoše u kuću, i iznenadjeni nadjoše, da mu je čitavo novo odijelo razderano i uprljano, a šešira da i nema. Mati ga zapita oštro, gdje je to bio i kako se poderao, ali on ne odgovori ni riječi, i pogleda je tako prkosnim i krvavim pogledom, kakvoga dosada nikad nije vidjela u njega. Osib je brzo uzavreo i ošinuo ga, a ni mati nije kasnila. Ali začudo, — kolikogod su ga tukli i psovali, on

nije nijedne suze prolio, niti jedne riječi, ili jecaja izustio. Samo ih je uporno gledao, kao da izazivlje, i čim je osjetio da ga mater slabo drži, istrgne joj se naglo, pobjegne i razlupa staklo na prozoru.

U kući su svi ostali zaprepašteni. Osib je najednom prestao da viče, a stara je čak briznula u plač. Braća su se u čudu pogledala, i nitko nije znao što da kaže. Svi su osjećali da nešto nije u redu, kao da nešto oko njih počinje da se ruši, i da grubo prijeti njihovom miru. Nitko nije pošao za njime. Kao da im se to već svima činilo uzaludnim, bez ijedne riječi, težinom u srcu i misli, povukoše se na svoje postelje, da tamo dalje premišljaju o stvari. Samo je mati kriomice pošla u vrt, i uvjerivši se, da se pod lozom ipak nešto miče, kao da se sprema na bijeg, uzdahnu i vrati se natrag.

— Tamo je pod lozom; neka spi, reče Osibu, koji je gledaše upitno, i nadoda s uzdahom: „Gospe, pomozi!“

III.

Visku je već bila četrnaesta kada se krizmao. Dogodilo se to zato, jer kad je zadnji put biskup došao iz Hvara, nije djetetu bilo nego osam godina, pa se Osibu činilo da

nema još dovoljno pameti za tako visoki sakramenat. Kasnije je biskup nešto zakasnio, i Visko se izmedju ostalih drugova na krizmi isticao, kao jablan izmedju česmina; tako je već bio visok i krupan. Licem se nije uvrgao ni u koga od svojih, a najmanje u oca. Osib je sa svojom širokom ribarskom bradom i mekim očima ličio najviše kipovima svetog Andrije ili svetog Petra u crkvi svetog Mikule, a i mati mu je imala posve dobroćudan izgled i meke crte lica. Takova bijahu i ostala djeca. Oni su bili svi dosta visoki i jaki, ali osjećalo se, da ta snaga i to zdravlje nisu za drugo nego za uporan rad i poslušan, miran život. Visko je naprotiv imao duboke, oštre oči, svinute i izbočene kosijere, i čvrsto, kao u prkosu prikupljene usne. Osib je govorio da sliči nekom stricu, koji je još kao mladić pošao u Ameriku i više se nikad nije vratio. Ali Visko nije poznavao toga strica.

Sutradan poslije krizme, Visko opet cijeli dan nije dolazio kući, ali u kući su već bili mirniji. Osib je zaključio: „Ogladnit će, pa će se vratit“, a tako su mislili i ostali. Ali sa svim tim cijeli se dan govorilo o njemu. Osib je još uvijek vjerovao u svoju šibu i prijetio, a mati se odjednom sjećala, da je ona već davno opažala da Visko nije kao druga djeca. Tada su se i drugi sjećali. Mati je spome-

nula, da je još u povoju bio najnemirniji i da ju je nekoliko puta ugrizao za sisu, tako da bi joj se mlijeko od boli zaustavilo. Stariji brat je onda pripovijedao, kako ga još pred dvije godine, jednom nije htio da posluša, i kako se na nj bacao kamenom. Sestri je pred par mjeseci govorio, da je šjora Ane Likarovih, šjor Bepova sestra, ružna vještica i oponašao je njen govor, a najmladja Anica pripovijedala je, kako se skoro uvijek sakrije, kada gospodaru ili šjori Ani treba na posao.

Sve su to bili ružni i neugodni znakovi, ali ni Osib ni stara nisu zato gubili nade. Kao što je stari predvidjao, Visko se još iste večeri, dok su oni bili za večerom, došuljao u dvorište, odvukao se krišom uz „sular" i legao u postelju. Oni su ga čuli, ali nitko ga nije smetao.

U jutro se digao prvi i odmah dohvatio motiku. Nitko mu nije rekao ni riječi. Ali kad su se na „Garmici" pod maslinom našli, poslije objeda, da se odmore, Osib mu je održao dugu i oštru prodiku. Visko ga je slušao pognute glave i nitko, pa ni sam Osib nije znao kako da to tumači. Ali stari je uza sve to bio zadovoljan.

Poslije toga Visko se umirio. Radio je kao i prije, i odviše za njegove godine, ali

uvijek je ostao mučaljiv i zamišljen. Materi, kao materi, to je najviše upadalo u oči, pa je pokušala da bude ljubežljivija prema njemu. Ali to nije koristilo.

Osib nije htio pred njime da pokaže da popušta, i pričinjao se kao da to i ne opaža, a braća kao da su ga se klonila. Visku se činilo da u kući ili na polju dok rade, izmedju sebe nešto šapuću i sve ga čudno gledaju; ali nije se mnogo brinuo za njih. Jedino što ga je vidno uznemirivalo, bila je bojažljivost male Anice, najmladjeg djeteta, koje je on uvijek najviše volio. Jer i ona kao da se otudjila od njega, poslije „onoga". A mala i nije da se otudjila, ali bi ga tako plašljivo i nesigurno pogledala, kad bi joj se približio, da bi mu se svakiput pojavile suze u očima.

Osibu je konačno ipak dodijalo to „mušljavanje" i odluči da ga prekine odlučnom prodikom. Činjaše mu se, da i Visko od nekog vremena postaje mekši, i da je najzgodniji čas. A i stara ga je nukala na to; i njoj i braći bilo je već nesnosno to stanje.

Jednoga dana nadje se sam s njime na „Dubcu", dok je ostalu djecu navlaš bio poslao u drugi vinograd. Bilo je poslije objeda. Ležali su pod širokom oskorušom, i stari odluči da počne, kao u šali:

— Dakle, gospodine, kako ste? . . . A?

Visko pocrveni i pogleda u travu.

— Je li prošla „luna“? . . . Već bi bilo i vrime, ja mislim.

Visko je ćutao. U neprilici stao je da čeprka rukom po zemlji. Staroga ta zabuna ohrabri, i prodrma ga za rukav.

— Mučiš, a, — nastavi nešto strožije, sad te je sram?! Vidiš i sam da imaš krivo, pa mučiš. A i bolje ti je, tovare, i poslušat lipo, a ne „muslijat“ za ništa, i činit da se jidimo, i ja i mama. Jesi tega kad vidil od druge braće? A? . . . Govori, tovare . . .

Visko i opet ne odgovaraše, ali je zato sve življe nastavljao Osib. Dugo nije već imao prilike, da istrese sve svoje stare prodike, pa je sad čestito izrabio prigodu i opetovao Visku cijelu istoriju Likarovih i svoje obitelji, i sve čestite tradicije posluha, radinosti i poštenja, kojima su se uvijek ponosili Bodlinovi, a kojima bi morao da se ponosi i on, da ima pameti i da nije „tovar“ . . .

Ova riječ doduše nije bila u programu, ali navika je navika, i stari bi se svaki put prekinuo, kada bi mu pobjegla, bojeći se da s njome ne pokvari sve. Konačno je završio, da „još nije kasno“, da će, i on i mama oprostiti sve, samo treba da se Visko popravi, da bude dobar, i da posluša.

— A ti to hoćeš, znam ja. Vidim ja, kako ti je sad žao . . . Samo ne zaboravi toga, tovare, — izmače mu se i opet, pa se prekine, i zagleda u Viska, očekujući odgovor.

Za cijelog tog govora, Visko ne dizaše očiju, niti je ijedne riječi progovorio. Stari je nagadjao da to sluti na dobro, ali ni iz daleka ne bi bio mogao da predoči sebi pravi tok osjećaja koji su se za to vrijeme u Visku razvijali. Jer mali zapravo niti je mogao, niti je znao što da kaže, kako je bio uzbudjen. Ukućani se nisu prevarili kada su tvrdili, da je Visko od neko doba mekši, jer je u njegovoj duši zaista bilo toplije tih dana. Neka čudna želja, čežnja za starom ljubavlju i veselošću, za očevim pričanjima i materinom šalom, za razgovorom s braćom i igrama s malom Anicom, za svim što je prije bilo i u čemu je odrastao, probudila se u njemu i osvajala ga sve više. To je i učinilo njegov pogled blažim i njegov muk sažalnim. I sada, kada opet tu, na starom baštinskom tlu, pod oskorušom, čije je grane stoput s braćom preskakao, i poslije toliko vremena, sluša poznati ćaćin glas, drhtav i pun ljubavi, — taj osjećaj je porasao u njemu, do plime, i svaka riječ starčeva, pa čak i onaj stari dobro poznati „tovare“ učini mu se kao milovanje, koje mu je dugo bilo uskraćeno. Kada

je stari prestao i Visko osjetio, da njegov pronicavi topli pogled tražio odgovor, jedva se suzdrža da ne brizne u plač. Ali zato je brzo podigao oči i pogledao staroga ravno, onim svojim nekadanjim umiljatim i blagim djetinjim pogledom tako, da je stari u isti čas sve razumio i brada mu se lagano potresla.

Tako se gledahu jedan čas: — otac i sin. Konačno stari, kao da se nečega sjetio, naglo izvadi maramu i otare oči. Pa kao i u predjašnja lijepa vremena, primi nježno dijete za ruku, diže se s njime skupa, i kao da nikada ništa nije bilo medju njima, reče:

— A sad homo, sinko: vrime je . . .

I oba, jedan do drugoga, nastaviše zadovoljni svoj teški rad na teškom ljetnome suncu.

IV.

U Bodlinovih je opet išlo sve po starom. Mati je opet volila Viska više nego ostale, a pazila ga i gojila još bolje nego prije. Braća su opet slobodno i ljubezno govorila s njime, a Osib bi ga čak od vremena do vremena zadovoljno potapkao po ramenu i rekao: „Dobar je naš Visko, dobar!“ Visko je sve to volio i bio sa svime zadovoljan, a najviše sa promjenom kod male Anice. Kada je dijete vidjelo, da Visko više ne gleda mrko, i da ve-

selo razgovara sa roditeljima, nije više imalo čega da se boji, i stara ljubav prema njenom „Viku“ oživi opet u njoj. Sad više nije trebalo da je traži, ona mu je sama bila uvijek za petama i vješala se o njegov haljetak, igrajući se s njime. Opet su jeli skupa, opet su spavali jedno do drugoga, i cijela je kuća bila puna njihova smijeha i šale. Gledajući ih tako, — njega visokog i jakog, kao da mu je već osamnaesta, a nju malenu, plavu i nježnu, kako stoje jedno do drugoga, Osib bi rekao u šali: „Vuk i janje“, i nasmijao se zadovoljno.

U društvu s janjetom i vuk kao da je postao janje. U kući su sve više bili s njime zadovoljni, i stara bi često u večer za lijeganja izmijenila sa Osibom svoje dojmove, pa je oboje bilo mirno. Stari je govorio, da Visko radi za dvojicu i to je bila istina. Kao da je iz vode rastao, pretvarao se sve više u kršna jedra momka, koji je prešao već malo ne svu braću. Svi su to opažali, i počeli su da cijene tu silu radinu i nenadoknadivu, od koje se stan diže. Osib je sam savjetovao ženi, da pripazi na njega malo bolje, i dodao: „Dok je on zdrav i dok radi, nima straha od posla“. A i braća se nisu protivila, ako bi Visko dobio komadić više, niti im se to činilo krivim; mislili su „time ćemo ga pri-

vezati". Jer, i ako je on bio već posve ljubezan i miran, i stara svadja zaboravljena, bilo je još uvijek časova, kada bi, i roditelji i braća osjetili neki pritajeni strah, kao da bi nešto opet moglo da se dogodi, i sve da se pokvari. Previše jak i neobičan za njih, bio je onaj sukob, da bi mogli lako da ga zaborave. Sjećali su se, da je odviše toga izbilo na javu i činilo im se katkada, da u svemu tome leži klica nečega teškoga i neizbježivoga. Samima im bijaše žao tih misli, ali one su se nametale same od sebe. Bilo je dapače časova, kad im se činilo, da i na Visku samome zamjećuju nešto što ih plaši. Znao je da ima čudnih pogleda koji put. Kadagod bi se govorilo o Likarovim, ili bi otac do kasna ostao u konobi, a oni ga doma čekali, Visko bi ćutao i samo zamišljeno i otsutno gledao u vatru. Tada bi oni jedan drugoga plaho pogledavali i razgovor bi utihnuo sam od sebe. Materi se činilo, da za takovih časova u njegovim očima sine opet nešto grubo i oštro, što ju je sjećalo na ono nesretno veče poslije krizme, — i nemirne, turobne slutnje opet bi joj obuzele dušu.

K Likarovim Visko nije išao više. Svima je toga bilo žao, ali što da mu učine? Znali su dobro, što je bilo uzrokom nemiru, pa su mu u duši i opraštali tu „nekrejancu". Nadali su se, da će se i to urediti. Osib je već nekoliko puta pokušao, da ga onako, pola ukorno, pola blago sklone, ali zaludu. Visko se je klonio i samog rada na gospodarevim poljima.

Tada se dogodi, da „su" gospodar sami jednoga dana jetko dobacili Osibu: „A di je oni tvoj najmladji gospodičić, a? Oli se ne denja doći dat ruku?".

Osib na taj upit nije odgovorio. Pretvarao se, kao da ga je prečuo, ali uvidio je dobro, da se gospodar ljuti i to mu bijaše dosta. Sjeti se dapače, da ga gospodar već duže vremena nešto mrkije „gledaju", i strah da se možda već i davno na njega ljute, uprepasti ga. „Valjat će svakako da mali posluša", zaključi uznemiren, i iste večeri navlaš podje ranije kući.

Došavši u dvorište, nadje baš Viska gdje se pere, a do njega Anicu, i u šali ga prska vodom. Niti ne podje u kuhinju, već ga odmah pozove za sobom, i podje uza stube. Našavši se s njime u sobi, započe ljubezno.

— Jes' se umoril danas. Kad ste se vratili?

Visko mu je već po glasu razumio, o čemu se radi. Odgovori da se je vratio pred pola ure i namršti se. Osiba taj izraz uplaši, ali natrag se više nije moglo. Da dobije vre-

mena, podje po stolicu, stavi je nasred sobe, i sjedne.

— A ne bi mogao sutra, — poče polagano i gledajući ga ravno u oči, — malo u gospodara u konobu, a? ... — Ima ništo posla ...

Visko stajaše ispod svjetiljke, oborene glave i cijelo mu je lice bilo u sjeni. Osib ne mogaše da pročita na njemu ništa, i zato se zaustavi naglo. Ali uvidjevši da mali ne odgovara, uze to opet kao dobar znak i poče još nježnije, gotovo proseći, da ga nuka. Nije mu pripovijedao ništa o tome što je gospodar rekao; šta više nastojao je da gospodara i ne spominje, i da ga samo sa svoje strane ponuka.

— Znaš da sam ja slab; ne mogu već kako pri'. A posla je puno; potriba je, da mi kogod da' ruku.

Glas mu je podrhtavao od uzbudjenja. A Visko, koji je bio tek počeo da ponovno uživa mir i staro veselje u kući, kojemu je još svježe u duši bilo sjećanje kakovom je slašću pred mjesec dana dočekao prve očeve riječi, — slušajući sada opet taj isti dragi glas, samo još mekši i slabiji, kako ga moli, — ne imadjaše srca da ga rastuži, i šutio je. Šutio je, jer je još uvijek u njemu bila svježa jedna rana i jaka jedna mržnja, koja ne mogaše

lako da se ugasi. Borba je u njemu bila teška, a vidio je da ćaća čeka ...

U to ga neko povuče za rukav. Mala se Anica tiho došuljala u sobu i podignuvši glavu, gledala ga sa smiješkom u očima.

— Viko, šapnu mu tiho, ali tako nježno i toplo, kako to samo djeca umiju: „Poslušaj ćaću, Viko".

Tome više ne mogaše odoljeti. Podignu malu u naručje, poljubi je tri puta zvučno u svježe usne, i okrenu se k ocu.

— Dobro je, doći ću, odgovori mirno i pogleda ga poslušno u oči. I noseći malu u rukama, podje veseo niza stube.

V.

Sutradan je Visko cijeli dan pomagao momku i ocu, u konobi Likarovih. Prelazeći opet prag poznatog dvorišta, bilo mu je kao da gazi po sebi, ali pomislivši na oca, stisnu zube i podje dalje. I radio je cijeli dan neumorno, kao na svojem, bez truda i bez počinka. Pred večer, kada se već smračilo, otac je pošao da nešto donese, a on je ostao sam u konobi, sa slugom.

I tada najednom udje u konobu šjor Bepo. Cijeli ga dan nije bilo, i kako je znao da on uopće rijetko zalazi u konobu, Visko nije ni mislio na nj. Zato se tim više iznenadio, kad

je najednom na svjetlu uljanice ugledao pred sobom njegovu tamnu, mrsku pojavu, sa malim psećim bičem u ruci. Kao da je u taj čas svega dobroga nestalo u njemu, Viskov se pogled najednom zamrači, i u lice mu udari krv. Ali ipak ne podigne glave, i nastojaše da mirno radi dalje, premda je osjećao da mu se ruke tresu.

— A di si ti a, signoretto? — čuo je najednom za sobom podrugljiv, malo kreštavi glas gospodarev, — oli si bil na putovanju?

Visko osjeti porugu, ali suzdrža se. Podigne glavu i odgovori mirno.

— Bilo je i doma posla, a mislil sam da ni potriba.. — I htjedne da nastavi rad dalje. Ali gospodar prihvati opet.

— Bil si doma...?! Oli misliš da ja ne znam ča si opravil, tovare? Da si ti moj —, zaprijeti, — i Visko osjeti kako mu oko glave leprša tanki, upleteni bič...

Drugi još jači val krvi udari mu u obraze, ali ipak je šutio.

— Mučiš, tovare, a?... nastavljaše dalje, prijeteći mrski glas, koji je Visku zvučio kao škripa stakla. — Imaš pravo, kad ti je ćaća ništa, kao i ti, pa ne zna da te nauči krejance. Da si ti moj!...

I bič ponovno zaleprša oko Viskovih ušiju.

Visko osjeti već da mu krv udara **u šiju**, i uspravi se. Ali ne reče ništa. Samo teško **i** nerazumljivo zareža, kao sputano zvijere, **ili** prigušena daleka grmljavina.

— Da ti tvoga, — zaviče na to grubom psovkom, na nj gospodar i stavi mu se o prsa, — runjaš, a? Dat ću ti ja runjat, kada ti ne zna dat otac, tovare! — Marš!

I kao od šale, — a da Visko ne mogaše ni da se snadje, poleti vijugasti oštri bič na njegova ledja...

Nije to bio prvi put. Ali od onoga dana, kada je u njemu jasno izbila mržnja i otpor, bio je prvi put. U sami tren, oči mu se zakrvave, žile mu nabreknu, i on instinktivno, silno i odlučno dignu pesnicu...

Zamahne, ali — zaludu...

Nešto poput gvozdenih kliješta spopade ga straga tako čvrsto, da ne mogaše ni da se makne. A bič je medjutim sve oštrije i sve slobodnije zahvaćao njegovo tijelo, i plamene mu obraze, izobličene od bijesa.

Riknu kao zvijere i okrenu se. Ali u taj čas nestade i zadnjeg trzaja snage u njemu, i kao slomljen spusti ruke...

Za njim je stajao otac i vikao:

— Udrite po tovaru, udrite — —.

— — — — — — — — — — —

VI.

Te noći Visko Bodlina nije spavao kod kuće. Daleko u polju, na stogu pruća razgalio je svoja uzburkana prsa, otkrio užarenu glavu i proveo tako noć, na rosi i na vjetru. Spavao nije. Najprije se dobro isplakao, i kad je prestao, osjećao je da su to posljednje suze istekle iz njegovih očiju. I s njima kao da je otišlo nešto meko, nešto dobro, ali boležljivo, što je bilo dio njegova srca, ali i njegove slaboće. Možda će doći časovi, kada će taj gubitak žaliti, ali u tom času više nego išta žalio je u sebi baš takove, i prošle i buduće časove. Kad se je isplakao, i bio gotov s time, okrenuo se na ledja i pogledao tako oštro u čisto zvjezdano nebo, kao da je tim jakim pogledom htio za nešto da se zakune. Da zakletva bude čvršća i odluka jača, prešao je zatim redom u misli sve šta se te večeri dogodilo, i navlaš se duže zaustavljao na najgorem i najbolnijem. Osobitom, krvavom okrutnošću mjerio je svoju bol, srdžbu i iznenadjenje, svu onu neokušanu smjesu otrovnih i krvavih osjećaja, koji su planuli u njemu, kada je za sobom ugledao rodjenog oca, osjetio stisak njegove ruke i čuo njegov suhi od pokornosti iznakaženi glas: „Udrite, udrite . . .“ Čitave noći prolazio je njegovim

mozgom taj prizor, povraćao se sve drastičniji i odvratniji, i svaki put svršavao bijesnim škrgutom zubi i neizrečenom pjenastom kletvom. Nikada ne će zaboraviti onih očiju. Bile su vlažne i pokorne kao u pseta, a glas više nije ličio glasu čovjeka, već kao da to pas zavija ili bleji marva. Usne mu se tresle i visjele kao laloke u konja, pa osim srdžbe Visko osjeti i stid, strašan ubitačan stid, radi takovog oca. I ruku je bio podigao, žuljavu grubu ruku, koja je samo još zato imala snage . . . — Kukavelj . . .! A još do jučer, taj glas je mogao da mu zapovijeda i da ga ublaži; još sinoć ga je pogled na te oči i te stare ruke, sklonuo da pođe, kamo više nikada nije mislio da ide. Dođe mu najednom da se smije sam sebi, da se naruga svoj svojoj prošlosti, ali ne mogaše, i mjesto toga dovikivaše svom bijesu, kao da hoće da ga podraži: „Udrite, udrite . . .“ Jeka noći i dôca vraćala je k njemu to oponašanje, istinskom grozom pa mu se činilo da odasvuda naokolo, iz zraka i iz tame, kriješte razuzdanom vikom na njega ruglo i sramota, mržnja i bijes. U duši je osjećao sve veću i bolniju prazninu; kao da se sve u njoj ruši od nekog jakog potresa i propada duboko u bezdan. Čitave naslage, i ono što je držao svetim, i ono što mu se prije činilo tvrdim poput hridine,

sve se to ruši istom brzinom, istom groznom i bešćutnom lakoćom, koju ne možeš da zaustaviš. I svaki put, kada se uz urlanje mašte i vlastitog glasa, jedna nova naslaga odroni, u duši nastaje nov porast boli, strašne, kao da osjeća kidanje mesa u utrobi. Spopadoše ga grčevi u želudcu i u grudima, ukočiše mu tijelo i napeše zglobove. Usne mu se namreškale od vatre, grlo se zatrpalo, oči se izvalile, i on ostade dugo zgrčen, bez daha, sa škripom u svim kostima i pjenom na usnama. Tako se to ponovilo nekoliko puta. Suze ne će više da se pojave i grč raste, sve dok ga ne spopane polunesvjestica. Zapane u strašnu klonulost, i kada opet otvori oči, osjeti se slomljenim, i diše teško, u dugim dubokim zamasima . . .

Pred zoru se nešto umirio. Mašta već umorna i iscrpljena, prestala je da naglo radi, pa je pomalo počeo da trijeznije razmišlja. Tjelesno se osjećao slab. Rosa je padala jako, a vjetar, što je prema jutro postajao jači, nosio mu je raspuštene kose i škakljao prsa. Bilo mu je hladno. Htjeo je da se digne, ali uspravivši se, pomisli: „Kuda ću?“, i baci se opet na pruće.

— „Sam“ prošapta poluglasno i polugorko, i u isti mah se začudi, odakle mu ta riječ . . .

Sada je već jasno razabirao slom u duši, i pakosnom gorčinom stao da promatra ruševine. Sve ležaše smrvljeno, sve duboko dole, nedostiživo . . . Kako čudno! — A ipak, do pred nekoliko sati, sve je to bilo još čitavo i drago. A sada? Zar baš nikoga da ne voli više? . . . Dva upita još svježa i bolna gurahu se napred, tražeći odgovora. Jedan novi, jedan zaboravljeni grč obuze mu srce u taj čas, i Anica, njegovo drago malo mezimče iskrsne pred njime, opet sa uplašenim, suznim očima, opet otuđena i otrgnuta U taj je čas, možda, požalio sve. Ali pomisao da bi opet imao da se povrati i da ponovno prekorači mrski onaj prag, otjera mu odmah taj kratki bljesak, i mjesto suzâ pojavi mu se opet na usnama srdačna strašna kletva na onoga koji je svemu kriv.

Kako je mrzio toga čovjeka! Kako stara je ta mržnja i kako duboko usađena! Sjeća se je sada kao prve svoje uspomene, najdublje svoje misli i najstarijega osjećaja. Kada je, još djetetom, prvi put vidio njegov upleteni bič, pobojao ga se. Uvijek mu je čudno bilo, kada bi doma čuo gdje govore o njemu kao svecu, a u konobu je išao samo zato što se je bojao oca. Nikada nije mogao da razumije odnošaja između toga čovjeka i oca, ni da uvidi zašto to gospodar uvijek

psuje, a otac se samo plaši. Visko je oca volio i činilo mu se da svatko mora da ga voli. A kad tamo, — gospodar ga grdi, a on plače. Koliko li mu je puta došlo da zaplače i on, pa da dovikne tom crvenom tuđem čovjeku: „Pusti ga, to je moj ćaća!“ . . . Ali tada je bio malen. Mislio je, otac će doći doma, tužiti će se, a ja ću ga utješiti. Reći ću mu: „Kada ja budem veći, obranit ću te, ćaća“. Ali ćaća bi došao doma i tužio se, ali ne na gospodara, već na se. I sutra bi im opet govorio: „Dico, imajte rišpeta od gospodara . . . Dobri su oni . . .“

Katkada bi po cijele noći mislio o tome, i opet ne bi mogao ništa da dokuči. Tada bi teško zaspao, umoran, i sanjao ružno. Danju bi po čitav sat sproveo u kutu, gledajući zamišljeno oca, a kad bi došlo vrijeme jela i ovaj ga pozvao k stolu, bacio bi mu se oko vrata i briznuo u plač. Svi su se čudili tome, ali niti su oni razumijeli njega, niti on njih. Osjetio bi tada živu želju, da nešto kaže, da nešto upita, ali kako, kada su svi bili isti, svi čudni. svi plahi i pokorni . . .? Gospodar ih je sve psovao, i mater i sestre i braću, a oni su šutili. Bili su veliki, i jaki, i nedužni, i — šutili su. Plakali su dapače, i govorili da je to pravo. Zašto pravo?!

Znao je da se probudi naglo, zgrčenim pesnicama, i sav uzbuđen. Tada se osjećao jak, jači od braće, od oca, od svih. Plamenim očima gledao bi svoje pune žilave ruke i osjećao da mrzi. Šaptao je to sebi čudnom nasladom i sanjao osvetu. Neobične, strašne zapletaje i sukobe zamišljao je, i uživao u tome. Osjećao je da mu time raste snaga, i to ga je još više podjarivalo.

Kako li je dijete bio tada . . .! Zamišljao je da osveti oca, braću, obitelj, — a sada? Crna, još živa slika prošle večeri preleti opet njegovom maštom poput olujnog, mrkog oblaka, što uzburka čitavo obzorje. U njegovoj duši zakotli od nje ponovno, i crne krvave misli navru mu opet u mozak . . .

Ne čeka li ga i sada šiba doma . . .?! Ne čeka li ga kletva i psovka od svih onih čije ga je poniženje ranilo i natjeralo mu te misli? Nije li to bio otac, koji mu je zaustavio ruku i pustio da bič nekažnjeno šiba njegova leđa i obraze . . .?!

Grčeviti ludi smijeh prodre iz njegovih grudiju, poput graktanja vrane u svitanje dana, i sve je zlobnijom nasladom mislio, kako mu sad negdje otac doma psuje i sprema šibu . . .

— Hahahaha, pa — homo, homo doma, neka istuče, neka se izvolji još zadnji put; —

neće ni to bit za gore, vikao je smijući se sve krvavije i dižući se s pruća...

Jednim zamahom skoči na zemlju i protegnu se. Raširi ruke prema suncu, što je kroz krošnje maslina već virilo u dnu polja, i udahnu zraka. Zatim dignu sa zemlje kapu i čvrsta koraka, uputi se prema mjestu.

Na susret su mu kukurijekali pijetli, i pozdravljala ga Zdrava Marija sa zvonika svetog Stjepana.

VII.

Kad mu je bilo osamnaest godina, Visko je bio najjači momak u mjestu. Stasom se razvio bolje nego ikoji od braće, a ruke mu ojačale tako, da se i kroz košulju moglo da opazi, kako mu mišičje igra na njima. Prsa mu se raširila i orutavila poput hrastovine, a ispod nosa mu probuhlo nešto crnih gustih dlačica, koje je on osobito brižno njegovao Bio je visok i lijep, lice uvijek rumeno, kosa gusta i crna, a oči tamne, velike i uvijek žive kao u sokola. — „Grad od mladića“ govorilo se u mjestu.

Doma je radio malo. Kada je bilo odviše posla, i radilo se na baštini, tada je išao i on, radio koju sedmicu na dušak, obradio za trojicu, i bacio alat u kut. Na gospodarevom nije radio nikada.

Kada mu je trebalo novaca, najmio se kod tuđih, radio opet koju sedmicu kao za okladu, — i bacio opet alat u kut.

Onda se odmarao. Doma je išao na jelo spavao zimi u kući, a ljeti u polju, i hodao na okolo. Svuda ga je bilo vidjeti; i u kavani i u krčmi, i na ulici i u crkvi. Poznavao je svakoga i svatko je poznavao njega. Volio je djecu i jake momke, a mrzio gospodu, redare i študente. Študente je i prezirao. Bilo ih je koji su mu bili drugovi u školi i vršnjaci, ali sada su ga se klonili. Isprva ga je to vrijeđalo, pa ih je zadirkivao. Oni su ga tada još više izbjegavali, a njemu je to godilo. Očito je, da ga se boje, mislio je s prezirom, — gnjide! Tražio je uvijek prigodu da se potuče s njima, i kad bi mu to uspjelo, sve bi ih rastjerao. Nekoliko puta se okušao i sa težačkim momcima, pa je i njih isprebijao. Svi su počeli da ga se boje a to je uvećalo još i više njegovu samosvijest. Postao je objestan od sile. Prolazeći ulicom, gurao bi ljude onako od jogunluka i šale, ili bi ugazio kome na nogu, a onda ga omjerio oštro, i nasmijao se.

I prozvali ga „Sila“. Kada je prvi put čuo taj nadimak, obradovao se, kao da je dobio odlikovanje. Nadimak „Bodlina“ mrzio je kao i sve što ga je vezalo sa prošlošću, pa se od tada i sam nazivao „Sila“. Umiješao bi

se medju djecu, dok bi se igrala na „Tvrdalju“, ili na „Vrni“, razdijelio bi im par novčića i uživao dok bi se gurala oko njega, vičući: „Sila“, „Sila“!

Roditelji su tjerali djecu od njega, ali on je znao uvijek da ih primami i da opremi s njima naumljenu vragoliju. Najrađe ih je nagovorio da razbiju štogod Likarovim, ili ih je poveo u polje, pa otrgao četvrtinu vinograda šjor Bepu. Učio ih je svakojaka posprdna imena za njega i šjoru Anu, i đavio se od smijeha, kada bi gospodar, crven kao rak, vikao radi počinjene štete. Ali znao je da bude strah i trepet jadne dječice. Došao bi najednom među nje, mrk i hirovit, pa bi ih sve štipao i tako se grubo s njima šalio, da su jadnici sve drhtali od straha. Po desetak bi ih preskočio uzduž ili ih nosio na leđima, dizao ih na ruke i stiskao ih pri tom tako, da su djeca i nehotice morala jaukati. Na kupanju bi uzeo po dvojicu na rame, odveo ih na sred mora, i onda uživao gledajući kako se koprcaju, plaču, i gutaju vodu.

Nitko mu nije smio ništa. Redar je dva ili tri puta pokušao da ga zatvori, ali svaki put mu je izmakao, a drugoga se nije bojao. Šjor Bepo je sad morao da se boji njega, — ako ne za drugo, a ono bar zato da mu ne šalje

djecu u polja; a otac, — taj je jedva više i govorio s njime.

Od one večeri i onog događaja u konobi prošle su već više od tri godine. Sa šibom što se još sutradan u jutro slomila na Viskovim leđima, slomila i svaka vlast očeva nad njime. On ju je pretrpio do kraja, a kada se kasno u noć vratio kući, i otac htio ponovno da ga bije, pograbio ga je samo čvrsto za ruku, i oštro otsjekao „Nećeš!“ — Time je bilo svršeno. Otac se plačući i kunući povukao u kut a mati je po čitave noći šaptala ružarije. Na tome je i ostalo. Nitko nije više htio da govori s njime. Braća su ga izbjegavala i stidjela se radi njega, a njemu se činilo da ga se boje. U Likarovih su ga takodjer psovali, ali on je mislio da ga se i tamo boje. Uživao je. Za njihove psovke i mišljenja nije mario. Doma je išao samo na jelo; mislio je „toliko još zaradim, a dio u obitelji još imam, pa mogu i da spavam.“ Znao je dobro da njima i to smeta i rado bi mu uskratili, ali ne usudjuju se.

Misleći tako o svemu i o svima, on je postajao u srcu sve tvrđi, a u duši sve hladniji. Tuđio se od svega bliskog i nježnijeg, i prema svemu osjećao nepovjerenje. Jedinu još „slabost“ osjećao je prema maloj Anici, i njeno otuđenje bijaše jedino što ga je još boljelo, i moglo da ga snuždi. Ali i to je samo poveća-

valo mržnju protiv drugih. Svaki put kada bi osjetio njen plašljivi, hladni pogled, kako se skriva od njega, usne bi mu se zalile otrovom i oči krvlju. I misli, što bi tada uzbuktile u njegovoj duši, bile su strašne kao najstrašnija osveta i ledene kao njegov život . . .

Takav je bio Visko Sila, kada je prešao osamnaestu.

VIII.

Ali tada se najednom — zaljubio.

U Likarovih je poslije Uskrsa došla nova sluškinja i bilo joj je sedamnaest godina. A sluškinje od sedamnaest godina, pa ako su još k tomu bračanke i zovu se Kate, sve su nekako osobito malene, osobito oble, i uvijek dovoljno rumene, da budu i lijepe. A ova koja je došla u Likarovih, bila je i jedna neobična Kate, jer je bila, i ljepša i rumenija od drugih, a oblija u prsima.

A to se Visku svidjelo. Kada je prvi put ušla u dvorište Bodlinovih, bilo je već pod večer, vrijeme dosta toplo, i Visko se baš prao nasred dvorišta, golih prsiju i ruku. Ugledavši ga, ona je vrisnula i pobjegla u kuhinju. Ali kad se je vratila i on je već umiven i odjeven stajao na dvorištu, opazi da je rumena kao večer, što je baš zapadala, i da ga

gleda nekim čudnim i plahim zanimanjem. Njemu se to učini neobičnim, i nasmija se.

Sutradan je susrete opet, i opazi da se i ona njemu nasmiješila. To mu bijaše milo. I drugi su znali da se smiju njegovim vragolijama, ali njezin smijeh, — to je bilo nešto drugo. Prolazeći na večer mimo palaca, pogledao je, kao nehotice uz prozor kuhinje, i bi mu žao što je nije vidio. Kad se je vratio, pogledao je ponovno.

Jednoga dana, došavši na objed nešto ranije, i ne našavši nikoga u kuhinji, zaputi se u vrt, da se izvali na travu. Ali došavši do vratiju, zastane. Iz vrta su se čuli glasovi. Odmah prepozna, uz glas materin i glas Katin, i kako se lecnuo niti ne prekorači praga, već naglo zaustavi dah. Razgovarale su o njemu Kate je nekako plaho i okolišajući pitala, zašto i Visko ne dolazi k gospodarevima, a stara joj se tužila i korila ga.

— Bože moj, prekine je na to Kate, ko bi pomislil? A reklo bi se da je najbolji... Onako jak, zdrav, lip . . .!

Visku je to bilo dosta. Poslije toliko vremena bio je to prvi put da čuje barem i riječ dobra o sebi, barem plahi jedan tračak simpatije i obrane, i sav uzdrhta od zadovoljstva

Te noći mu je bilo jasno da je zaljubljen Priznao je to sebi sa zadovoljstvom, ali i sa

strahom. Poslije prvog oduševljenja i prvih slatkih misli, želja za ljubljenom djevojkom donije mu sama upit: „A sada?“ — Ali na taj upit ne bijaše lako odgovoriti. Njemu je i prije je dolazilo često da pita sebe: „Ma je li ovaj moj život baš stogod valja?“ Ali prije nego bi niti promislio da odgovori, nešto bi iz njega zapitalo: „A da ga prominiš, ča ti to valja?“ — I eto, zato je on ostao uvijek isti: Nije imao zašto da se mijenja; nije imao za koga...

„A sada...?!“ E, sada je to već drugo. Onoga drugoga upita više nema, i Visko može mirne duše da odgovori sebi: „Ne, ne valja ti to; tako se ne može dalje.“ — „Kamo dalje?“ — Pa k njoj, dobiti je, oženiti je, biti sretan.— Jer Visko nije mogao da misli o ljubavi drukčije nego tako. Njemu je doduše tek prošla osmanaesta, ali jak je kao da mu je dvadeset i peta, pa i drugi se žene mladi...

Visko je sa zadovoljstvom prešao u misli sve šta je do tada mogao da opazi kod nje, i sve mu je kazivalo jedno: da ga ona h o ć e. To mu je godilo do opojnosti, ali uviđao je s pravom, da to još nije dosta. Treba je i zaslužiti, treba joj pokazati, da se je njoj doista pravo činilo, da on nije samo zdrav jak i lip, nego i dobar; da oni svi imaju krivo, i da će on biti valjan muž, bolji od svih ostalih. Samo, kako? Kojim putem? Neće li taj put morati da vodi baš preko njegova ponosa i srca, i neće li, prelazeći ga, morati da gazi po obojem? Njegov odnošaj prema obitelji doduše nije prav, ali može li on da ga promijeni? I zar je on tome kriv?!

Što je dulje razmišljao, sve teže mu je bilo naći odgovor, i napokon pomisli: „A i zašto sve to?“ Ne može li on sve to lijepo Kati razjasniti, i neće li ona, ako ga ljubi, razumjeti sve, i dati mu pravo? A međutim, on će joj i obećati i nastojati da ne dolazi do novih sukoba. Po gradu se također neće više skitati, a raditi će što marljivije, i na domaćem, i na tuđem. I sve će ići dobro, sve. Pomisli, kako bi bilo lijepo, da može i u dvorište k njoj, i u konobu; mogao bi po cijeli dan da je vidi, ali zaludu. To nije moguće.

Razmišljavao je gotovo cijelu noć, i konačno usnuo, potpuno zadovoljan svojim mislima. Pred zoru je sanjao da je negdje u vrtu sam sa Katom, i da se ona sve više rumeni i obara oči. A on joj samo mekano gladi obraze, i žedno gleda kako joj se pod bluzom njišu dvije jake sise, kao zrele grane na prerodnoj šljivi...

IX.

Kao što je nekada brzo i naglo nabujala u Visku mržnja, isto je tako sada naglo ovladala njime ljubav. Za par sedmica on je već bio pijan od nje, i bez okolišanja priznavao je sebi da dalje bez Kate ne može.

Trebalo je još samo da to i njoj kaže. Ali za čudo, — on koji je za sve drugo imao snage i smjelosti, kao malo tko u mjestu, za to kratko i nježno očitovanje, nije imao ni mrve. Sam pogled na Katu oduzeo bi mu riječ, i mjesto da govori, on bi joj samo buljio u obraze, u ruke, u prsa... I onda bi u noći po cijele sate mislio i prevrtao se s boka na bok, a u jutro se dizao s boljи glave i sa kolobarima ispod očiju.

Najednom poče da je vidjeva rijeđe. Pomisli najprije, da mu se to samo čini, od želje da je uvijek vidi, ali brzo se uvjeri, da se ne vara, i stade da se radi toga muči. Po čitave večeri sproveo bi, vrzajući se oko palaca, i gledajući u kuhinjske prozore. U početku se skrivao, da ga ne opaze, ali uvidjevši, da i onako cijelo susjedstvo zna za njegovu tajnu, bilo mu je svejedno. Tražio je da joj bar sjenu vidi na staklu prozora, i kad bi mu to uspjelo, bio je sretan. Ali za malo je i sjene nestalo. Ostao bi dolje do ponoći i buljio u ništa, kao da je u zemlju propala.

Jedne se večeri svijeća u kuhinji već davno bila ugasila i cijeli je palac već spavao. Visko je još uvijek stajao na uglu suprotne kuće, i skupljenih ramena, gledao na crnu prazninu prozora. Gdje je? Zašto je nema više? Pri svakom tom upitu osjećao je takovu bol u srcu, da je sve glavom tresao, kao da silom hoće da otjera misao što mu se ucijepila. Ali zaludu. Sumnja je bila tu, i trebalo je misliti. Stao je redom da pretresa sve, od prvog pa do posljednjeg susretaja, svaki mig njenog i svoga ponašanja, ali ni traga kakovom uzroku nije mogao da nađe. Govorili su doduše o posve običnim stvarima ali ipak bilo joj je drago i nije bježala. Posljednji put joj je dao i ruku, pa je posve jasno osjetio, kako je zadrhtala u njegovoj. Bilo je dakle očito da ga ljubi, ali ipak, — n e m a j e. A to je mnogo. Možda je to i slučajno, ali neugodno je. Već nekoliko dana je nema, a to je tim čudnije, što prije nije bilo večeri da ne bi bar za čas skoknula k njima. A i u palacu, ne može tako rekući ni da se makne, a da se sa „Vrbe“ ili iz Viskove kuće nebi vidjelo. Mogao je doduše, da pita koga od svojih šta je to s njome, ali to mu je bilo neugodno. Možda je i suvišno, mišljaše, možda je sve to samo slučaj ili je malo bolesna. „Samo malo“, doda-

vaše sa strahom, jer i ako mu je misao na njenu bolest bila nepodnošljiva, opet je u tom času rađe pomišljao, da je i bolesna, nego da je, sačuvaj Bože, što drugo...

Sutradan je bio sav blijed od nespavanja, i nije pošao na rad. Nemiran, lutao je cijeli dan oko kuće, išao sad u vrt sad u dvorište, izlazio na Vrbu, ili pošao do u grad, ali se brzo opet vraćao. Tako je proveo dva tri dana. Konačno jedne noći nije uopće ni dolazio kući. Sutradan rano nađoše ga braća i otac sa „zavojkama“ na nogama, sa vrećićom i motikom u ruci, kako sjedi na stogu pruća u dvorištu, i čeka ih. Pogledaše se u čudu. A on skoči naglo s pruća i muklo im nazva „Dobro jutro!“ Bio je blijed kao krpa. Zatim, kao da želi da im otjera začuđenje, nadoda još tužnije, kao da riječi čupa iz srca.

— A danas ćemo na gospodarevom, a?

I prvi se uputi iz dvorišta u rano ljetno jutro.

X.

Tri je puna dana radio Visko Sila skupa sa ocem i braćom, na najboljem gospodarevom vinogradu, „u Blata“, i premda je sva ta tri dana jedva i oka zatvorio noću, radio je kao malo kada. Vrijeme bijaše lijepo, sunce upeklo da je divota, a zemlja još samo

poluvlažna, kopala se, da i ne može bolje. Posao je išao kao od šale.

Na polju i u kući, u Bodlinovih i u Likarovih, sve je bilo u čudu. Nitko nije mogao da dokuči kako je do toga došlo. Svi su oni već davno znali, da je Visko zaljubljen, ali to im je činilo stvar još nerazumljivijom. Pogotovo kada su znali, kako je gospodar Kati zaprijetio, ako se bude sastajala s njime, i kako je ona sama, doznavši kakav je, počela da ga se kloni.

Braća su kopala marljivo kao uvijek, ali kopajući, svaki čas gledahu na njega i namigivala jedan drugome. A on je kopao baš u sredini reda, i bio je uvijek pred njima, jači i viši od svih, i udarao da je sve zemlja stenjala pod njegovom motikom. Šutio je cijeli dan i odmarao se samo dok bi založio; u jutro ili na podne. Raskoračenih, uprtih nogu, zasut crljenicom do koljena, činio se kao da je srastao sa zemljom, kao hrast, kome silan vjetar prigiba grane do zemlje. Široka, rutava prsa, tamna kao zemlja i mokra od znoja, zasjala bi svaki čas na suncu, a kosti na njima i na rukama igrale su, i svijale se od snage.

Braća su nastojala, da mu vide oči, ali one su ljubomorno skrivale svoj pogled u zemlju. Ne videći nikoga, ne slušajući ništa

do li udaraca motike i vlastitog disanja, Visko je umišljao, da i nema nikoga oko njega, i da može nesmetano da se poda svojim mislima. A to mu je i trebalo. I ako je cijeli dan mučao kao grob, nikada nije njegova duša bila punija i burnija, nego ta tri dana. Nikada nije njegova volja iskušala žešće borbe, nego li onoga časa, kada je, nespavajući cijele noći, i popuštajući svojoj ljubavi, odlučio da se prigne i da pođe na taj rad. Osjećao je, da je to poniženje, da to znači pljunuti sebi u obraz, ali osjećao je i to, da drukčije ne može. Bez Kate mu nema života, a znao je, da je to jedini način da joj se približi.

Kada je prvo jutro zadro motikom u tu tuđu prokletu zemlju, bilo mu je kao da mu oštrac motike zadire u živo meso, i jedva je našao snage da nastavi. Ali onda je pomislio na nju — : Ah, samo da je vidi, da joj dođe blizu, da joj reče, — a onda će sve proći i sve će se popraviti.

Navršavao se međutim i treći dan, a od nje ni traga. Bilo mu je teško, ali ustrpio se, i radio dalje. U polju ne može da je vidi, a u večer kada dođe kući, ona je za poslom. Pa napokon svejedno, tješio se, večeras će je ipak vidjeti. Misao na to sve mu je drugo zasladjivala i činila mu se više no

sigurnom. Prve dvije večeri bojao se još i gospodara i sebe. Htio je da privikne prije na zemlju, da može da se približi i kući. A međutim gospodar će doznati za stvar i ne će mu smetati. Sklonuti će ga na to Osib, a popustiti će napokon i on, jer zna dobro što vrijede njegove ruke i da nije dobro odbijati ih.

Zato je sve većom nasladom radio, sve upornije i sve jače, te večeri. Sunce je već pomalo zapadalo, i druga braća su još samo otegnuto zamahivala, dok je on udarao i mahao kao da je tek počeo. I bilo je tako čudno vidjeti njegovu visoku snažnu pojavu nasred polja, i dugu sjenu što ju je bacalo zalazeće sunce, i koja je svojim zamasima zahvaćala pola ogromna vinograda.

XI.

Te večeri iza osam sati sišla je Kate, kao obično u konobu, da joj Osib natoči vina. Dvorište je bilo puno mjesečine. Vraćajući se iz konobe, usprenu.

U sjeni ispod sulara, nešto se naglo maknu, i pred njom se, kao po čudu, stvori — Visko Sila.

Ugledavši ga, Kate prigušeno ciknu i htjede da pobjegne, ali Visko je već držaše za ruku. Čvrsto je potegnu k sebi.

Ona htjede viknuti, ali spopade je stid i jedva izlanu: „Pusti me!“ — Ali on je ne puštaše. Zapijehano i sipljivo stade joj šaptati na uho: „Kate, — dušo — Kate — ne boj se, ja te ljubim, Kate!“

Kati se upališe obrazi od njegova daha, i sve više je drhtala. Osjeti na lijevom obrazu dodir usana, a na prsima ruku, i ne znajući više ni sama, da li od straha ili od čega, vrisnu tako, da je cijelo dvorište odjeknulo. S tim vriskom ču se i prasak stakla, i boca u stotinu komada razleti se po pločniku.

U tren oka nađe se u dvorištu gospodar. Poleti sav bijesan na Katu, ali o svjetlu mjesečine ugleda najednom Viska Silu. Stade, osupnut. Pogledaše se bijesno, i gospodar zareža prvi:

— Ča ćeš ti, tovare, ovdi, a?!

— Katu.

— Katu?! — Šjor Bepo uskipi još jače i škripnu zubima.

— Dat ću ti ja Katu, tovare. Odmah da si je pustil!

Visko je stisnu jače.

— Jes‘ je pustil?!

— Ne.

— Jes‘ je pustil?!

— Ne!

— Ne —?!

Gospodar dignu bič i zamahnu. Visko ispusti Katu i poleti na njega. Jednom rukom pograbi mu bič, drugu mu naperi u lice, i mahnu. Ali — zaludu . . .

Za sobom osjeti i opet jedno teško i grčevito tijelo, i dvije žilave i koštunjave ruke koje ga sapinjahu kao kliješta . . .

— Ah, riknu bolno i divlje kao zvijere, i bez ijednog trzaja ispusti bič iz ruke.

Znao je tko je za njime, i da ne počini štogod grozno, poleti iz dvorišta u noć . . .

XII.

Te noći se na najboljem vinogradu Likarovih, „u Blatu“ dogodila grdna šteta. Pola lozja našlo se što polomljeno, što izguljeno, a stogovi „takalja“ što su ležali na „starini“, gorjeli su još cijeli nastajni dan. Uzrujanost i bijes bili su u Likarovih i Bodlinovih neizrecivi, i cijelo mjesto govorilo je o događaju.

Visko Sila te noći nije dolazio kući. Ni drugi ni treći dan nije ga bilo, a težaci su pripovijedali, da su ga vidjeli u „Dubokoj“, pod maslinom, kako spava. Četvrti dan je došao. Pošao je ravno u kuhinju i zatražio jesti.

Mati, koja se našla sama, ne odgovori mu ništa i izide. Neko je vrijeme ostao sam, dok se sa dvorišta ne začuše koraci, i na vratima se pojavi — Osib.

Bio je blijed, i brada mu se tresla. Zaustavi se čas, i omjeri ga pogledom, u kome je bilo više stida i boli, nego li srdžbe.

— Došal si, provali iz njega naglo kao iz kotla.

— Jesam, odgovori Visko prkosno i pogleda ga u oči.

— Da te zatvore?

— Neka zatvore!

I opet nastade muk, ili bolje, jedno podmuklo mumljanje.

— U Ištriju ćeš, nesrićo!

— Neka, odgovori Visko i slegnu ramenima.

Osibu je ta gruba drzovita ravnodušnost natjerala još jači bijes na usta.

— Neka, govoriš, nesrićo?! Tebi se ne haje, jerbo si proklet, jerbo si rûgo, ali haje se meni! Bodlina, — sin Osiba Bodline, pa u Ištriju! Volil bi da me Bog odmah digne, nego da to vidim.

— A vi me pustite, prekinu ga naglo Visko, i udari nogom u pod.

Njemu je ta kiša riječi bila već nesnosna, i želio je da čuje šta je.

Ali Osib se nije osvrtao na to. Bujica prijekora, kletava, a i suza, navirala mu je na usta i oči, tako, da nije ni mogao ni htio da je suzdrži prije nego se iskali i ne reče već jednom sve, šta je kroz tolike godine krio i susprezao, pred tim odmetnim sinom, križem svoga života i svoje starosti. Vlažnih očiju i drhćućih usana, on je govorio i lomatao rukama po zraku sve dok mu pjena nije počela da kapa s ustiju, i dah ga izdao tako, da je morao da sjedne. A tada je nastao muk, prekidan samo od njegova teškog disanja i plamsanja vatre na ognjištu.

Visko je stajao još uvijek, rukama u džepu, i na sve očevo govorenje nije odvratio ni riječi. Ali taj muk, napet i ispunjen strašću, bio je nesnosniji od svaki riječi. Zato se trgnu i pođe prama vratima.

— Čuješ, zaustavi ga Osib, uzdahnuvši.

Visko se okrenu.

— Ča je?

— Hod' ća... di hoćeš, di te volja, ča moreš dalje, samo hod'!... U Ameriku, na kraj svita, ako te volja... Ja ne mogu već, sramota je da greš u Ištriju, — sramota za me, za stan, za braću— —

Zaustavi se čas da prikupi daha, a onda nastavi.

— Ja sam govoril s gospodarom. Htili su te tužit, zatvoriti te, i imali bi pravo. Ali ja sam ih molil. Tri dneva sam ih molil, da me ne ubiju, da imaju smilovanja sa mnom, s materom ti, s braćom. I uslišali su me, Bog im naplatil! — Samo da greš, da ideš di te volja, samo odmah; ako ne, da će te tužit —

Umuknu i nasloni se na stolicu. A Visko je međutim jednim samim pogledom razmotrio sve oko sebe i prošlost i sadašnjost i budućnost. I odmah mu bi jasno sve; morao je dapače i sam da na to dođe.

Za koga da još tu ostane? Oteli su mu Katu otuđili Anicu, ubili sve, i šta da još tu radi? Imao bi još da se osveti, da — ali kako? Ne pristane li, isti će ga čas zatvoriti, i mjesto da se osveti on, osvetit će se oni na njemu. To je doduše glupo i nepravedno, ali tako je. A onda, život je dug, i tko zna, šta može još u svijetu da ga čeka? „Tko zna", ponovi opet u sebi, i oči mu sinu od potajne krvave nade . . .

— Dakle, prekinu ga Osib u razmišljanju, — ča misliš?

Visko ga pogleda, stupi korak bliže, i odgovori mirno, ali odlučno.

— Hoću.

Osib htjede nešto da kaže, ali Visko ga odmah prekinu.

— Ma ću se i vratiti jednom, ja se nadam.

I ne dočekavši odgovora, iziđe iz kuhinje, i pođe daleko u polje.

XIII.

Od tada je prošlo dosta godina. Visko je otputovao odmah par dana poslije gornjeg razgovora i to krišom, jer je već spadao pod vojne godine. Ali ipak, koji sat prije nego što je parobrod imao da krene, na najveće začuđenje sviju, obišao je redom, i Šjoru Anu i gospodara i gospodarcu, i pozdravljajući ih mrko ali mirno, svima rekao:

— S Bogom, i —do viđenja . . . .!

Zatim se oprostio od braće i sestara, od oca i od matere, i svima rekao istim čudnim glasom one iste riječi. Samo je malu Anicu nježno izljubio i turnuo joj nekoliko komadića slatkiša u ruke.

I više nitko nije čuo nikada za njega. Niti jednog slova da je kada pisao, ili po kome poručio; kao da je u zemlju propao. Osib je pitao mješćane koji su se vraćali iz Amerike, ali nijedan mu nije znao ništa sigurno da kaže. Samo po koji nesigurni glas, preko treće ili četvrte ruke, i to čudan. Tako se jednom bilo pročulo i da je umro, ali nitko

nije u to vjerovao. Drugi su govorili da je išao u „pulicijote“ i, kako je jak, da je postao „kapo“. Treći su pak mislili: „Biće da je obogatil, pak je zaboravil, i familiju i misto.“

Osib je u početku vjerovao u sve, a onda naposljetku nije više vjerovao ni u šta. „Ko zna, di ga je srića odnila...“ mislio je u sebi, i katkada, uz komin, poveo riječ o tome sa ženom i sa djecom. Nerado su govorili o njemu, osobito braća ne, ali eto — dođe gdjekada pa ih zaokupi, i ne možeš a da ne izmijeniš riječ. Svi bi se tada sjetili njegovog mrkog lica i onog čudnog pozdrava pri odlasku. I mati bi uzdahnula. A Osib i sinovi mu osjećali bi u duši čudnu neku bojazan i nemir pred budućnošću. Stari bi se tada prekrižio i, uzdahnuvši rekao: „Oslobodi, Bože!“

A Šjor Bepo Likarovih, kad bi se sjetio Viska i njegova odlaska, pucnuo bi samo nevoljko i rastreseno svojim upletenim bičem po zraku, i poveo razgovor o drugome.

Maribor, decembra 1914.

PAKLENA.

I.

Gledajući je s Kuka, Paklena sliči čeljusti kakove orijaške ribe. Gornji rt, onaj što je zatvara s istoka, pokriva donjeg baš tako, kao što gornji kljun pokriva donjeg u ptice grabilice. To čini, da gledana s nižega i ne izgleda da ima izlaza, pa više sliči jezeru, ili velikoj lokvi, nego li morskoj uvali. Preko rtova ne vidi se više ništa do surog kamenja „Gomilica“ na susjednom otoku, a preko strana još i manje. Samo vrh Kuka sa okrnutom, plosnatom glavicom reže nebo na zapadu.

Neveseo je taj pogled. U uvali je sve jednolično, mrtvo i golo. Strane joj i nisu zapravo strane, kao kod drugih uvala, već ogromne, sive gromade kamenja, koje kao da vise nad morem i tište ga. Kada je voda slučajno bistrija, pa se vidi u njoj odraz, onda se čini obratno, — da je kamenje izraslo iz dubinâ, a vode da su dvostruko duboke...

Pod stijenama nema obale. Osim na par mjesta, nema gdje čovjek ni da stane nogom. Stijene su pri moru tamne. Malo više opaža se i po koja zelena pjega, gdjegdje žućkasta u obliku oka, a gdjegdje i nešto crveno, kao mrlja od zgrušane krvi. To sve na drugom mjestu, možda i ne bi djelovalo tako ružno, ali u Pakleni vidiš odmah najgore. Tako n. pr. lišaji, što su izrasli po stijenama, sjećaju odmah lišaja što ih škrofulozni imaju po nogama, pa se grusti i da ih pogledaš.

Pri vrhu taj dojam nešto se mijenja. Boja kamenja i tamo je siva, ali svjetlija i suhlja, i ne lašti se više tako odvratno kao pri dnu. Na mjestima prelazi ta sivost u pruge srebrne ili bijele boje i pokazuje po koju mrvu zelenila... Tamo je kamenje raspuklije; ima malih škripovâ, rupâ, prerezâ, žilâ i zubovâ. Zadnji su orisi dapače već tako svijetli, da se o vedro, plavo nebo, pričinjaju kao osvjetljeni rubovi oblaka.

U škripovima, gdje se nakupilo rukovet zemlje, porasao je po koji bus mahovine i osušio se u „gosčicu". Iz rupa vire kržljavi grmovi smriča, dva tri samonikla kapara i nekoliko divljih smokavâ, koje sa svojim razrogačenim granama strše nad ponorom kao rogovi... Po koji list kozje brade kazuje samo, da se pod njime guje legu.

U docû, što se uvalio u dnu, vidi se ipak nešto više zelenila. Dolac se raširio baš tu gdje se spustio do mora, i strane mu se sužuju opet kao na rtovima, baš kao otvor grkljana u kita. To i čini, da ga se jedva vidi sa stranâ i povećava još više neugodni dojam da si u jami.

Zelenilo, što se tu vidi nešto je bujnije, nego po stranama, ali ni iz daleka tako bujno, kao u drugim docima. Nije da mu fali zemlje, ali — zanemareno je. Po gomilama i terasama što se još vide, opaža se, da je nekad bio i marljivo obrađen; pa i lozje još uvijek viri na mjestima iz zemlje. Nije da je „potučeno", da se ostavi starina, već upravo zapušteno.

Voda u Pakleni i ne čini se da je morska voda. Ništa se na njoj ne miče. Katkada samo, ako dugo gledaš u istu tačku, čini ti se, da je tu nešto utonulo i da se jedan red sitnih kolobarića raširio naokolo. Valjda to koji kukac dirne površinu, a možda i nije ništa... Ako baciš kamen s visine, pljusne teško kao da olovo lijevaš u ulje i kolobari se tad zanjišu po cijeloj uvali...

Kad vani puše, u Pakleni je tišina. Jugovina ne može ni da poviri u nju, jer joj je

okrenuta leđima. Sa zapada i istoka brane je stijene, a od bure je zaklanja istočni rt. Bura mu udara upravo u lice, šiba ga i lomi se o nj bijesno, ali uzaludno.

Ona ipak unese najviše života u Paklenu. Zanjiše bar lišće kozje brade i granje smriča i smokava. Rijetko kada dopre do površine, a i tada je samo lagano poskorupi i namreška.

Oluja je tu samo u visinama, na stijenama i rtovima. U nizinu silazi samo kiša i po koji kovrtljaj vihora. Kiša bičuje površinu oštro, ali jedva da je uzbiba, a svrdao vihora progutaju škripovi. Katkada samo, ako je zapadnjak odviše jak i naginje sjeveru, čuje se na zapadnoj strani, u dubinama, neko muklo i otegnuto mrmorenje, i čini se da voda pod površinom vri i glogoće . . . To mora da je rt šupalj i da dolazi odozdo.

II.

Takva je Paklena s a d a.

Ili zapravo, voda i stijenje u njoj mora da su takovi od uvijek, ali ta zapuštenost jamačno nije odavna. To se vidi po ostacima vinograda i po drugim znakovima.

Tako se na primjer niz dolac spušta udobni put, koji i ako nije cesta, nije ni gori

od drugih puteva u okolini. Dolje, gdje se taj put dotiče mora i gdje je dolac pružio nešto uskog žala, nalaze se i ruševine dvaju potleušica. Pred njima je i nabačeni gat u moru, o čiji stup visi još komad užeta, bogzna kojega broda.

Ta zapuštenost malo je i zagonetna: Uvala je doduše mrtva, ali ribari, kojima uvale najviše služe, sigurno nisu tako osjetljivi. Inače je veoma prikladna. Za nevremena ne bi se uzduž cijele obale našlo sigurnije zaklonište, a po kućama se vidi, da je nekoć to i bila.

Paklena je nekad bila isto takva uvala kao i svaka druga, i bolja dapače. Sveg onog zla, što se sad u njoj vidi, prije nije bilo i seljaci su išli u nju, kao što sada idu u druge, da se spreme na ribanje ili preplove na susjedni otok. Ona je i Dračevici i Lokvama bila najbliža, pa su je zato i jedni i drugi uživali zajednički, u miru i slozi. Tako je bilo prije. A zlo, što se onda uvuklo ,došlo je ovako:

Put što vodi niz dolac, ne svršava, kako se na prvi pogled čini, odmah na žalu, već se produžuje na desno i uspinje se. Tako to ide sve uz stijenu za jedno pedesetak metara i najednom svršava kamenom izbočinom, poput doksata. Tu je stijena posve ravna i

strši okomito nad morem na velikoj visini. Budući da se baš na tom mjestu donji sloj kamenja jače izbočio, a gornji se više ulupio, napravio je tako pećinu od tri do četiri metra široku, kojoj je otvorena strana ograđena zidom.

Tko je sagradio taj zid i kada, ne da se reći. Jedni pričaju, da je tu u davna vremena neki svetac činio pokoru, a drugi, da su se tu skrivali hajduci i plijenili ribare. Danas svakako ne stanuju više tu ni sveci ni hajduci, već — S o t o n a.

Sotona, — to je čovjek. Tko mu je prvi dao to ime, ne zna se, ali danas ga nitko više ne zove drukčije. Pa i on sam sebe naziva tako, vele seljani. A ima i zašto.

Prije svega Sotona je **višćun.** A višćun je isto što i muška vještica; i još gore. Vještica ima koliko ti bijes hoće, a višćuna malo. Ali ono što ih ima, to je pravi otrov pakleni. Višćun ne samo da leti za oluje na metli, već on i doziva oluju; vabi je svojim čarima i upravlja njome, kako hoće. Ako on samo želi, da grom udari u staju, prije ili poslije nema joj spasa. Čim on uzme na zub ovaj ili onaj vinograd, tomu krupa ne će ostaviti ni lišća na prutu. Takav je višćun.

Osim toga Sotona, kao višćun, ima i „zlo oko". Koza, koju on, kako treba omjeri, ne

živi dugo, ili ako i živi, ne daje mlijeka. A ako pak i živi i daje mlijeka, ljudi ne će da ga piju, jer kažu: ne valja. Mazga koju on ureče, posklizne ti se na svakom koraku, ili uđe u nju takav bijes, da uvijek nekamo zaluta ... Je li samo i sjena njegova pala na dijete, zaludu ti je da ga paziš; ono vene polako, dok i ne uvene ... A djevojka, koju on ureče, ne nalazi više s r e ć e.

Duša Sotone prodana je već davno njegovom imenjaku vragu; to znaju svi u selima. Prije svega, ne daje ni vrag vlast da možeš biti „višćun" samo onako — za ništa. A vidi mu se to i iz ponašanja. Sotona ne ide nikad u crkvu i nitko ga nikad nije vidio da se krsti, pa ni onda, kada mimo raskršća prođe.

Mjesto da moli, on kune. Ali ništa to da kune; i drugi su griješnici i opsuju katkad, ali on kune i huli uvijek, gore od najbezbožnijeg „lutora". Da se čovjeku i omakne koja, kada je teško, kad mladi ne će da slušaju, ili mreža ne će iz mora, Bog zna čovječje srce i oprostiti će mu ... Ali da čovjek psuje, samo onako, od mile volje, kad sunce sija, kad ne ima ni glada ni zime, kad je sve zadovoljno i mirno, to može samo onaj, koji je već davno s Bogom sve prekinuo.

Pa i kakve su njegove kletve, Bog da prosti! Svaki dan izvuče po koju novu i uvijek je gora od pređašnjih. Psuje sve što ima sveta na nebu i na zemlji. Ako mu zaprijetiš paklom, on psuje i pakao; ako mu zaprijetiš zakonom, on psuje i zakon. Nad sobom ne poznaje nikoga. I one, koji mu čine dobra — ako ih ima — mrzi, kao i one, koji mu žele zla. A zla mu želi sve. Sve što je božjega u oba sela, sve što je svojim kletvama i urocima unesrećio i ucvilio, sve ga se boji i mrzi ga. — A da ideš brojiti, ne bi u oba sela našao ma i jedne kuće, koja ne bi imala zašto da se potuži na njega.

III.

Dosta je vidjeti samo, kad prolazi selima, kakovu bojazan posije. Sve kao da opusti pred njime.

Ako žene sjede pred kućom i češljaju se, ostave sve i bježe da se sakriju; inače im za kratko vrijeme ne bi ostala ni dlaka na glavi. Djeci je dosta da se spomene i samo ime Sotone, da se rasplaču. Vrata se pred njime zatvaraju i prozori zastiru, jer njegov pogled ima i kroz staklo svoju prokletu moć. Pa niti kokoš ne će preko puta, kad on prolazi, jer i životinja njuši zlo. . .

Sva je sreća, da su ti njegovi posjeti rijetki i mogu da se bilježe kao nevrijeme, kao bure i oluje. Pa i dolaze tako nekako; uvijek pred kakovu nesreću, ili neposredno iza nje.

A moglo bi da se bude i bez njih da i u najboljoj pšenici ne ima kukolja, i u najbogobojaznijem selu bezbožnih i pokvarenih ljudi, koji mjesto da odbace zlo, još ga i podupiru.

Onome u Lokvama nije se čuditi. A m e r i k a n a c je, vratio se pun novaca, pa i ako s popom igra karte, nikada se ne ispovijeda. Sotonu tapka po ramenu i smije se kao lud kada kune. Dade mu i kruha.

Onaj u Dračevici je postolar. Zanat je izučio u gradu, pa se tamo i pokvario. Mršav je i crn, Bože prosti, kao da je i on dušu vragu zapisao. U crkvu ne ide nikada, popove ne može ni na oči i govori javno, da je Sotona osim njega „jedini prosvijetljeni čovjek u selu“, jer da ne vjeruje u „popovske laži“ kao ni on. Premda je puka sirotinja dade i on Sotoni makar gutljaj rakije.

Sela su sto puta opominjala i jednoga i drugoga, da to ne čine. Predočivalo im se lijepo, da radi njih trpi cijelo selo; da Bog ne da, da se podupire njegov neprijatelj; bez njih da ne bi Sotona možda nikad ni zavirio u sela; da ni postolaru ono dvoje malih ne bi

bilo umrlo; no sve zaludu. Postolar mjesto da posluša, još je više hulio Boga.

U lice im je govorio, da Sotona ima pravo da ih mrzi i kad bi zbilja bilo „njihovog Boga“, da bi taj već davno morao radi njega „s nekim“ teško da obračuna. On da zna dobro tko je Sotona i kako je došao na svijet; i sigurno je, da mu otac nisu ni Antikrist ni Belzebub. Oni da se ne bave time da uhađaju za tuđim ženama, već „netko drugi“, tko je crniji i od Antikrista i od Belzebuba. A oni su, veli, bili prvi koji su počeli da ga preziru, i nazvali ga kopilanom; oni su mu i mater u grob spravili; — pa šta se sad tuže?

„Što ste sijali, to i žanjete, svršavao bi, udarajući ljutito čekićem o potplate. Pošto ste sami napravili od njega Sotonu, sad ga se bojite. Vidi se, da vam savjest nije čista. Ni vama ni još kome . . .“

Seljaci bi ipak bili lako i postolaru i Amerikancu stali na rep, da su oni, koji su zato pozvani, bili uz njih i vršili svoju dužnost. Ali u tome su, nažalost, oba sela bila loše sreće.

Lokve su još uvijek imale za župnika staroga Don Matu, koji je već od prve svoje mise zasjeo u selo. Računalo se, da mu je već i devedeseta. I nije loš on. Stare je škole, i poštuje što je staro; a što je staro i dobro

je. Sotone ne trpi kao ni drugi kršćani, i učiniti će sve, da njegovu moć, milošću Božjom, umanji i uništi. I blagosloviti će zapis, i reći molitvu za urok, i poškropiti marvu krštenom vodom, i baciti tamjan na mreže, i uopšte sve štogod treba bogobojaznom kršćaninu, da se očuva od takva zla, kao što je Sotona. Ali dalje od toga — ništa.

Seljaci i ribari zamoliše ga već nekoliko puta, da opomene i Amerikanca i postolara, ali zaludu. Mimo postolara ne će ni da prođe i ispričava se, da je postolar još gori od Sotone.

Zamoliše ga onda, da se potuži vlastima ako treba; da Sotonu prokune i javno sa oltara. Ali on veli, da ne može.

Naprotiv, kada se jednom nekoliko ribara dogovorilo, da Sotonu ubiju (to je bilo poslije jednog „mraka“, za kojega se nije u cijeloj okolici niti pola barila srdjela ulovilo) doznao je nekako za stvar, dozvao ih preda se, i najstrožije im zaprijetio. Postolar je za to doznao i govorio smijući se:

— Vidi se da ga boli duša . . .

Onaj u Dračevici je još gori. Mlad je, a vele seljaci, što su popovi mlađi, da bivaju gori. Sve se kvari pa i oni. Tako se on smije, kada mu žene dovode djecu, da na njih stavi

ruke, zato što su prošla mimo Sotone, i veli da je Sotona samo bijednik, za kojega treba da se Bogu mole i da mu pomognu. To da čini on, a tako neka čine i oni.

I tako to ide u selima Dračevici i Lokvama, kad nema glave koja da ih svjetuje i vodi. Seljaci su učinili već sve šta se dalo proti zlu učiniti, ali uviđaju i sami, da je to malo. Eno zapustili su i Paklenu; već ima godinâ i godinâ, da krštena noga nije, osim u najvećoj nuždi, u nju stala, pa —? Zato se nisu bolesti nimalo umanjile, a na lozi se osim peronospore pojavila već i druga bolest, i tko zna šta još sve ne će doći, pođe li tako dalje...

Postavili su i križ — visok za dva čovjeka — baš na onom mjestu, gdje put iz uvale siječe cestu, što spaja jedno selo s drugim, ali Sotona, kao da se ni njega ne boji. Ima ih čak koji su ga u noći za mjesečine vidjeli, kako sjedi pod njime i prijeti mu. Od tada, sačuvaj Bože, da bi tko poslije mrtvog zvona prošao cestom iz jednog sela u drugo.

Priča se i to, da svake noći, iza jednog sata, Sotona obilazi sela i čara kuće. Je li ga tko kada i vidio u to doba, teško je kazati, ali sigurno je, da ni jedna noć ne prodje, a da koja žena ili dijete, kada se probude, ne čuju kako nešto struže o vrata, ili zaškripi prozor, ili je marva u pojati nemirna.

Tada se sve tiho križa, ljubi škapulare i pokriva se jorganom preko glave...

IV.

Jedne je godine ipak, posve neobična pojava prodrmala vjerom seljanâ u strašnu moć Sotone.

Jul je već skoro izmicao, a nevremenu ni traga. Ne samo to, nego baš kao što i treba, pala je prva dobra kiša koncem aprila, druga polovicom juna, a onda oblaka ni blizu. Vremena se ustalila lijepa i vedra kao more na šljunkovu žalu, a bolesti na lozi jedva da i zamijetiš.

Zemlja je dobila vlage baš koliko joj treba, a sunce upeklo žestoko i čisto, i već u to doba mogli su da se opaze prvi tragovi rumenila na zrnu. Sve se razvijalo, da ne može bolje, i kako već cijelo jedno pokoljenje ne pamti.

Seljaci su gledali i mučali. Oni su naravski, bolje nego itko drugi opažali obilatost te godine, ali nisu to niti jedan drugome priznavali. Išli su u polje češće nego prošlih godina i rado bacali pogled na lozje, ali uvijek sa strahom. U tim pogledima bilo je mnogo i nehotične radosti, ali ono što je svijesno i hotimično iz njih izbijalo, bila je uvijek jedna

sjena sumnje i zabrinutosti. — Jul je već istina pri koncu, ali još uvijek su dva mjeseca do jematve, a za to vrijeme — tko zna?! . . .

Sotona ne miruje. Seljaci nisu mogli nikako da se pomire s time, da o Sotoni misle drukčije, ili da — kao što im je mladi pop govorio — uzmu to za dokaz, da Sotona i nije višćun. Kao da ga je samo jedan vidio za oluje gdje maše pred vratima špilje i doziva oblake?! . . . Pa onda, zar nije pred nekoliko dana dupin razderao dvije mreže u selu? Zar nije lov cijeloga ljeta bio mršav, kao malo kojeg, i ospice se uvukle među djecu, i jedna djevojčica u Dračevici bez ikakvog razloga prestala da jede, i uvenula tako, da joj nikakav zapis nije mogao da pomogne?! — Trinaest čaša kršćene vode s ugljevljem od pepelnice (na slavu trinaest milosti sv. Antuna Padovanskog) popila je, i sve zaludu.

A ipak— i jul je već prošao, a vrijeme svejedno lijepo. Mjesec je bio baš u prvoj polovini uštapa i mrak je svršavao. Ribari iz valâ vraćali se kući, a kako je srdjela bilo malo da se posoli, ne ostajaše im drugo, nego da misle na polje. I ako u to doba nema osobitog posla na njemu, opet su svi rado išli, da se naslade pogledom na jake grozdove, što su gusto jedan do drugoga visjeli na niskim lozama, kao vimena u krave muzare. Ne samo

u dôcima i na „polju“ nego i u najmršavijim „stranama“ savijalo se pruće do tla od jedra i obilata ploda. Skoro, skoro — i povjerenje je počelo već da se uvlači u trome seljačke duše . . .

Sotone već dugo nije bilo selima na oči. Prije je dolazio svake sedmice Amerikancu po kruh, ali sada je već i treća što ga nema. Žene su to naravski opazile prve, i počele da nagađaju, šta to može da znači. To, što ne dolazi, bilo im je naravski milo, ali opet, zašto ne dolazi? Kada dolazi, zlo je i nije im drago, ali kada ne dolazi, šta će biti onda . . .? O zraku ne može ni Sotona da živi; i imenjak mu u paklu žvače živu žeravu, ali ipak žvače . . . Ako ni po kruh ne dolazi, to znači, da ima prešnijeg posla, a onda . . .?! Dobro sigurno nije, ali šta je?

Ili je možda bolestan?! — Neiskusniji su i na to pomišljali, ali stariji bi ih brzo ušutkali: „Bolestan Sotona?! Zar može da se razboli zlo? — On će umrit' onako; jedan dan će ga nestati i to je sve. Kad mu mine rok, za koji se prodao, doći će Grih, izvući mu užarenim klištima dušu, odvuć' je sobom, a tîlo mu izgovorit' u sumporu. Jednog dana ne ćeš više naći ni znaka od njega, pa Bog! — Zato zapravo ne bi ni koristilo, da se upotrebi sila

proti njemu. Dok mu ne mine rok, ne ćeš mu ništa . . ."

Za par dana doznalo se ipak, da Sotona nije niti bolestan, niti da ga je nestalo. Pripovijedalo je više njih, da su ga vidjeli, ali sve iz daleka. Pa nije ni bilo to u selima. Jedni su ga vidjeli na cesti, nedaleko razkrižnice i pripovijedali, da je izgledao zamišljen, a drugi čak u polju, dole na „Njivama". Svaki čas da je postajkivao i zavirivao po stranama, kao da nešto traži. Čim bi opazio da ga gledaju, uvukao bi glavu među ramena i pošao dalje . . .

Doba kad ga se vidjevalo, bilo je također neobično. Ili odmah poslije podne, kada je sve živo skriveno pod maslinom ili smokvom da prospava tu uru žege, — ili na večer kasno, kada je i zadnji težak ostavljao već polje i vraćao se kući. A baš tih dana vrućina je bila upravo nesnosna. Između jedanaeste i četvrte, jedva si mogao i u hladu da izdržiš svu težinu i zaduhu sparine, a kamo li da stojiš na okomitom suncu usred nizine, gdje ni ćuh majestrala nije dopirao s mora . . .

Pa i na moru nije tih dana bilo vjetra. Majestral bi se pojavio pred samo podne, pošto bi cijelo jutro pučina ležala mrtva i zapahnuta. A i onda kad bi se pojavio, bio je nekako mlak i težak, baš kao najsumornija ljetna jugovina. Na večer bi pao odmah sa suncem, i ostavio u dnu zapada smeđi sloj, kao talog nečega nečistog . . .

Zrak je umarao sam od sebe i udisao se s naporom. Poslije podne, za ono nekoliko sati najžešće sparine, činilo se, kao da u njemu žari na hiljade sitnih iskricâ, koje ti sve znoj sišu. Muhe se odnekle potrostručile i bockale ljuto kao ose. Noću se nije moglo spavati, tako je zrak bio težak i vonjao po nečem zagušljivom. Zvijezde se također činile sumornijim, a nebo sivljim. Pred zoru bi napali komarci, i jedva si mogao da se digneš, kako su zglobovi postajali bezvoljni i zatrnuli, a tijelo umorno.

Sparina je rasla.

V.

Desetoga augusta u zoru vidio se na istoku onakav isti smeđi talog pred izlaz sunca, kao predašnjih večeri na zapadu. Sa suncem se doduše rasplinuo, ali se našao ipak netko tko ga je opazio.

To je bio Sotona.

Već u osvitu našao se na cesti pred raskršćem, i dugo gledao prema istoku.

Kad se sunce već diglo i talog se rasplinuo, maknu se i omjeri križ ispod oka. Nešto

pod glas zabrunda, a onda se brzo okrenu i uputi se prema Pakleni.

Išao je brzo. On je uopće hodao brzo, ali tko ga je poznavao, opazio bi, da toga jutra ide još življe nego obično. Tako idu ljudi, koji su nečim uzbuđeni.

Kosijeri mu se dizahu i spuštahu tako živo, kao da nešto žvaču, a iz bliza se moglo čuti i lagano trljanje kutnjakâ. Prednjakâ nije ni imao.

U četvrt sata prevalio je put niz dolac i uza stijene, i našao se opet pred špiljom. Podignu se na prste, ispruži vrat i oglednu se pozorno po cijeloj uvali, i daleko tamo, preko stijenja . . .

Ništa osobitoga. Po tankom sloju magle što se prilijepila uz more i bjelini, što je u daljini stapala sve orise, moglo se zaključiti da dan ne će biti ni malo svježiji nego prеđašnji, ako ne sparniji. Uvala je ležala nepomična kao uvijek, a ni s pučine nije se čuo nikakav šum. Sunce je zahvatilo tek vrhove, pa se Kuk sjajio kao pozlaćeno kube kakvog orijaškog zvonika.

Promotrivši pozorno sve, uđe u špilju.

Vidjelo se, da ga je i taj zadnji pogled zadovoljio. Sjede na kamen, ispruži se, i zagleda se odsutno u palac desne noge . . .

Najednom se sjeti, bog zna zašto, da nokat na tom palcu sliči velikom luparu, pa ga ta sličnost dovede do spoznaje, da je gladan. Kad je ta spoznaja narasla i do fizičnog osjeta, ustane. Zamišljeno pođe do ugla u dnu špilje i odvali od zida ploču. Pruži unutra ruku, ali je izvuče praznu.

To ga ošinu. Pogleda sažalno na ruke i objesi glavu. — „Nema“, promuca tiho.

Pođe pred špilju i pogleda na more. Plima je dosizala gotovo do zadnjeg tamnog ruba na kamenju i lupari su sigurno bili svi pod vodom. U prvi mah nije znao, bi li se radovao ili žalostio — tako je osjećao glad. Ali zagledavši se nešto dulje i opaziv, da plima sve brže raste, zaboravi po malo sve.

Za četvrt sata ne mogaše nikako da se sjeti zašto je došao pred špilju. Osjećao je neku naglu nestrpljivost i nemir u živcima i opažao, da mu se noge same kreću. Da sjedne opet? O ne, to ne može; ne može uopće da sjedi mirno. A ne može ni da stoji; ništa ne može, tako je nemiran . . Nebo je eto još uvijek vedro, more mirno i samo ta plima . . Da, i talog, i sparina, ali opet? . . . Vrag neka znade! Sparina u to doba i nije zapravo ništa neobična.

Uvidjevši, da ne će izdržati u špilji, pođe niz puteljak. U pô sata bio je opet na cesti

punoj sunca, u košulji i hlačama kao obično, i gologlav. Sa ceste se spustio niz strane, pa su tog dana oni, koji su ga susreli, mogli opaziti da se ne skriva. Štaviše ih je neobično izazovno promatrao

Tako je lutao gotovo cijeli dan, od polja do Paklene i od ceste do sela. U špilju se nije vraćao. Samo oko podne, kad ga je zvono sjetilo da je gladan, a sparina udarila da poludiš, spustio se za čas niža stijene uvale, da nabere luparâ. Oseka je poslije podne pala također i lov je mogao da bude obilat, da njega nije više zanimala oseka nego lupari. Nabrao ih je samo toliko, da za čas prevari želudac, a onda je zadovoljno turio ruke u džepove i uputio se uz dolac. Oči mu se iskrile živo kao u jutro, pa kad je došao do križa, uspe se na podnožje, protra ih dlanom, i stade da se ogledava naokolo... Nije ga vidio nitko. Ali da je tko iz sela bio blizu i mogao da mu zaviri ispod obrva, bio bi se zakleo, da je na križu vidio vraga, a iz očiju da su mu sijevale munje...

Na večer kada je i zadnji seljak ostavio polje, uputi se u Paklenu.

Mjesec je već sjajio na istoku, ali jaki odsjev zapada još uvijek ga je nadjačavao.. Talog, što je ostao za suncem, te večeri se na rubovima nešto rasplinuo, pa se je ta ma-

gla popela nešto više nego prošlih danâ.. Malo po malo dobivalo je sve to boju tamnog olova.

Sotona je vidio sve to i bio zadovoljan... Stigavši u špilju osjeti ipak, i protiv svoje volje, da je silno umoran, pa se izvali na kamen. U isti čas osjeti, da je i gladan, ali se ne maknu. Znao je već da je rupa prazna i da je zadnji kruh, što ga je pojeo, bio tvrd i pljesniv.

Najedamput kao da se nečega sjetio, iziđe vani. Pogleda na mjesec i u isti čas kliknu...

Mjesec je sjao nasred neba nešto crvenkastim mutnim svijetlom, a oko njega, jedan veći i jedan manji, laštila se dva bjelkasta pravilna kolobara, kao da ih je tko nacrtao prorijeđenim vapnom. Pričinjahu se aureole nad glavom nekog nevidljivog duha, koji lebdi između neba i zemlje...

Sotona je ostao nepomičan pred špiljom i zagledao se u kolobare. Mjesečevo svijetlo ukočilo ga i zalilo, da nije odavao od sebe ni znaka života. Sjaj očiju mu, zirkao je iz tog mrtvila poput dviju luči, što se odrazuju sa površine noćnog jezera.

Istom kad je već mjesec bio na zapadu, a Veliki Medvjed visoko, osjeti da je umoran, i

prekinu svoje grozne i strastvene misli. Pođe teturajuć. u špilju, dočepa se nekako ležaja, i povali se na nj mrtvo. — U isti čas je zaspao.

VI.

Spavajući, sanjao je čudan san.

Najprije dva velika ognjena kolobara planula nad zemljom, a onda sa svih strana naletile na njih hudobine*), i proždrle ih. Zatim se nebo pretvorilo u jednu samu tamnu i grdnu hudobinu, koja je stala da riga. Sve samu vatru i krv rigala je, i sve potapljala. U moru krvi plovio je i on, i dizao se do neba. I kad je sve već bilo pokrito krvlju i vatrom, — jedna je ogromna ruka zinula iz krila hudobine i spopala ga za lubanju — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Kad se probudio, trgnu se čitavim tijelom, kao da ga je što prenulo. Naćuli uši, ali naokolo je vladala tišina i ona siva titrava svijetlost, koja uvijek zaokupi oči poslije sna . .

Vizija sanje izčezavala je pomalo, i nije nikako mogao da se dosjeti je li ga to zaista prenuo pritisak ruke, ili koji zvuk u špilji.

Protare oči i htjede da sjedne, ali oduprvši se o lakte, osjeti takovu slabost, da morade opet da se izpruži leđima o tle. Za to se vri-

*) hudobina = morska riba, grdnog oblika.

jeme cijela špilja par puta lagano, oko njega okrenula.

— Šta je to, — pomisli, i usne mu nehotice zadrhtaše. Nikada, odkad je tu, ne sjeća se da mu se to dogodilo. I premda još uvijek leži, osjeća kao da mu mravi jure niz ramena do dlanova, ili kao da mu suhi, sitni pijesak milji kroz žile. Pokuša pomaknuti noge, ali i one su oteščale. Samo u glavi osjeća da mu tagori . . . U lubanji, baš povrh očiju, ćuti takovu težinu, kao da mu se sva krv skupila u loptu, zgrušala se i užarila, pa pali i pritišće čelo kao olovni uteg . . . I dah što mu izlazi iz nozdrva, vruć je; pa čak i trepavice kao da mu isparuju toplinu. Znoj ga oblijeva.

Malo po malo poče mu se uvlačiti u svijest spoznaja bolesti, i zaokupi ga još neokušani strah . . . Uz to se sjeti, da već nekoliko dana ne jede, i još dublje osjeti slabost . . . Nenavikao na bolest, pomisli odmah na najgore; da se možda više ne će ni dići odatle. U skrajnjem očaju tražio je da može barem do sela. Barem do Amerikanca, da uzme malo kruha — — — — — — — — — — —

Da otjera te misli, pokuša ponovno da se uspravi. Obrnu se malo na bok i popostane da se odmori, ali zaludu . . . Špilja poče i opet da se okreće, a olovna lopta u glavi

pri svakom, i najmanjem pokretu da se pomiče s jedne sljepočice na drugu . . .

U isti čas osjeti, kako mu lagana struja zraka suši znoj na licu.

Struja u špilji?

Podiže glavu, da izvidi nije li se možda prevario, i mjesto struje, ču neko podmuklo mumljanje, kao da pas negdje u uglu spava, ili da daleko vani, nešto odjekuje . . . U tren, sav mu se znoj na čelu osuši i s lica mu nestane straha.

Osluhnu bolje i zaista, — osjećalo se posve jasno, kako se od časa do časa šulja kroz prozor lagana struja vjetra, i unaša neobičnu studen. Zrak mu se pričini jeziv i osobitog mirisa; samo nekako taman . . .

Koja li su doba . . .?! Pokuša da se domisli, ali zaludu. Možda je već prošlo podne, a možda i više. Tko zna koliko je spavao . . .?! Po svijetlu moglo bi da bude i veče, ali činilo mu se nemoguće, da je tako dugo zategnuo. „U ostalom, svejedno“ pomisli, i stade da pazi, ne će li opet šta čuti.

Ali mumljanje se više nije ponavljalo. Od vatre u glavi činilo mu se, da čuje neprestano jednu veliku muhu do uha, pa od njenog zujanja ne može da razabere druge glasove. A ipak, zakleo bi se, da od časa do časa, čuje šum vjetra u visinama stijenja.

Jedna lagana, veoma lagana svjetlost zatitra na vratima špilje i nestane je.

Sotona više ne mogaše izdržati. Jednim grčevitim, upravo bijesnim zamahom snage, nađe se najednom na tlu sjedećke — i počeka.

Kad se odmorio, dohvati se rukom zida, drugom se odupre o tle, i trgnu se opet. Izprva se zakoleba, špilja se okrenu još jedanput, no napokon se uspravi.

„Dobro je!“ kimnu zadovoljno glavom i počeka, da mu se lopta u lubanji malo smiri.

A onda se polagano maknu i, držeći se uvjek zida, uputi se prema izlazu.

VII.

Prvi pogled, što ga je bacio na obzorje, uvjeri ga, da ga svjetlo malo prije nije prevarilo. U istinu spuštalo se veče.

Ali kakovo veče . . .!!

Cijelo nebo na zapadu, sve od dna, pa visoko do iznad vrhova Paklene i Kuka, bilo je zastrto jednom jedinom ogromnom i debelom gromadom oblačine tamno-sive boje. Iza rubova virilo je još nekoliko takovih gromada i sve skupa se dizale.

To dizanje nije se činilo naglim, ali neba je pred njime brzo nestajalo. Od glavnih gro-

mada, otkinuo bi se svaki čas po jedan manji komad i pošao nešto brže prema sredini neba. Tu bi se zaustavio, opet se raspao, ili upravo raskinuo, pa su ti dronjci posuli pomalo čitavo nebo sve do istoka. Kako se to kidanje i spajanje neprestano ponavljalo, to su se i oblici svaki čas mijenjali, pa se u njima moglo vidjeti, sad dva ogromna razderana rukava, sad vučju glavu kako ušima striže, a onda opet kakovu zdepastu ribu. Samo im je boja postajala neprestano tamnijom i otimala sve više prostora prozirnom svijetlu večernje modrine, što se o svu tu tamu još i svijetlije isticala.

Odraz oblačine pao je na sav okoliš, pa i na stijene Paklene. Svijetla sivost vrhova gubila se, a nizine postale su crne. Raspukline su iskočile, a zubovi kao da su se zaoštrili. Samo vrh Kuka kao da je postao bijelji na tamnoj pozadini oblačne gromade.

More je dobilo boju muljevitog ulja, i njegovo mrtvilo ukočilo se. Kao da su se i kukci negdje zaklonili.

Ono zelenja na stijenama i u docu naježurilo se i skupilo, kao da se nečega plaši. Zrak se je gibao u neosjetljivim muklim strujama i nosio sobom vonj nečeg zagušljivog. Od časa do časa, Sotona bi osjetio kako mu

nekakva čudna studen prožima tijelo, premda nije bilo vjetra.

Nije se čulo ništa, ali činilo se da vidiš zvuk. Činilo se nemoguće, da iz sve te tmice ne prodire kakav glas, sličan režanju divlje zvjeri kad se budi. Oblaci su se žurili i stapali se sve gušće.

Jedan lagani blijesak, kratak kao tren, pokaza se čas na rubovima stijenja; kao da je to neman trenula okom i bacila prvi krvoločni pogled.

Sotona mu odgovori odrazom vlastitih očiju. Da ga je tko vidio, bio bi pomislio, da se dogovara s oblačinom i da jedno drugome namiguju. Nedugo poslije prvog, sjevnu i drugi još jači, — i odrazi se o cijelu površinu Paklene. Sotona i njemu odgovori. I tako za nekoliko minuta. — A noć se sve tamnija spuštala. Dolac Paklene razabirao se sve manje i manje, daleki vrsi jedva su se i razlikovali još od oblaka, — i sve je malo po malo prelazilo u jednu istu i jedinu boju, guste i prljave tame.

Još se je samo prema sjevero-istoku isticao komadić ugljenastog plavetnila sa jednom krupnijom zvijezdom, ali i na nju su već vrebale sjene.

Sotona je prisluškivao tišini i mirovao. A tišina je bila na vrhuncu. Sve naokolo kao da

se njihalo u njoj; sve kao da je visjelo o jednoj jedinoj niti i samo čekalo mig, pa da se u isti čas prekine i razleti u najstrašnijem vrtlogu. Sam Sotona ustegao je dah, da ne muti te ledene strahote — — — —

Najednom jači udarac vjetra prekinu tišinu i udari ga po licu. Sotona poskoči nehotice i kliknu.

Škripovi mu odvratiše zavijanjem.

Nisu još ni zamuknuli, a već drugi, još jači udarac žahuji visinama, zavi se i opet ga ošinu. Za njime treći, pa četvrti, sve jači i jači, a onda najednom — jedan jaki, ali ne više udarac, već upravo vijak vjetra, ispuni čitav prostor i uzbiba sav zrak od neba pa do zemlje . . .

Svi škripovi zatutnjiše, sve raspukline zahujaše, sve grane zajecaše, svi oblaci se survaše . . . Jedna crna debela oblačina, kao medvjeđa šapa, ispruži se između ostalih i posegnu za zvijezdom, što se još vidjela na istoku. U tren oka, i zvijezde i neba nestade, i mrak proguta sve.

U isti čas, baš ondje gdje je nebo bilo najcrnije, — ognjena strijela otvori grdnu ranu . . . Strašni nenadani prasak zagluši šum vjetra i huku škripova i produži se u valovitom bučnom odjekivanju, kao da divovi vuku nebom orijaške prazne bačve.

Za čas se opet sve slegnu do podmuklog otegnutog režanja, kao kad pas, pošto zalaje, spušta glas. Ali samo na čas.

Prekinu ga brzo drugi, još jači bljesak i vjetar zinu najednom kao rječina iz ogromne pećine. Činilo se, da se i samo kamenje uvale trese . . .

Blijesak je slijedio za bljeskom, grom za gromom; kao da je i samog mraka nestalo u sijevanju. Vrh Kuka sinuo bi svaki čas iz tame, poput ogromne ukočene aveti, ovite u bijelu voštanu ponjavu. Na šiljcima kamenja vidjele se svijeće, a u dubinama vode plamenovi. Cijela Paklena, kao da se pretvorila u ogromni pakleni kotao, u kojem se kuha za griješnike.

VIII.

Najednom — dvije, tri ojače kapi, nošene vjetrom, udare Sotonu u lice. Obliznu ih žedno i odahnu, kao da je popio vjedro.

Za malo časaka vjetar se opet zavi, i opet mu ih dobaci nekoliko. Za stanke, što je nastala između groma i vjetra, pričini mu se da čuje još neki treći šum u daljini, kao da netko sipa šljunak u vodu ili lomi pruće . . .

Šum se je približivao . . . Grom ga prekinu ponovno, strjela sjeknu nebo u pravcu Lokava, i to tako nenadano, da se nikako nije

moglo razabrati, da li se prije pojavio bljesak ili udarac. Cijela se uvala potresla.

Sotona skoči i ispruži vrat u pravcu munje: — ništa se nije vidjelo. Oči mu se zamaglile od svijetla, a tama je poslije munje još crnija.

Pričini mu se da i tamo, kuda je pošla munja, čuje žamor. Bio bi se zakleo, da su to glasovi ljudski. Načuli uši, da razabere jecaje ili viku, pa zaboravi čak i šum što ga je čas prije potresao. Nije opažao ni to, da su kaplje već tako česte, da su mu cijelu košulju promočile. I vjetar ga je tresao. Ali on se je držao čvrsto. Još pred pola sata jedva je uspio da se digne, a sada je stajao tu na skliskoj stijeni, uspravan, i nije osjećao ni vjetra, ni kiše.

Glasovi iz Lokava, rasli su mu u glavi, sve dok ih nije jedan novi grom prekinuo. Kako je strijela udarila blizu, prasak je bio prejak i prenuo ga tako, da je i glavu uvukao...

Zajedno s gromom, čuo se i jaki zamah vjetra, — i onaj šum, što je čas prije dolazio iz daljine, surva se najednom na sve naokolo...

To nije samo padala kiša. Po snazi, kojom je dolazila, činilo se, da se silni kakav orijaš hita njome iz visina, ili da jedan ogromni bič šiba i nebo i zemlju i more... Voda u dubi-

nama upravo je vrela, cmiljila i pjenila se od boli udaraca. Kamenje je odjekivalo i lišće se lomilo. Čitav zrak bio je pun samo vode i vode i vode...

I da je tek samo voda! — Ali ne prođe ni par časaka, a ono od kamenja počeše da odskakuju krupna i tvrda zrnca, i da lete po zraku. Nekoliko njih ošinu i Sotonu po licu, i on kliknu. Posegne za njima rukom i stade da nešto šapće, tepa, urla, — bog bi ga znao šta. Kao da hoće da ih dozove. I nehotice koraknu napred i dođe do samog ruba stijene. Pod njim je zijao ponor.

Oluja je bila „na sred neba“. Iz svih rukava sipala je na zemlju sve svoje strahote, sve obuzimala, u sve prodirala, i sve uništavala. Grmljavina se orila neprekidno, stapajući strijelu sa strijelom u jedan jedini valoviti i grozni tutanj. Sijevanje bi planulo u isto vrijeme na dvije tri različite točke, izrezuckalo nebo, zablještilo zrak i upalilo vodu.

Sotona je bio već mokar do kože. Na sebi nije imao drugo do košulje i hlača, i samo duga kosa štitila mu je tjeme od prejake krupe. Oči su mu bljeskale kao da iz njih sijevaju munje, a usne mu žvakale bez prestanka nerazumljive, mutne riječi.

U njegovoj nutrini harala je takodjer oluja. Pakleni plamen, što je sukljao iz nje,

bio je tako jak, da je sve proždrao. Za cijelo to vrijeme bio je izvan sebe i tjelesno i duševno, ne osjećajući ni vlastitih udova, ni vlastitih misli, ni osjećaja, ni ičeg, što je prije opstojalo i zaokupljalo ga. Gdje je, ni to nije znao više. Možda u paklu, ili na nebu, ili na oblacima, ili u oku munje, — tko zna. I zar — on? Da on, Sotona, ali ne onaj iz Paklene, već onaj iz Pakla, — jedan novi, jači, pravi Sotona, mogućniji... „Gromovnik kao i Ilija" sinu mu mozgom, i u jednom novom zahvatu vatre zaboravi opet sve...

Jedan ili dva puta pričini mu se, da se i cijela uvala i sve oko njega lagano okrenulo, pa je od tada izgubio svaku svijest smjerova. Kuk mu se činio premješten i viši, a kad je htjeo da gleda za munjom ili na sela, okretao bi samo nesigurno glavu, ne znajući kamo. Krv što mu se zgusnula nad čelom, pritisnula bi mu kadkada lubanju tako, da je morao zatvarati oči od boli i težine...

A g r a d se međutim sipao. Oluja je prošla svoju bučnu fazu i stupala u drugu mirniju, ali strašniju, šibajući mjesto munja gradom, a mjesto buke nevoljom. Ni sam on nije mogao da poželi veće strahote. Zvuk zvona iz Dračevice i Lokava prodiraše plačljivo i očajno kroz buku oluje i podražavaše ga još jače.

Težina vatre u glavi rasla mu je sve više i postala već nesnosnom. Dva ili tri puta naježi se sav od nekog čudnog osjećaja, u kojem je bilo i straha i slaboće i odvratnosti, i nastojaše da ga otjera. Stade opet da prisluškuje zvuku zvona i oluje, ali zaludu. Zvonjava kao da se udaljivala, a šum oluje slabio. Šibanje grada pričinjaše mu se čas kao zviždduk sirene, čas kao psikanje zmijâ, a čas opet kao cika galebova... Onaj neugodni osjećaj pretvorio se gotovo u očaj, i dozvao ga još više k svijesti. Od te svijesti osjeti bol, — i bol lica od grada, i bol nogû od slaboće, i bol tijela od studeni. Sa strahom pogleda na ponor što je pod njime zjao; — iz njega se čulo samo vrenje muljakâ. Pokuša i da se povuče, ali podigavši nogu, osjeti da koleba, i ostavi.

Koliko je to trajalo ne zna. Gorki osjećaj slaboće i očaja otjera mu po malo svaku drugu svijest, i samo neutaživa nada, da će se opet povratiti sve, zadrža ga u snazi. Pređe rukama preko lica i segnu oko sebe, ne će li i opet dohvatiti koje zrno. No zaludu. A ipak, — čuo se još uvijek neki šum; doduše nejasan i mutan, ali bliz... Tko zna...?! — Možda je ipak još sve tu; samo on više ne vidi, ne čuje, slab je...

Ojači udarac vjetra, kao zadnji trzaj nemani, što se smiruje, zavi se baš u taj čas u uvalu i donije sobom pregršt vlažnih zrnaca.

Sotona ga osjeti odmah i prenu se. Par zrnaca ošinu i njega po licu, pa grčevito ispruži za njima ruke...

Osjeti da koleba. Instiktivno povuče nogu da se odupre, ali ne nađe o šta — — — — —
— — — — — — — — — — —

Dva tri jaka udarca o nešto tvrda ostaviše mu još toliko svijesti, da mogaše osjetiti kako mu nešto hladna i gusta ulazi u grlo i davi ga — — — —

A oluja je po malo jenjavala...

IX.

U jutro, već oko pete, stali su ljudi iz sela da grnu u raštrkanim skupinama prema raskrižnici...

Sunce je upravo izlazilo u tu uru, i zrak je bio neobično svjež i čist. Lagani vjetar pirio je s mora, malo studen ali suh, i otresao kaplje s granja. Sve je bilo tiho i nasmijano, sve lagano i meko, pa je i ista zemlja vonjala ugodno od para, što su se već na prvi dodir sunca počele dizati iz nje.

U rumenilu jutra, oštre i tamne sjene seljaka ist'cale se grubo. Bilo je nešto žalosno

u tom neskladu, što su i sami seljaci opažali. Zato nisu ni gledali u sunce, niti su se usudjivali da udahnu slobodno zraka, što se je sam nudio grudima svojom svježinom. Baš u toj svježini za njih je ležao otrov.

Išli su mučke, ne gledajući jedan drugoga. U takvim je časovima težina muka, težina nesreće. Najgore nije onda kad možeš da se tužiš, već onda kad nemaš šta da kažeš. To znači da je propalo sve, da svaka riječ može samo da povredi ranu, mjesto da je blaži. U takovim časovima nastojiš, da i ne vidiš i ne čuješ; da si sam, da se i ne gibaš po mogućnosti, jer ti se čini, da svaki pokret nanaša bol i podražuje svijest nesreće...

Poslije oluje ide se obično u polje, da se, makar i teška srca pogleda što je ostalo. Tog jutra nije išao nitko. Ni oka, da je tko bacio na lozje. A i šta bi da gledaju?! — Dosta je bilo i pola onoga , što je do ponoći palo, da ne ostane ni lista na prutu, a kamo li, da se još i zrno traži! Niti bljesak, niti jedno zrnce grada nije izbjeglo jadnim ljudima, i oni su već u pola nedaće znali što ih čeka. Tada su prestali i zvoniti. Ostavili su i konope i crkve i, ne pazeći više ni na što, povukli se utučeni u rastvorene i nijeme stanove, da uz drhtanje uljan'ce proborave noć do zore, bez sna i bez riječi. Žene su molile c'jelu noć, crkve

su bile otvorene i pune svijeta, a djeca su samo plaho gledala naokolo, drhtala i plakala.

U zoru izišli su naglo pojedini muškarci, kao da ih goni neka jaka unutarnja misao. Oči im se svijetlile krvavo i nešto tražile. Neki je dohvatio mašklin, neki sjekiru, a neki konop, — štogod im je dopalo ruku — i svi kao da se nekud spremaju. Žene su samo gledale i ne pitale ništa. Nitko uopće nije govorio.

Što su bili bliže raskrižnici, to ih je bivalo više. Nitko se nije pozdravljao, nitko rukovao, i najviše, ako bi se dva oka nehotice susrela, čuo bi se duboki uzdah. Samo su žene tiho šaputale jedna drugoj, da ih muškarci ne čuju. Djeca su, za čudo, također malo govorila . . .

Kod raskrižnice prekinu iznenada muk tanki glas s visoka.

— Kršćani, čujte me časkom, stanite!

Seljaci nisu stali, ali su svi pogledali u vis. Mladi pop, neizmjerno tužan u licu, i upalih od besanice očiju, digao se na podnožje križa i govorio.

— Čujte me, kršćani, stanite i ne srćite u zlo, a da ne čujete savjeta. U ime Isusovo, stanite!

Neki su stali, neki samo usporili korak, a jedan je viknuo, kao da se davi . . .

— A šta?! Više se ne može, — ne . . .

Pop ga prekinu.

— Kršćani, ne prolijevajte krvi; u ime ovoga križa svetoga vas zaklinjem! Ne vucite na sebe srdžbu Božju, koja vas je već dosta kaznila . . .

Ali popova riječ upravo je uspalila ranu. Jadni čovjek, ne poznavaše duše seljačke i, mjesto da je umiri, uzbuni je još jače.

— Šta ste stali, viknu isti onaj glas iz mnoštva. I prije smo ga slušali, pa —? Napred, ljudi! . . .

I mnoštvo redom skinu svoje poglede sa blijedog svećenika.

— Eno i drugog, viknu tad netko iz zadnjih redovâ i pokaza prstom prema Lokvama . . .

Na zavoju ceste, ukaza se stari don Mate, upirući se o slugu. U mladome se povrati nada.

— Kršćani, čujte, stanite, viknu još jednom, pokazujući na starca.

— Ljudi, čekajte, derao se sluga don Matin, — no sve zaludu.

Seljaci požuriše, kao da hoće da izbjegnu napasti, i samo su žene ostale na cesti, pre-

plašene od prisutnosti svećenikâ. Mladi pop pohiti za seljacima.

Našavši se na žalu, pogledaše svi gore prema špilji, ali nisu vidjeli ništa. Paklena je ležala pred njima mrtvija nego ikada i tiha kao grob.

Mladi pop pokuša, da prvi stupi na puteljak, ali nekoliko mladjih ga prestignu. Uspinjali se samo oni prvi, a većina je ostala da čeka. Pop je stao opet da zaklinje, ali ljudi su nastojali, da ga i ne gledaju . . . Sve je ćutalo, osim podrhtavanja njegova glasa i teških seljačkih koraka po kamenitu puteljku.

Tako su se našli i pred špiljom, a još uvijek ni daha iznutra. To im se ipak učini čudnim. Zgledaše se i zaustaviše . . . Svaki je pri tom, Bog zna zašto, opazio na licu drugoga jedan maleni trag neodlučnosti ili zebnje. Kao da su se sjetili, da im ne treba, skinuli su maškline i drugo orudje s ramena i položili ga na tle. Čas su prisluškivali. Napokon se ipak jedan prenu, izvuče iz džepa uže i pogleda značajno ostale. Dvojica njih kimnuše glavom i podjoše za njime.

Drugi su čekali . . .

Nakon nekoliko časaka pojavi se opet ona s užetom, a drugi za njime, — silno iznenadjeni i blijedi.

Netko iz zadnjih redova dignu se na prste i doviknu:

— No, dakle —?!

Svi u sebi ponoviše to pitanje.

— Nema ga, izlanu onaj s užetom i raširi ruke.

— Nema? — ponovi cijelo mnoštvo zaprepašteno.

— Nema . . .

Nitko nije znao šta da kaže. Nekoliko časova ostadoše svi nepomični i zabezeknuti, neznajući što da počnu. Onda se jedan maknu, obrnu se, i uputi prama dôcu. Za njime se obrnu i drugi, pa treći — i malo po malo cijelo mnoštvo uputi se put selâ. A mladi pop, naslonjen o kamen, gledao je zamišljeno i tužno za povorkom pognutih ledjâ . . .

— — — — — — — — — — — — —

Te večeri je opet kradomice pošlo desetak oboružanih seljakâ u Paklenu, pretražilo svu špilju i svaki škrip u uvali i, uza sav strah, stražilo do iza ponoći, ali Sotoni ni traga. I sutradan u veče, i prekosutra, i cijele sedmice tako. Ali sve zaludu. Ni u polju, ni na cesti, ni u selima, ni u uvali — nigdje ni sjene od njega. Tada se ostavili traženja, ali su pomnjivo pazili i propitivali se, nije li ga tko gdje vidio . . .

Istom, kada je već i petnaestak dana prošlo, počeli se po malo uvjeravati, da ga po svoj prilici više ne će ni biti. „Stvar je očita, govorahu pogotovo žene. Isteklo mu je vrîme. Ona noć mu je bila zadnja, pa je zato i bila onako teška. Htio je da se izvolji. A onda je došao Grih, izvukao mu klištima dušu, a tîlo mu izgorio u sumporu, i bacio u vitar. Zato ga i nima više...“

Mladi pop ih je uvjeravao, da Sotona mora da se utopio one noći i zvao ih da pokušaju mrežom da mu izvuku lešinu. Ali njemu nije nitko vjerovao više, niti bi tko bio dao svoje mreže za takav posao.

Stari don Mate umro je odmah treći dan iza oluje. Onoga jutra na raskrižnici tako se uzrujao, da je odmah pao u nesvijest i više nije došao k sebi. Postolar je naravski i o tome, kao i o životu mu, svašta govorio, ali seljani su bili i previše zaokupljeni Paklenom i svojom nesrećom, a da bi bili našli vremena i volje da se na to obaziru.

Da zametu i zadnji trag zlu, pošlo je poslije par mjeseci opet desetak njih u uvalu, i mašklinima porušilo do temelja zid pred špiljom. Na stijeni, što je sad ostala otvorena, namazali su vapnom veliki bijeli križ i poškropili je krštenom vodom. Jer, — pripovijedali su ribari, koji mrakom prolaze mimo

raskrižnice, — da svake noći, kada se oblačine gonjaju nebom, i sprema se oluja, a osobito za mjesečine, preko cijele uvale i preko kamenja, leti i naganja se crna neka sjena, — sigurno duh Sotone...

Ali i kada su špilju porušili, ribari su vidjeli sjenu, i još uvijek se plaše Paklene.

G r a z, jula 1916.

MARE DANICA.

PRVI DIO.

I.

U vrtu kapetana Bijelića, pod čeminovom sjenicom opraštalo se dvoje mladih.

— A sada, adijo, reče on i pruži joj ruku. Ura na zvoniku sv. Petra odbijala je četvrtu.

— Samo adijo?

On reče: „I do viđenja večeras“, ali ona nadoda još lukavije:

— I ništa više?

— Da si zlatna.

— Hm . . .

— I slatka?

— Ne. To je malo . . .

Prkosno trgnu ramenima i okrenu se. No mladić se na vrijeme popravi.

— Mare, uskliknu zanosno, moja l i j e p a, moja n a j l j e p š a Mare . .!

Mare se odmah udobrovolji.

— Ti ne možeš ni da zamisliš, nastavljao je on, koliko novih čari, koliko novih lje-

pota ja svaki dan na tebi otkrivam. I ti se još ljutiš...

Nagnula je sanjarski glavu, a on joj se približavao polako, kao da se boji da mu ne umakne. No ona mu se sama baci oko vrata.

Tri zvučna poljupca, kao tri ševina fijuka prekinuše mu riječ, i u isti čas, ona se ponovno odmaknu.

— Reci još jednom, šapnu tiho i zapijehano, i nagnu opet glavu. Bijele sunčane kapi što su curile kroz čeminovo lišće, polile joj cijeli desni obraz, i zatitrale na prozirnoj glatkoj puti, kao na mekoj površini mora. On protrnu od uzbuđenja.

— Ljepša od sunca, ljepša od svake žene!...

— Baš od svake?!

— Od svake, velim ti.

— Dobro, onda ti evo još jedan...

Poljubivši ga, pruži mu ruku.

— Tako, a sada idi. S Bogom!

On je primi za ruku, ali se ne maknu.

— Što si se ukočio? — Idi.

— Ali samo —

Mare prasnu u smijeh.

— Ti bi sad do sutra govorio, znam ja. Ali ne, ne treba. Ja znam i sama da sam lijepa.

Ta naivna samosvijest još jače ga podraži.

— Onda bar — —

— Znam ja, tebi još uvijek nije dosta. Nä.

No sada već nije pošla ona k njemu, nego je samo koketno ispružila vrat, i ponudila ga poluzatvorenim, vlažnim usnama, kao parom jedrih i rumenih trešanja.

— A sada, idi. I do viđenja večeras!

— Adijo! Doći ću poslije sedme.

— S Bogom! — — —

—

Prolazeći prepo plokate, on se okretao i mahao joj rukom, a i ona je ostala na vratima, sve doklegod je mogla da ga vidi. Plokata pred njome laštila se kao ogromno zrcalo, od živog, plamtećeg sunca, i palila joj svojim odsjevom oči. Kuće su žmirkale na nju pospano kroz poluskopljene ispucane kapke, i teški olovni mir ljetnog popodneva, tištio je sve naokolo osim nje.

Preleti još jednom pogledom prazni prostor i lupnu svom snagom vratima.

Čitavo jato vrabaca prenu se, i poleti iz sjenice. Ona pljesnu rukama.

— Spavali vi a, berekinci ...? — I prisluškivali, je li? — Čekajte, čekajte ...

Lice joj se zali rumenilom, a u očima joj planu upravo djetinja radost.

— Čoki čoki, čoki, stade da ih oponaša, i uspe se na podnožje pergole da ih tjera. Kada su počeli da se udaljuju, poleti za njima uz aleju tako, da joj je sve šljunak pod nogama vrcao.

— Frane, uskliknu najednom i zaustavi se. Zagleda se čas ispod dlana, ali ne dobi odgovora. Čuli su se samo koraci po šljunku i vidjela se jedna sjena, kako se približava bijelom prugom aleje.

Ne dočekavši odgovora, djevojka lupnu nestrpljivo nogom o tle, i mahnu velom za vrapcima. Sjena se napokon zaustavi.

— Ja sam te zvala, čini mi se, viknu oporo i ponovno udari nogom. Ti si gluh, zar ne?

Pred njom je stajao mladić, zasjenjen širokim slamnatim šeširom, u prostom platnenom odijelu, i neobično joj nalik u licu.

— Čuo sam, odgovori on glasom koji se svojom plahošću posve razlikovao od njenog

— Pa?

— Ništa. Idem u dućan.

Ona ga pogleda mrko, slegnu ramenima i okrenu se.

— Pa idi, reče suho i htjede da zamahne opet. Ali Frane se ne micaše.

— No, dakle, trgnu nervozno trepavicama, ideš li u dućan, ili ne?

— Idem, kako ne? Moram ići.

— Pa?

— Ti si me zvala, rekla si.

— Jesam.

— A zašto?

Mjesto da mu odgovori, pogleda ga sažalno i podrugljivo mu se nasmijehnu. Opazivši to, on naglo problijedi, a nju to još jače uzruja.

— Zašto sam te zvala, — viknu razdraženo, i na jabučicama joj se pojave dvije mutne pjege. Za ništa, kada si takav. Za vraga!

No tu se već naglo — nasmija.

Njegovo zaprepašteno lice učini joj se tako smiješnim i dobrim, da ne mogaše nikako da se suzdrži.

— Joj, šta si čudan, stade da mu govori brzo i promijenivši glas, kao da hoće čim prije da otjera prvašnji neugodni dojam, — kako možeš samo tako smiješno da pitaš? —Zašto sam te zvala? — Da se makneš, no . . . Zašto nisi odgovorio, kad sam te zvala? Zašto nisi dotrčao, skinuo šešir i bacio ga za vrapcima? Eto, — zato sam te zvala, ti, medvjede, zato. Ali ti znadeš samo da se mrgodiš . . .

Smiješila mu se već tako ljubezno, i govorila tako zvonko, da su Frani svi ti nazivi zvučili kao najmilija laskanja. Njegovo lice poče takodjer da se vedri.

— No, tako, — probudi se, skoči, ošinu ga vragoljasto po nosu i skinu mu šešir.

— Tako, neće te sunce ubiti, neboj se. Mene sunce čini ljepšom.

— Vidim, uzdahnu Frane.

— Što vidiš?

— Da si lijepa.

— Zaista?

— Svaki dan ljepša . . .

Marine oči zasjaše opet, kao čas prije u sjenici, a usne joj se skupile, kao da hoće da usrknu slast riječi.

— No, hvala Bogu, prihvati razdragano, a ti se ne bi ni sjetio, da to sam kažeš.

Frane uzdahnu.

— A šta će tebi, da ti ja to kažem, Mare?

— Drago mi je, no . . .

Turobni prizvuk njegovog glasa kvario joj je ipak svu slast riječi.

— Al' zato ipak treba da te nagradim, prihvati prpošno i pljesnu, da oživi raspoloženje. Znaš li šta? — Ne idi još u dućan i sjedni da čavrljamo malo . . .

Prisili ga da sjedne na kameno podnožje pergole, a zatim se zavrti dva puta objesno

na peti, i — Bog zna zašto — uskliknu, pljesnuvši ponovno. Od toga se sva zarumeni. Sitne kapljice znoja orose joj lice, a lagano otvoreni vrat i goli laktovi prevukoše se zadahom pare, što je mirisala poput svježe pokošene trave. Baci mu šešir u vinograd i sjede na uski kamen, tik uz njega.

— Tako! — A sada, da ti najprije pitam oprost. Je li, da se ne ljutiš na me?

Frane odgovori, da on ne bi ni mogao da se ljuti na nju, a ona nastavi.

— Bravo, tako valja; to je još ljepše. A sada ću, vidiš, i ja tebi priznati da sam u istinu malo nepravedna, i — — — (zavrti kažiprstom oko čela i lukavo se nasmiješi.) — Zar ne, da jesam? Ja to znam, vidiš, i nemoj misliti da sam ćorava. Ali što ću?! Kada sam vesela ja, htjela bih da je svatko veseo — —

Dok je govorila, Frane je dohvatio prutić s tla i stao da crta s njime krivulje na šljunku. Blizina njenih obraza palila mu je oči, a miris puti i daha škakljao mu živce. Ne mogaše nikako da je gleda. Ona opazi sa zadovoljstvom tu zabunu.

— A danas, nastavi naglašujući svaku riječ, danas bi sve kliktala od radosti . . . Danas je Mirko — —

Frane prekinu crtanje.

— — — Mirko je takodjer bio neobično veseo danas. I naročito galantan . . .

Frane se uspravi nervozno.

— A ipak, Stari —

— No, Stari?!

— Ništa. On n i j e bio baš dobre volje danas — — — —

Mare se namršti.

— Briga me, odgovori resko, i dignu se. Vi ste svi uvijek loše volje . . .

Frane se u isti čas pokaja.

— Oprosti što sam te rastužio, Mare. Nisam htio.

Ona slegnu prkosno ramenima.

— Ne mari. Ja sam s v e j e d n o vesela.

— Al' nisi kao prije —

— Nisam?! — Hahaha — — — Ti si veoma smiješan, ako misliš da me možeš rastužiti danas . . . Danas, pošto mi je Mirko već tri puta opetovao, da sam najljepša . . .?! Ma baš!

Smijući se pakosno, sagnu se nad živicu da utrgne grančicu zimzeleni, i pri tom se navlaš zaustavi. Sunce je tako moglo da joj oblije svu gipku liniju struka od ramena do ispod bokova, svijetlu poput srpa. I nije se prevarila. Frane u skrajnoj uzbudjenosti okrenu glavu i skoči preko živice.

— Ti ideš, zapita ga istim ironičnim posmijehom, kad se je vratio i donio šešir.

— Da, odgovori on muklo, i niti je ne pogleda.

— Pa dobro. Adijo!

Frane se obrnu odlučno i podje. Mare je gledala za njime i uživala, misleći kako će ta odlučnost do vratiju da malaksa. Medjutim, ona kao da nije malaksavala. Sunčane pjege, što su padale kroz lišće pergole, pomicahu se sve brže po njegovim ledjima, premda se već i sjenici približavao. „Ali ipak će se okrenuti", pomisli prkosno, i već se uzradova, kad se zaustavio čas, dohvatiši se kvake.

No on se ni tada ne okrenu. Možda je čas i premišljao, no ipak se svlada. Izišao je naglo, i Mare ostade da bulji u zatvorena vrata, sama i još nezadovoljnija. — — — —

II.

To joj se vidjelo i na licu. Na jabučicama iskočiše joj dvije omašne smeđe pjege, a vrat i laktovi ovili se mutnim rumenilom. Da je tko bio blizu, bio bi mogao da joj prati strujanje krvi kroz kožu, tako je uzbuđena bila. Mora da je nešto brzo u sebi šaputala, jer joj se mišičje na krajevima usanâ nervozno

trzalo, a i trepavice joj isto tako munjevito zastirahu od časa do časa mutni i nelijepi pogled. Čupala je baš nemilosrdno rumenim prstićima svilene čipke na novoj bluzi, a desnom cipelicom strugnula bi svaki čas nestrpljivo o šljunak.

Oko nje je bilo međutim sve tiho i još uvijek sve sanjivo. U julu je oko pete kao i oko podneva; još sparnije i sumornije možda. Sami neprekidni, otegnuti i jedva zamjetivi zuj, kao da dolazi od mirijadâ nevidljivih mušicâ, ispunjao je sav zrak i ulazio u sjetila, uspavljujući svojom jednoličnošću i mrtve stvari. Zrak se je žario, pun bezbrojnih sitnih piknjicâ, koje pecahu kožu i svojim titranjem zabliještavahu oči, otskačući osobito od suncem obasjanog kamenja, kao varnice sa užarenog gvoždja. Sve je još ležalo u suncu. Čitav vrt, svaki kutić, svi zidovi i svi krovovi, sve tamo do visokih jarbolâ što su virili iznad dimnjakâ i golih, surih obronakâ planine nad lukom. Samo iz dna sjenice zijala je duboka, gusta sjena, prevučena toplim ljubičastim lazurom, a tako i uz ono par voćaka, što su stršile razasute između redovâ loze, povrća i cvijeća. Na tlu aleje, i s desne joj strane, preko gredicâ obraslih zrelim rajčicama, prostirao se pravi harlekinov plašt različitih oblika svijetla i sjene, duginih

obrubâ i odraza lozinog lišća, zagasitih polusjenâ i blještaja glatkih šljunakâ...

Taj plašt padao je i preko Mare. Pokrivao joj najprije bujne tamnokestenaste kose, i preko rumenih obraza spuštao se na obla ramena, a onda silazio niz prsa i laktove na bokove, pa se prostirao dalje sve do tla, gubeći se niz aleju. Kako je majestral, bar i poput ćuha, dopirao iz luke, lagana igra lišća prenašala se na treptanje arabeskâ i, mimo njene volje, oživljavala djevojčinu ukočenu pojavu. Isprva ona nije toga ni opažala. Buljila je i nadalje u tamna vrtna vrata, kao da još uvijek čeka, da se otvore. Ipak nakon nekog vremena, kao da je zaboravila zašto to u njih gleda, poče da skida pogled, i zaustavi ga, — i opet ne znajući zašto, — na svojim rukama.

Bila je već mirnija. Smeđe pjege na jabučicama pomalo su gasnule, i pretvarale se u svijetlije, a i prstići su već puštali u miru napola raskinute čipke. Konačno, sjeti se ipak da gleda prsten na ruci, svoj zaručni prsten, — i to bi prva jasna misao, što joj sinu. U isti mah ču i neko svježe škakljanje, od toga što joj je lagana struja zraka hladila znoj na čelu. To joj je bilo ugodno, i taj osjećaj tjelesne svježine spoji se u isti čas sa mišlju o

prstenu, pa joj oboje skupa bi još ugodnije. Jedna mliječna kap sunca padala je upravo na dijamantno oko prstena i sjajila se u njemu kao suza, što ostane između trepavicâ, kad se već plač pretvorio u posmjeh. Ona taj posmjeh osjeti doista kao nešto živo. Činilo joj se, kao da hoće da je škaklje, da je natjera na smijeh, da joj se deranski podruguje za njenu namrgođenost. I gotovo da je čula kako je vragoljasto draži: „Ajde, tko će prije, da se zasmije, ajde...!“ — A u isti mah, i na srebrnim narukvicama opazi dvije tri kapi, i sa broša na prsima nešto joj lukavo namignu, i sva sedefna puceta na bluzi stadoše da se smiju... Čitav šareni plašt kao da je oživio, a njegove svijetle i rumenkaste arabeske, poput vragoljastih satirskih licâ, punih smijeha, kao da su se također pridružile veseloj igri, izazivajući je sve bučnije i objesnije: „Ajde, tko će prije, da se zasmije, ajde...!“

Jedna strjelovita sjena preleti tako blizu nje, kao da joj se dotakla trepavica. Djevojka se prenu i pogleda za njome. Nad vrtom je u eliptičnoj krivulji kružila lastavica, uspinjući se najprije do iznad kuće, a onda se, razmaknutih krilâ, oskliznula opet prema vinogradu. Mare ju je slijedila, dok se nije izgubila, a onda joj se pogled objesio o sunčane niti i opet se umirio. Napola sklopljene trepavice treperile su, svjetlucajući se poput viline svile, ovlažene rosom, o izlazu sunca. Jedan pram svjetla padaše upravo na njih i škakljaše ih tako toplo, da djevojka ne mogaše više da odoli...

Njene sitne, ponešto djetinjski ispupčane usne, prkosno svinute i rumene poput koralja, nisu nikako više mogle da se otimlju smijehu. Čak i lagani, jedva zamjetivi mašak što ih pokrivaše, davao im je nešto osobito vragoljasto i draškajuće, čim su ispod njega zasjali bijeli kao mlijeko zubići, i meke prozirne jabučice planule rumenilom...

I zar se je ona uistinu ljutila na što čas prije..?! — Zar su te velike, okrugle oči, ovite vjenčićem jakih i garavih obrva, u istinu samo čas prije žućljivo škiljile, bez toga radosnog i sunčanog sjaja, koji se činio neugasiv u njima...?!

Ona se više ne sjećaše ničega, i znala je samo to, da je vesela — — — — — — — —

— Moro, kliknu najednom, i trgnu se iz razmišljanja.

Do njenih nogu valjalo se crno psetance, kudraste pasmine, i vuklo je za suknju.

— Hop, Moro, hop, pljesnu veselo rukama i potrči unatrag da ga podraži.

Pseto potrča za njome.

— No, dođi ti u mene, „coccolon“ moj zlatni, zaustavi se i pruži mu ruke. Tebi će Mare dati šećera i novi „fijok“, ajde... Jesi li zadovoljan...?

Podigne ga u naručaj i, gladeći ga po leđima, uputi se polako uzduž aleje prema kući. Plohe sunca i odsjevi zelenila prelijetali su preko nje, kao što bijeli veseli oblačići prelaze preko proljetne vedrine, i draškali joj nazglim prelazima oči. Osjećala se neobično svježom i tako joj je lagodno bilo, da se je više njihala, nego koračala. Da ju je tko vidio, bio bi pomislio, da nožicama prati takt kakovog tihog, laganog valcera, što ga je samo ona čula. A nožice joj bijahu zaista nožice, nipošto noge; — tako su nježno i vragoljasto virile ispod kratkih, prozirnih sukanjâ, u svojim sitnim, poput šećera bijelim papučicama...

Nisu je uzalud nazivali Danicom...

III.

Vrata kuhinje i tinela*) bijahu zatvorena, i na hodniku se nije čulo drugo, doli zujanja muhâ. Mare pomisli, da je i teta već legla. i zaputi se ravno u svoju sobu.

*) blagovaonica.

No tek što je napravila par koraka, začu se iz tinela glas očev.

— Mare, dozivaše hripivo, jes' ti to, Mare?

Licem joj preleti odmah neugodna sjena.

— Mare, ču se ponovno, i njoj je dolazilo već da proplače.

— Šta je, ozva se otresito, i očajno ispusti psa iz ruku. Osjećala je dobro nelijepi zvuk svoga glasa, ali drukčije ne mogaše. Iz tinela čulo se samo zlovoljno mrmljanje kao odgovor. To ju je bolilo, ali opet — — Činilo joj se, da je sve tako tiho, da će moći da bude sama sa Morom, da malo prosanja, i da se spremi za večer, — pa eto... „Samo da me muče“, zaključi, i uzdahnu duboko.

I nema druge, — treba ući. Mrmljanje se pretvaralo u kašljucanje i bilo joj neugodno. „Samo da me ne muče, opetova, samo da me puste u miru, pa bih i ja bila drukčija. Al' ovako...“

Ne htjede ipak da stari opazi taj izraz na njenom licu, i ulazeći, nastojaše, da se prikaže što mirnijom. Soba je bila do zagušljivosti zadimljena duvanom, a prozori tako zastrti, da se jedva i razabirala zgurena staračka pojava u dnu stola.

— Evo me, reče, zatvorivši za sobom vrata. Što si me zvao?

Sijeda starčeva glava pridignu se s prsiju, i dva vlažna crvenkasta oka upriješe se kao jedini odgovor u nju.

„Ah, Bože, mišljaše Mare sve očajnije, ma zar sam j a zaista tome kriva?!" — Bila bi najvolila udarati sebe šakama u tom času...

— Hoćeš li, da ti što donesem, započe nervozno, kušajući da poda glasu što veću umiljatost, ali osjećajući u isti mah da to ne ide. — Je li ti što treba?

— Ne, ne treba ništa, odreza starac mrko, i pljunu na stranu. Ne treba.

Ura je brojila hipove kao vjekove. Mari se činilo, da joj sve netko po srcu udara i da ga kida, a nezna što da počne. Taj nesretni glas, nikako da je posluša. „Baš kao u vještice", pomisli.

— Pape, provali konačno iz nje, gotovo jecajući, molim te kao Boga, pape, ne muči me više...! Zašto mi ne odgovaraš?!

Stari podignu ponovno glavu, i iste vlažne, crvenkaste oči zacakliše se u polutami.

— Reci mi, što ćeš; — zašto me gledaš tako?!

Starčeva brada uzdrhtnu, i naglo je privinu k sebi...

Njihaljka je i opet ispunjavala sama tišinu, ali djevojci je sad bilo lakše. Samo kad više nije mrk, i ne ljuti se...

Zapita ga, treba li mu vode ili duvana, i zašto nije pošao da spava, a on odgovaraše mirno i ne puštaše je od sebe. Reče joj da spavati nije mogao, jer ima posla, i na stolu je zaista ležalo nekoliko trgovačkih pisamâ i knjigâ. Pogled na njih nije obradovao Maru.

— I ne ljutiš se više na me, pokuša da skrene razgovor. Zadržala sam se sa Franom.

— Sa Franom?

— Da, i onako sada nema u dućanu svijeta.

— Hm, daa... A ja sam mislio da je još doktor —

Mare ga prekinu.

— Mirko, ne doktor, pape. On je moj zaručnik.

— Pa svejedno, no... Zar nije sudac doktor?!

Mare pocrveni od bijesa.

— Pa naravski, da je doktor, viknu, to se razumije. Nije tek kakav sirotan, ili „butigijer"[1])... Si capisce![2])

[1]) dućandžija, [2]) To se razumije.

— Basta,[3]) prekinu je stari, udarivši kamišem o stol. Linguaccia![4])...

Uskašljao se od uzrujanosti tako, da mu se treslo čitavo tijelo; kao da mu se nešto lomi u prsima. Mari se činilo, da će svisnuti od jada.

„Ma zar ovo neće nikada prestati?“ uzdahnu, dršćući u isto vrijeme, i od straha i od uzrujanosti, i od stida i od bijesa. Osjećaše, da je suzdržavane suze upravo žegu u očima, i bila bi najvolila, da se do sita isplače. Ali pogled na knjižurine, i pomisao, da ju je on samo z a t o i zvao, podjarivaše je na prkos u isti mah, dok joj je kašalj ulijevao sućut. Popusti li, onda joj je čitavo poslije podne, a možda i čitavo veče, izgubljeno... Ah, ti prokleti računi...!

Stari se međutim jedva umirivao. Uvaljen u naslonjač, činjaše joj se još slomljenijim i slabijim, no što je inače bio, i samilost je pomalo nadjačavala. Bilo joj je to ugodno. Jer, niti je ona htjela da bude zla, niti je stari to zasluživao. I sada čak, dok tako mrko gleda, znala je, da ne misli o njoj zlo. Samo, da nije tako čudan, eto, pogotovo danas. Cijeli dan joj je prošao kao na oblacima, pa da ga bar i završi u miru. Bilo je

[3]) Dosta! [4]) Jezičino!

to prvi put da joj je uspjelo nagovoriti staroga, da Mirka pozove, i već joj se činilo, da je ženica, sjedeći uz njega, i jedući za istim stolom...

I sada, poslije svega toga, — ti nesnosni stari računi... Kao da joj to može, da imponira...! Bit' će, da je i valjan, i pametan, ali butigijer je butigijer... I konačno rođaci su, a ona već voli drugoga.

Ura je prekinu u mislima, odbijajući pet i po. Stari je još uvijek nešto gunđao, a muhe su u rojevima oblijetale boce i čaše, što su još ostale na stolu poslije objeda. Živahno klepetanje zastora na prozoru javljalo je, da će majestral pod večer nešto oživiti.

Trebalo je već jednom prekinuti taj muk i umiriti staroga. Možda se ipak nekako izvuče računima, a konačno treba i da se strpi. „Starost je već takova, pomisli. Tvrdoglava, ali dobra“.

Primaknu mu se opet bliže i stade, da ga moli za oprost. Stari ju je gledao uporno i mučao. Samo mu se brada tresla. No Mare je i to razumjela.

— Moj zlatni, moj dobri pape, uskliknu napokon i baci mu se oko vrata.

Starome je to bilo dosta. Dvije krupne suze otkotrljaše mu se niz navorane obraze,

i hladne staračke usne stadoše kao pomamne da ljube toplo djevojčino čelo. Ona je također bila ganuta; i zato jer ona u istinu ne bijaše zla, sinu joj čudnovata i neočekivana misao mozgom.

— Hoćeš li da pogledam račune, upita ga naglo i zagleda mu se u oči. Bila je sva sretna radi te pomisli, i činjaše joj se da je neizmjerno dobra u tom času.

Ali to je trajalo samo tren. Ona je očekivala, da će se njegovo lice preobraziti od tolike dobrote, da će možda kliknuti, da će je dugo, dugo ljubiti, tepajući joj riječi najzanosnije hvale, pa — ništa. Zagledao se u nju, kao da joj u očima traži što da odgovori, a onda uzdahnu duboko i poljubi je još jednom.

— Budi ti samo vesela, reče i polako se dignu.

Mare je ostala osupnuta. On dakle i ne vjeruje u njenu dobrotu? Promatrala ga je, kako žurno kupi pisma i činjaše joj se, kao da želi da ih sakrije. Spopadaše je čudna i pakosna volja, da mu ih otme, pa da onda čitavo veče računa i piše. No on pokupi brzo sve, metnu pod pazuho, i opet se zagleda u nju. Nekakav čudni smiješak ovijaše mu usne, ali Mare, uza svu zlovolju, ne mogaše nikako

da otkrije u njemu zlobu. I protiv njene volje pričinjao joj se neizrecivo dobrim i blagim, ali u isti mah i varavim. Kao da na grudima bolesne, uvele djevojke gleda kitu svježih ruža, pa u isti mah osjeća i njihovu toplu dobrotu, i prozire bol koju hoće da prikriju . . .

— Ja idem sad malo u „gabinet“, a ti možeš k tetki, ako hoćeš. I ne ljuti se na me.

Starac se okrenu. Mari se pričini, da mu je vidjela suzu u oku, i čula kako je uzdahnuo. Njeno čelo prevuče se ozbiljnim borama i zabrinuto se zagleda za njime. Tako joj se činjaše doduše jačim nego dok je sjedio, ali kao da su mu se toga popodneva ramena ipak neobično pognula. Možda prije nije toga ni opažala, ili — da nije možda što novo . . .?!

„Oslobodi nas, Bože!“ šapnu žurno sama sebi, i prekriži se, — dok joj je jato tamnih slutnjâ kao jato crnih vranâ preletjelo pred očima. Gotovo bježeći ostavi tinel, i pođe u svoju sobu.

IV.

Tamo joj je bilo odmah lakše. U tinelu je bilo tako sparno i zadimljeno, da je upravo odahnula, našavši se u svježem i lagano parfumiranom zraku svog djevojačkog ku-

tića. A osim toga, soba se je nalazila na podu, i majestral je mogao lakše da dopre do njena dva rastvorena prozora, zastrta tek napola zelenkastim žaluzijama i redom cvjetnih lonacâ. Tako je majestral ulazio kroz cvijeće, prošavši već vani čitave redove muravâ i bajama, pa je, osim mirisa mora, što ga je donosio iz luke, prosipao po sobi i mirise zrelog voća, rascvalih geranijumâ i draškavih karamfilâ. I sunce je isto tako ulazilo najprije kroz čeminovu pergolu, pa onda kroz žaluzije i napokon kroz cvijeće. U sobu su dopirali samo odrazi i odsjevi, i tek na grozdovima geranijumâ, što su virili izvan praga, padalo je nekoliko svijetlih kapî, šareći ih jarkom i užarenom krvlju. No to crvenilo razlijevalo se po čitavoj sobi, odražavalo se u svakom predmetu u neizbrojnim prelazima i titralo na zidovima kao što prvi posmjeh osvita titra na budećim se šumama i vodama proljetnim. Jer sve osim njega, bilo je zeleno. Čitava skala zelenih prelaza, od najtamnijih do najjasnijih otskakivala je sa prozirnih žaluzijâ, najprije na bijeli okvir prozora sa rastvorenim staklima, davajući im kristalnu boju mora na čistome žalu. Na zrcalima i slikama prelijevalo se to zelenilo poput sedefa, dok je u pozadini na zidu svršavalo u tamnim i gustim tonovima, sličnim

šutljivoj površini dubokih šumskih jezera. I sami zrak, pa i sjene, što su ih bacali predmeti, kao da su bile ispunjene zelenkastim praškom, koji je posipao pomalo, i ruke i odjeću, i lice... Ugledavši sebe u zrcalu, Mare se sjeti, kad se je kupala jednom u morskoj špilji, i pričinjala se sebi sedefnom ribicom.

U sobi je bilo tiho. Nikakvo kucanje ure nije ulijevalo monotonije, i samo od časa do časa, preletjela bi mimo ušiju po koja osamljena muha, izgubivši se brzo vani u sunčanom svijetlu. Mare je osjećala svježinu, ne samo od strujanja vjetra, nego i od samih hladnih odraza zelenila, koji kao da su joj gasili užarene obraze, i od te meke tišine, koja kao da je umirivala polagano njene misli.

Ona je i volila tu svoju sobicu baš zato što je uvjek osjećala da ima u njoj nešto što je razumije bolje od ikoga. Često joj se činilo da taj uski prostor, ispunjen naintimnijim njenim stvarima, kao najdražim mislima, ima nešto živo u sebi, jednu toplu i razumnu dušu, koja joj govori kroz mirise i kroz sjene, kroz šutnje i kroz glasove, i zna da pogodi njene želje dobrotom najnježnije sestre. Ili još više. Ta duša činjaše joj se zapravo proširenjem

vlastite duše, sa svim uspomenama, tajnama i nadama. Svaki njen kutić za Maru je dio života, svaki pretinac niz uspomena, svaka slika ili zrcalo čitavo more nadâ, a svi oni svileni jastuci jedna beskonačnost sanja. I što bi drugo moglo, da joj tako živo dovabi pred oči čegagod se zaželi, u prošlosti ili budućnosti, kao sami jedan večernji čas sieste u potpunoj tišini te sobice, dok vani zadnje lastavice režu uši i zrak oštrim piskutom i lijetom?! Čitava njena ljubav istom tu nalazi svoju široku, beskonačnu radost, i svaka n j e g o v a riječ, svaki stisak ruke, kolikogod topao bio, istom tu dolazi do potpunog oživotvorenja, kada se nadje sama i, zatvorenih očiju, dršćućih usanâ, gradi na prošlim časovima buduće . . . I kolikogod dobar o n bio, kolikogod je volio, kao i ona njega, i sve najljepše znao o njoj da kaže, ipak najslađe riječi, najljepša očitovanja, nisu izišla ni iz njegovih ustiju, niti ih je ona rekla njemu, — već samo tu, u toj maloj sobici, iz tih skrovitih kutićâ mašte, iz svih tih zrcala i slika, samo tu je mogla da ih čuje . . .

Pa i sada, čim je ušla, i njena se vitka, bijela pojava odrazila u velikom zrcalu na ormaru, prva joj je misao bila rastanak u sjenici. I sa svim tim što je naišla na čitave

oblačine tamnijih misli, ta svijetla mala uspomena znala je poput sunca da se probije kroza sve i da ih sve razagna. Kao i bijeli njen stas u polutamnim tonovima zrcala, tako se je i ta misao najednom uspravila u zrcalu njene duše, ovladavajući njome malo po malo, i osvjetlujući sve . . .

Pokuša da uzme istu onu pozu, koju je imala sat prije kad ga je, nagnuvši glavu, zamolila da joj opetuje da je lijepa, — i premda je svijetlo u sobi bilo posve drugo nego u sjenici, morade priznati sebi, da je zaista vrašku zamisao imala. „Možda bi me ovako našao još ljepšom" pomisli, upoređujući u misli efekte jarkog sunčanog svijetla sa tim tihim i pridušenim strujanjem bojâ, koje je njenom licu davalo bajoslovni čar vodenih vilâ. I bilo joj je tako žao što ne može da je vidi u tom času. Njoj je uopće bilo čudno, i često je sa žalošću razmišljala o tome, da baš u časovima kada se najljepšom pričinja sebi, niti on, niti iko drugi nije tu da je vidi. Mirko u njenu sobu još nije zalazio, a izvan nje, izvan tog zrcala, činilo joj se, kao da njena ljepota nešto gubi. Pa ni tu nije uvjek jednaka, i samo u nekim časovima, kao na primjer u tom, pokazuje se u čitavom svom čaru. A ti momenti su, za čudo, uvjek

najsamotniji .... Ili za jednog takovog popodneva, kad sunce upre baš u stanovitu tačku žaluzija i geraniuma, ili u raskošnim, grimiznim večerima, kad cijela soba kao da se pospe zlatnim praškom, ili u tajinstvenim prelazima sutona, kada modrikasto-ljubičaste sjene poput koprena ovijaju stvari, i daju im neizrecivu draž šutnje i odmaranja, brišući svaku oštrinu, svaku težinu i svaki nabor u spajajućoj harmoniji snovâ ... Pa ako baš slučajno i nije sama, tada, kao za inad, ili momenat izgubi čar, ili nezna da odabere pozu, — ali efekta svakako nema ...

„Ah, kad bih mogla eto tu sliku, da za uvjek ulovim“, pomisli oduševljeno i zaljubljeno nagnu glavu ... Ali zaludu. Sjeti se, koliko je takovih pokušaja napravila, no sve bez uspjeha. Ni sama više nije znala koja joj se od svih tih bezbrojnih fotografija manje sviđa, i nikako nije mogla da se odluči, koju da dade Mirku. „Al' ipak ona u plavom odijelu mora da je najljepša“, pomisli sad zato, što je najviše ličila pozi, kojoj se baš divila... I da ne zaboravi, skoči k etažeru, pokupi s njega čitavu hrpu slikâ i odnese ih k prozoru ...

„Mogla bi zapravo da mu dam sve, pomisli, ali neću. Ova u zimskom kaputu upravo je odvratna; kao da sam kakva starica...“

Fina, velika fotografija, u skupocjenom i elegantnom krznu, koja je pred tri dana bila postavljena na vrh etažera, kao najljepša, — odleti sada u kut ....

„A ova u cvjetastoj bluzi, — to je tetkin ukus ...“

„Ah, uskliknu naglo kod treće, i udari nogom o pod, šta sam ja luda ...!! Baš tu sam mu dala, — s tim glupim lancem oko vrata, kao da sam ribarica ...“

Na četvrtu nije ni došla, jer je prekinuše koraci za vratima.

— Tko je, upita glasno, pokrivši brzo slike zastorom od prozora.

Na vratima se ukaza tetka. Postarije lice, staromodna frizura, ponešto krupna pojava, i tragovi spavanja na licu. Samo su se male žive oči, budno i zabrinuto zagledale u Maru.

— Što je, zia*); što si htjela, upita je ova mirno, i ako joj se taj pogled nije sviđao.

Zia kao da se začudila tom miru.

— Dunque**), omjeri je sumnjivo od glave do pete. — Što je?

Zatvori za sobom vrata i odšulja se k prozoru. Mare nije razumjela ništa.

— Što dunque, upita zabrinuto.

— Kako je svršilo, dakle? Jesi li umirila staroga?

*) tetka, **) dakle.

— Umirila?!

— Umirila, da. Nisi li bila kod njega?

— Jesam, pa —?

— Pa? Nije ti ništa rekao?!

Mari je bivalo sve tjeskobnije u duši.

— Ništa, izusti zapijehano, — šta da mi reče?

Ona se sjeti čudnog očevog pogleda pri rastanku i još čudnijih riječi. Srsi je prođu od zle slutnje.

— Hm, rebanbiveni*) stari, promrmlja stara više za sebe, i okrenu se k prozoru. Bila bi najrađe, da je nestane iz sobe na koji način....

Mare ne mogaše više da odoli sumnji.

— Ali, što da mi reče, uskliknu. Zar se je što dogodilo, tetice?

— Ne budi luda, — šta se dogodilo? Treba baš odmah tako izvaliti oči...!!

No već je bilo sve zaludu. Djevojci je bilo jasno, da nešto mora da se dogodilo, i to nešto neugodno. Vidjela je to i na licu tetke, i na zagonetnom držanju staroga, malo prije. I premda joj se srce već unapred stezalo na samu pomisao spoznaje, nešto što je bilo jače od svake težnje spokojstva, dizalo se u njoj, i tražilo istinu...

*) podjetinjio.

Zia pokuša ponovno, da svrne razgovor, ali Mare ju je tako pronicavo i neumoljivo ispitivala, da je stara bila prisiljena, da joj kaže sve.

— Šjokece[1]), govorila je, ljuteći se, što se tako neoprezno dala uloviti. Kad sam mu ja govorila, da te pusti u miru, nije htio ni da čuje....! Pa je rekao smokve...!! Da sam bar znala, pa da sam mučala i ja...!

— Ali što, — reci mi već jednom što, moljaše je Mare sve nestrpljivije. Što je imao da mi reče?

— Šjokece, govorim ti, — njegove stare fantazije... Kao da cijeli svijet ne misli o drugom nego o njegovoj škuni[2])...?!

— Pa šta je sa škunom; — jeli se našla?

— Jest, kako ne... Ja sam je već pred godinu dana pregorila, i samo je on trebao službene potvrde...

Mare nije znala, da li bi odahnula, ili ne...

Stara joj ispriča da je na mukama bila sa starim kad su mu kod oblasti javili da su se našli ostaci škune na nekom otoku. Nije htio ni da čuje više za objed i jedva joj je uspjelo, da ga uvjeri, da nebi bilo pristojno, da sada u samo podne otkažu Mirku.

[1]) ludosti, [2]) velika jedrenjača na tri jarbola i sa križevima.

— I onda, upita naglo Mare, slijedeći svoju misao, — je li to sve?

— Sve, potvrdi stara. On misli, da će sad cio svijet radi njegove škune izgubiti glavu....

Mare se podboči o stolicu i zamisli se. Za staroga je to doduše teška stvar, ali tetkina zabrinutost ne tiče se ni staroga ni škune, nego nje. I to ne radi škune. Jer one su skupa već stoputa govorile da je škuna izgubljena i pregorile je. Nešto drugo mora, dakle, da je dovelo staru toga popodneva u njenu sobu.

— A zašto je baš samnom htio da govori, prekinu naglo ćutanje i pogleda staru pronicavo. I zašto nije već preko objeda govorio? Ta nije to za nikoga više tajna...

— Zato, jer je rebanbiven, velim ti. Pa misli, da su i drugi kao on.

— Tko drugi?

— Svi, cijelo mjesto.

Marina sumnja se pojača.

— I... Mirko, izusti jedva čujno.

— I Mirko, i svi. On misli, da su svi čekali samo tu škunu da iskrsne iz mora...

Jedna trpka tamna crta ovi djevojčine usne, davajući naslutiti, da je njeno srce pogađalo sve... Ono je zamiralo od toga, ali trebalo je ići do kraja.

— On dakle misli, da i Mirko čeka na škunu, nastavi. A zašto nije onda s njime govorio...?

— Ma htio je on, velim ti; još prije objeda. Frane ga je po ure morao uvjeravati da bi to bila za Mirka uvreda. I tek onda je odlučio, da prije govori s tobom...

— I Frane mu je to, naravski, odobrio...?

Mare se nasmija ironično i stara je to valjda opazila. Zato nije ni odgovorila. Ona se još uvjek ljutila na se, i svejedno mislila kako da se iz škripca izvuče, te da djevojku umiri. Kao da nije i sami jedan prst Marin vrijedniji od svih škuna, pa treba ljude mučiti s računima i jadnoj djevojci kvariti radost sumnjama...?! I to baš danas, kada je, golubica, bila tako vesela, da je staroj srce raslo, gledajući je... „Rebanbiveni stari, mislila je, — da drugi ima takovu kćer, i da ju je dopala njena sreća, nebi mario ni da mu kuća izgori, — a kamo li, da se jedna stara karkaša utopi..." Ona je cijelu „novenu"*) Gospi posvetila da do te sreće dođe, — i nema jedne u mjestu koja joj na njoj ne zavidi, — a on još misli na ludosti, i drži se kao da mu je krivo...

Mare se dignu.

*) devetnica

— Već je šest i pô, prekinu staru u mislima. Ja moram da se odjenem.

Nervozno gurnu stolicu i osjeti da joj lice gori. Stara se prepade.

— Gdje ćeš još, da se odjeneš? Ta Mirko neće prije osme.

— Hoće već poslije sedme. Poći ćemo do Borovika.

„Samo da ostanem sama, pomisli, samo sama . . .!" Stara se ponudi da će joj pomoći, gledajući je nepovjerljivo.

— Ne, zia, ne treba . . . Ja mogu i sama. Samo ti idi!

Poleti k ormaru i stade brzo da vadi iz njega oprave, bacajući jednu preko druge, nestrpljivo, neuredno, žurno, samo da je kakogod udalji.

— Molim te, zia, — ja moram zaista, da se danas nešto duže odijevam . . . . Idi!

Zia je primi za ruku.

— Mare, ne budi luda, Mare. Sve su to njegove šjokece vjeruj mi, i nitko se ne obazire na njih . . .

— Ma znam, znam . . ., pa zato baš i hoću, da se čim ljepše napravim, — ajde! Samo me ostavi samu, molim te!

Stara je upotrebila sve da ostane, ili da je bar prije umiri, ali zaludu. Mare je bivala

sve uzrujanijom, i na posljetku je stala da viče, tako da staroj nije ostajalo drugo nego da popusti. Računala je da će ostati čas za vratima, da prisluškuje, neće li možda što čuti, ali ni to joj nije uspjelo. Mare ju je ispratila sve do vrh stuba i nije se makla, dok nije vidjela, kako su se vrata kuhinje za starom zatvorila. Čekala je još čas da vidi, neće li se opet otvoriti, i tek kada se osvjedočila, da je dole sve utihnulo, vrati se u svoju sobu.

V.

Najprije je dugo ostala uz prozor, čelom naslonjenim o staklo, i nervozno, gotovo strijelovito razmišljala o svemu tome . . .

Da stvar u sebi, onakva, kakvom ju je vidjela tetka i nije drugo do li „šjokeca", Mare je bila uvjerena. Ali baš zato, uvreda i poniženje bijaše još teže. Tetka je mogla najviše da misli, da nju, Maru, smeta to neprekidno zadirkivanje, i da joj kvari radost. Ali to bi bilo najmanje. Da se tu radi o kojem običnom hiru staroga, koji nju ravno ne dira, i to baš u najosjetljivije, ona bi lako prešla preko svega. Ali to je već gore od uvrede. Jer drugo je, kada je uvreda dobačena otvoreno i grubo, pa se uzbuni duša, i

u isti čas možeš da na uvredu odvratiš uvredom, da je utučeš vlastitom vrijednošću, i odmah da se osjetiš nad njome... I drugo je, također, kada je osoba koja te vrijeđa tuđa, i čini to proračunano i tako, da sama prozirnost namjere slabi učinak i sprema zadovoljstvo uvrijeđenom. Mare je već bila navikla na takove uvrede. Čitave bajke kolale su po mjestu o njenom cifranju, o oholosti i lijenosti, o tome da se čak bojadiše, da krive bokove stavlja, i kosu da ima tuđu, ali ona je znala, da je to sve zavist, i smijala se. I čemu da se ljuti? Ne zovu li je svi još od djetinjstva Danicom, i nije li u tom nadimku jednom za uvjek izraženo njihovo vlastito udivljenje?

Ali ovoga puta uvreda je dolazila od najbližih, i to ne iz zavisti. Posumnjati, pa barem i na čas, u očevu ljubav, činilo joj se zločinom. Zato mu je i praštala u početku nesklonost, kojom je susretao njenu ljubav prema Mirku. Tumačila je to sebičnošću starca, kojemu je neugodno da se dijeli od svoje jedinice, pa joj je to i laskalo. Kašnje, kada je uvidjela, da ni tog laskavog egoizma tu nema, i da starčev otpor potiče s a m o iz ljubavi i brige za nju samu, praštala mu je još rađe. I njemu i Frani. Kolikogod su

je njihovi zamišljeni pogledi bacali u neraspoloženje, njihove polovične izreke je uzrujavale, a njihovo hladno držanje prema Mirku vrijeđalo, činila je ipak sve moguće da im to ne pokaže. Sve namjere staroga, sve njegove kombinacije sa Franom, ona je unapred prozirala i, uza sve to što su je umarale, nastojala je da bude što strpljivijom.

Ali tada poče da naslućuje, da još uvjek nije progledala sve. Činilo joj se, da u njihovim očima čita nešto mutnije nego što je ljubav, nešto kao — s a m i l o s t... Stari je govorio o Mirku takovim prizvukom sumnje, i tako se turobno smiješio, kao da je ispraćuje na dugi neizvjesni put, ili kao da govori sa luđakom, kome neće da ubije iluziju...

Sada je već bila posve uvjerena o svojoj slutnji. Poslije svega što je danas čula, bilo joj je jasno, da se stari protivi njenoj ljubavi, ne samo radi Frane, ili radi sebe, već zato što n e v j e r u j e toj ljubavi, drži je obmanom i žali nju, Maru, kao prevarenu. Pa da bi barem sumnjao što se nje tiče. Ona je prilično vjetrogonjasta, pa da baš i nebi imao povjerenja u njenu ozbiljnost, nebi se čudila. Ali stari sumnja u M i r k a, u njegovu ljubav prema njoj, i u tome je sva strahota

uvrede. I stari i Frane misle najuvjerenije, da Mirko nju uzima, ne radi nje i njene ljepote, radi toga što je Danica, i nema joj para u čitavoj okolici, već radi njihove škune, ili uopće radi njihovog imanja, iz — interesa . . .

Sjeća se sada dobro svih starčevih opazaka u posljednje vrijeme i jasno uviđa, da su sve poticale iz iste prikrivene misli o razlici staleža i roda, o tome da je je on stranac i gospodin, a takovi da lete samo za bogatim baštinicama . . .

Dakle sva njena ljepota, sva njena elegancija i draž, sve je to ništa bez novaca i može da propane skupa sa škunom?! Zato je i utučen stari tako danas. On je već ž a l i; već je vidi neljubljenom, napuštenom, nesretnom, i htio bi da je odvrati, da je na udarac pripravi . . . Zato ju je i pozvao k sebi, — nije imao smjelosti. Jer on je poštenjačina, on, i mora da mu objasni sve: „Tako i tako stvari stoje. Brodarstvo je izdalo i osiromašilo nas, bolest i tuđe ruke umele, a evo i zadnje je škune nestalo, i Mare je sirota. Vi dakle imate slobodne ruke, pa ako mislite da nemožete . . . .“ I onda je, naravski, uvjeren, da će se Mirko naći u neprilici, da će isprva prosvjedovati, ali za par dana, da će se već izvući. Pa i kada to ne učini, čak i

onda kada je oženi, stari će misliti, da nije znao kako da se iskopa, ili je mislio, da hoće da ga prevare, a da je tobolac ipak negdje sakriven . . . I neće nikada prestati da je žali, da je drži prevarenom, i da očekuje nesreću

— — — — — — — — — —

Mare je očajavala videći se tako bespomoćnom proti tom poniženju. I, naravno, ako tako misli on, koji joj je otac, zašto da ne misle i drugi . . .?! „Jest, reći će svijet, kad vidi staroga kako se drži, da nije bilo nade u kapetanove šterline, zar bi se sudac bio udostojio da je uzme . . .?“ I šta će joj onda svi njeni uspjesi, sve košarice što je porazdijelila, da konačno odabere po svojoj volji i da postane „gospoja sučevica“, lijepa gospoja sučevica, — ako ne može da svoju pobjedu pročita i na udivljenju svijeta, i ne bude sigurna, da joj na njoj zavide . . .?!

„Nema druge, — treba im dokazati, da se varaju“ zaključi suzama u očima i, zgrčenih pesnica, okrenu se od prozora.

„Treba im pokazati što vrijedim ja, a što vrijedi škuna, i sav njihov gadni interes . . . Da uvide jedanput za uvjek, da Mirko ljubi m e n e i ništa nego mene, i da će biti sretan i onda, ako bude morao na koljenima, da me moli, i golu i bosu, s a m o za moju ljepotu...!

To im treba pokazati, da — i tek onda će biti mir..."

Odlučno povuče konopac i podignu žaluzije. Soba se u tren preobrazi, kao da je tko pozorišnom mašinerijom naglo izmijenio scenu. Zeleni i hladni tonovi su odprhnuli, a mlako ružičasto žutilo ovilo je i oživilo predmete jedva zamjetivom vibracijom.

Marino je lice gorilo. Nagle i nervozne kretnje, i ozbiljne duboke crte odavale su, da se sprema na nešto odlučno. Pokupi brzo fotografije s prozora, i stade da ih promatra opet iz različitih daljinâ i u različitom svijetlu. Kada je i zadnju pogledala, započe opet iznova, zaustavljajući se dulje i promatrajući ih pronicavije. Kao da ih nešto pita.... Konačno započe i po treći put.... I kao da su odgovori, što ih je tamo čitala, bili sve ugodniji, — njeno se lice žarilo sve življe, a oči joj se sjale samosvjesno.

Od uzbuđenja jedva je i zamjetila, da je već odbila sedma. Brzo postavi slike na etažer, izvuče par skupocjenih velikih albuma i stade da ih lista... Slike, uspomene, stihovi, uzdasi i očitovanja redala se i letila ispred njenih očiju poput pejsažâ, kojim putuje vlak, i svaka je stranica, svako slovo samo jače potvrdilo odgovor što su joj ga dale slike...

Htjede da izvuče i pisma, no ura je već odbijala četvrt poslije sedme...

„Ne treba više, odluči, mogao bi da dođe...."

Pograbi žurno najljepšu kućnu haljinu, laganu i prozirnu poput vestalinske tunike i stade da se oblači. Pri tom je promatrala još bezbrojne dopisnice na stolu i na zidovima, sve moguće lepeze, vijenčiće i kitice, sve uspomene plesova i zabavâ, što su ispunjavale sobu, i sve to ju je uvjeravalo o jednom te istom...

Ponosna kao kraljica, koja se sprema na megdan, unapred svijesna o svojoj pobjedi, ona se pogleda još jednom u zrcalo, osjeti sama zamamnu draž svojih polunagih laktovâ i kliknu od zadovoljstva. Žar zapada ovijaše je svu i davaše njenoj odjeći i licu boju ružičastih večernjih oblačićâ, što lebde iznad morâ. Svježi dah sutona kao da je strujio kroza nju i nosio je negdje visoko, u krajeve nenatkriljive ljepote, kojoj na zemlji nema ni izraza, a kamo li cijene... I samo sunce, kao da je zastalo od udivljenja nad njenom ljepotom, — opraštalo se teško i polagano od gustih pozlaćenih kosâ i sjajnih dubokih zjenâ... Tek onda kada je osjetila da ga je posve nestalo, prenu se naglo i poleti prema vratima.

„... A onda će se uvjeriti svi, svršavala je u glavi svoje misli, — da Mare Danica ne treba ničijeg sažaljenja, da Mare Danica može da odbije i najboljeg prosca, i da će on na koljenima doći da je moli za njenu ljubav...."

I, zatvorivši za sobom vrata, pođe odlučno i ponosno niza stube, slušajući već sa hodnika Mirkov glas, koji je u tinelu pitao za nju...

DRUGI DIO.

I.

Dobru pola godine poslije toga, upravo na čistu srijedu, Mare se Danica probudila kašnje nego obično, i nije se javljala iz sobe. Teti je to zaista bilo čudno. Ali pomišljala je, da su zadnja tri dana plesovi trajali gotovo do zore, i nije htjela, da smeta maloj da se ispava. Sinoć su doduše došle nešto ranije, ali stara, naravski, nije ni slutila, da Mare nije sve do pred zoru zaspala, i da su joj zato i u deset sati, kad se probudila, oči bile još umorne od sna, i vjeđe teške kao užareno gvoždje.

Legnuvši, zaboravila je spustiti žaluzije, i soba je bila sad puna sunca. To ju je vrijeđalo. Po stolicama ležahu porazbacani komadi odjeće, besramno bijeli, gotovo goli... Košulja, kroz koju se prozirao naslon stolice, laštila se i žarila joj oči kao razgaljena prsa ili bokovi. Na cipelicama sjala se pozlaćena dugmad kao niz porugljivih zubi, a na bijeloj opravi samo tri reda kotiljona....

Zaklopi brzo oči i okrene se k zidu. „Samo tri reda kotiljona", mrmljaše. Vidjela ih je sklopljenih očiju, jedan žućkasti, drugi veliki modri, a treći već i zgužvan... A lane — trideset...!

Skoči brzo s postelje i strga ih redom.

„Taako!" naglasi odlučno, i sjede na postelju. Stade da navlači čarapu i čudna je tuga zaokupi. Čarapa ostane napola viseći, a kotiljoni, zgužvani, valjahu se na podu.... Bi joj ih žao, ali ih ne dignu, već opet legne.

Misli joj se narivavahu mnoge i brze, i uzrujavahu je. Sjeti se prvog svog plesa, prve pričesti i svečanih zaruka. Opravu je tada imala onu istu, koja sad leži tamo na stolici, i — zašto ju je sinoć opet obukla? Zašto baš sinoć? Vrat je na njoj duboko izrezan, i kad je kod zaruka opazila da Mirko pogledava u taj izrez, odluči, da je više nikada neće obući. I napokon, — još uvjek to glupo naklapanje o njoj i Draškoviću...? Sjeti se opet svoje

dekoltirane oprave, i instinktivno pogleda niz vrat, ispod noćne košuljice . . . Nešto se meko ritmički i lagano njihalo, i zabavljalo je . . . Još kao djevojče, znala je tako na samo da kradomice viri, i da uživa u čudnom nekom zamiranju, gledajući tu prelestnu igru svoje puti. Sada je nalazila u tom umirenje, neku blagu vrst zaboravi i pijanstva, a u isti mah i uzrujanja . . . Sve crno kao da je nestajalo tada, a slatke i nejasne slutnje ključale kao neodređena polusanja, bez oblika i bez lica, bez misli . . . .

Sunčani mlaz se primicaše sve više njenoj postelji, i Mare se poboja, da ne obasja i nju kao odjeću, — da je ne otkrije . . . Na lijevom je boku već osjećala njegov plameni dodir, kao škakljanje zaljubljenih usana, i zaklopi čas oči od prelesti. No brzo potegnu pokrivač i ovije ga oko sebe.

— Bože moj, šta ja to činim, Bože, uskliknu, i zacrveni se kao mak.

Dignu se odmah iz postelje, i odjenu se što je mogla brže. Sinoćnju opravu spravi brzo u ormar, cipelice gurnu pod postelju, i žurno stade da se umiva. Kao da pred nečim bježi. Uredivši se konačno, zastane, i objesi ruke . . .

Kud će sad tako . . .?! Čista srijeda! Početak korizme, dugih kiša, dugih propovijedi,

i nikakve misli na sutrašnji dan, sutrašnju večer, nikakve utjehe . . . Zašto joj je tog jutra praznina u duši bezdanija nego ikad, i zašto je baš danas prvi put potpuno svijesna svoje tuge . . .? Jučer je još živjela misao na večer, a prekjučer na dvije večeri, dočim su se danas sve večeri izgubile, ili se bar za dugo sakrile . . . Koliko je još samo do ljetnih šetnja, a koliko tek do drugih poklada . . .! Sjeti se kako joj je teško bilo i na ove čekati, i sve crnija je tuga obuze. I sve baš danas . . . Noćas, kada je izlazila iz dvorane, činjaše joj se, kao da je u njoj nešto puklo, neka grdna ploča, i pod njom da se otvorilo ždrijelo . . . Nešto neizrecivo crna postavilo joj se najednom pred oči, a da prije nije nikada ni sjene opazila . . . Ili možda joj se prije tako činilo, jer — već se sjeća i sjenâ . . . Nije ih bila svijesna, niti je mislila o njima, ali zna izvjesno da su se bližile. Kao i ljetni oblaci sa zapada. Ni ne spaziš se, a nebo je već crno . . . I, ostavljajući dvoranu, bilo joj je kao da polazi iz života. Kao da mu još mora reći „S Bogom", okretala se, i gledala u orkestar, neće li još bar jedan takt . . . I bila bi život dala za taj takt, jer joj se činilo, da bi za toliko dulje živjela. A nije znala zašto, i čudila se sama odakle joj ta misao. I bojala se, i htjela je da je otjera. I, legavši u krevet pre-

križila se, i nastojala da misli na pravnika Milaša, koji tih poklada nije bio u mjestu, a za kojega joj tetka govoraše, da je dobra partija. Jer živo je željela da i tetki ugodi, a u isti mah govoraše sebi, da ga ne voli, kao ni Draškovića, a ples da je jedna dosadna glupost, i to što je dvije četvorke ostala sjedeći da je samo zavist, i donekle najbolji dokaz, da je bolja od svih . . .

I konačno, neka zavide; imaju i zašto. Prije joj je to godilo, pa zašto da joj ne godi i sada? Kada je još djetetom bila, dječaci su se radi nje tukli, i drugarice je zato mrzile. Pa je uživala... I zašto da i sada ne uživa...? Drašković je sam priznao, da je ona njega ostavila, i onda su svi zinuli. Mjesec dana je trajalo u mjestu zaprepaštenje, i cijeli je mjesec hodala mjestom uspravna, uživajući u svojoj pobjedi . . . I odakle joj sada najednom ta čudna tuga . . .? Zar zato što nekoliko četvorkâ nije našla kavalira? A možda se još i ne ufaju; koliko ih je odbila, ne bi bilo ni čudo . . .

Nastojala je svakako da otjera tjeskobu i, osjećajući da joj čelo gori, otvori prozor. Cvijeća sad nije bilo na njemu. Murve u vrtu bile su gole, i samo su bajamove osuli bijeli cvijeci, kao okašnjelo inje. Sivi, monotoni

dimovi polagano se izvijahu iz čađavih, nakrivljenih dimnjakâ, a neko zvono, brecajući, ulijevaše u mrtvi zrak potpuni osjećaj korizme . . .

Na vratima netko pokuca. Mare pogleda na sat, i pomisli odmah na tetku.

— Oprosti, tetice, ozovne se; upravo sada sam se digla.

Brzo joj otvori, i htjede da se pokaže što mirnijom, ali staru je već to dugo „spavanje" zabrinulo.

— Zar ti je što, upita je ulazeći. Jedanaest je već prošlo.

Mare je uvjeravaše, da je cijelu noć dobro spavala, ali ni stara sama nije te noći prošla mirno, baš radi Mare, i sumnjivo kimaše glavom.

— Ti si još uvijek „fantastika", čini mi se. Sinoć si i u sali bila slabe volje . . .

Mare ne odgovori ništa.

— Ti ne ćeš da vidiš da je svijet zloban, i da te navlaš muči. Navlaš, da! Ne plešu s tobom, a zijaju svi u te kao uzeti. Svi, od prvoga do posljednjeg. Frančevićev Pero i Marko Andrijice samo da oči izvale. Boje se mame, budale. Zaručena si, vele, bila, i eto — strahote . . .! Bedasti svijet . . . .!

Stara je sipala kao iz rukava, i Maru je to uzrujalo.

— Pa nek' su bedasti, viknu, šta mene mučiš s time?! Šta me se tiče?!

— A ti budi pametna; i ne razbijaj uvijek glavu ludostima . . .

Maru su te prodike mučile kao otkrivanje vlastite savjesti. U početku su trajale čitav mjesec. Stara je bila izvan sebe od zaprepaštenja, kada je Mare ostavila Draškovića, i plakala je cijeli tjedan. Psovala je najprije sve, i nju, i staroga, i Franu. Kašnje se dohvatila nje same. Tjerala je, da mu piše, da mu stvar objasni, da se ispriča, i padala u nesvijest od srdžbe, kad Mare ne bi htjela ni da čuje o tom, ili bi se još ravnodušno i prezirno smijala. Konačno je zdvojno zaključila, da je propalo sve, i za mjesec dana nije, tako rekuć, ni pogledala Maru. Poslije mjesec dana zaključi, da je sad najbolja partija u mestu pravnik Milaš i to je uspjelo da je utješi. Konačno, i on će jednom da bude sudac, a ljepši je i mlađi od Draškovića . . . Ali ponašanje Marino svejedno ju je zabrinjavalo. Korila ju je, što se promijenila, što je postala divlja, i sumnjala je, da to ona još uvijek misli na Draškovića . . .

— Sama si sebi skuhala kašu, spočitavaše joj, pa barem sad budi pametna . . . I prije

su ostavljali oni, i majke i sestre, radi tebe, pa će i opet . . . Koliko li ih je samo ostalo neženjâ, a koliko pošlo za morem?! Matasa i Kristića sam na svoje oči gledala čitavu noć pod našim prozorima, a sutradan — put Argentine . . . I ti se još jadaš, što si nekoliko kadriljâ ostala uza me?! Da je mladi Milaš bio tu, ne bi imala kada ni da odahneš, a za koji mjesec evo ti ga doktora, pa je tvoj . . .

— Samo, ako ne budeš luda, doda još nakon časa i, podbočivši se, zagleda joj se u oči.

Mare je više govo i ne slušaše. Bačena u naslonjač, zagledala se besvijesno u jedan izšarani jastuk, i mislila na lanjski jedan plesni red, uvezan u svilu, — japanska radnja, — što joj ga darovao neki kapetan, i Mirko htio da ga svega ispuni svojim imenom. Ali navala je oko nje bila tolika, da su mu samo dva plesa ostala, i čitava dvorana našla se zapisana u njenom plesnom redu . . .

— Makni se, idimo na objed, ti ludice, prekinu je stara u mislima. Stari već sigurno čeka.

Mare se dignu, popravi rukom kose, i razmahnu rukama kao da hoće da se osvježi.

— Pravo imaš, tetice. Idimo. I oprosti . . .

Podraga je po kosama i nadoda, smiješeći se.

— Luda sam ja zaista, tetice; a i ne mislim na vas. Ali starome je danas ipak bolje, zar ne?!

II.

Pođoše skupa niza stube, i u tinelu nađoše već staroga i Franu za gotovim stolom. Razgovarahu o nečemu živo, ili ućutali su odmah, čim su one ušle. Tinel je bio toplo ugrijan radi staroga. Mare ga pogleda, i učini joj se da neobično dobro izgleda. Cijele je zime poboljevao od katara, i često se plašila za njega. I Frane je bio nešto nervozno zaokupljen.

Za objedom se malo govorilo. Frane je pitao Maru je li se dobro ispavala, a stari je svejedno spominjao neke stare stvari, govorio o pokojnoj ženi, i tvrdio da ju je ubilo more, „ili strah od mora, svejedno, jer čitave noći ne bi spavala od brige za mnom".

Zatim je prešao na Maru, pripovijedao neke sitnice iz njenog djetinjstva, i, obrativši se k Frani, stao da govori o mlađem svom bratu, pokojnom ocu Franinom, koji se izgubio zejedno sa škunom negdje „kod Trebižonde".

— A naše žene su ti uvijek bile takve, nastavljaše. Sve stare kapetanice. Umirale su

od tuge... Moju je odnijela tuga još prije mene, a Ivinu odmah poslije njega...

Stara dobaci, da je najbolje i ne udavati se za kapetana, kao što nije ni ona, a stari joj doviknu: „Pa si dobila smokve, i ostala si usidjelica..."

— A za tebe sam dobro učinio, da te nisam dao na more, obrati se opet k Frani. Sad je i onako sve propalo, a Mare ne bi imala s kime ni da trči po kući...

Stari je stao da se smije, kao da je napravio bog zna kakovu šalu, i usiljenost njegovog smjeha pojača još više Marinu sumnju. Čim je opazila, kako su naglo prekinuli razgovor, i vidjela izraz na njihovim licima, odmah je pomislila, da nešto mora da se dogodilo...

Odluči, da će odmah poslije objeda poći za tetkom, da od nje dozna šta je. Ali prolazeći hodnikom, nađe već na vratima kuhinje Franu.

— Sunce je u vrtu, reče joj. Dođi, da se malo prošetamo.

Htjede već da ga odbije, ali nešto je naglo zaustavi. Baš u njegovom oku kao da se krila zagonetka i vabila je.

— Imaš li što da mi kažeš, upita. Ako imaš, idimo.

— Paa . . . imam, odgovori on smeteno. Sunčati ćemo se malo.

Pođoše skupa niz aleju, ispod puste pergole, izmed gole crljenice, koja se isparivaše od sunca i toplom parom grijaše hladne obraze. Frane je bio nešto mršaviji nego prošlog ljeta i nešto bljeđi. Išao je brzo i nervozno mahao rukama.

— Pa što si imao, da mi kažeš, ne mogaše Mare da se strpi.

— Ništa, odgovori Frane u neprilici. Zar je to prvi put da samnom šetaš?

On je opažao dobro njenu nestrpljivost, i nije znao kako da počne.

— Znaš, da si danas lijepa, izlanu najednom, i zaustavi se. Čudio se, odakle mu ta riječ, ali osjećaše međutim, da je ona zaista lijepa. I to silno lijepa.

Ali Mare ostade hladna.

— Ti imaš nešto drugo, da mi kažeš, pogleda ga strogo, i molim te, da me ne mučiš više. Šta ste, ti i stari, razgovarali prije objeda?

— Ja i stari?!

Frane stade da muca koješta i da se ispričava, pokuša ponovno da svrne razgovor i da joj polaska, no sve zaludu. Ona je htjela, da dozna.

— Nešto ste razgovarali o meni. Kada sam ušla, ućutali ste. Ja sam to opazila.

Frane je gledaše pronicavo i neodlučno.

— Pa napokon, svejedno je, započe. Doznati ćeš prije ili poslije. Radi se o Mirku.

Mare se i nehotice trgnu.

— Ženi se?!

Frane se nasmiješi otužno.

— Ne, ne ženi se.

U Mari se nešto ganu. Neka svijetla misao sinu joj u očima, i u isti čas se uspravi ponosno.

— Pa i ne marim, reče prezirno.

— Ne mariš?!

— Ne. Nisam ga za šalu ostavila.

Ta promjena na njenom licu osokoli Franu.

— Baš sinoć mi je govorio —, započe otegnuto. Ali Mare ga prekinu.

— Kome je govorio, upita naglo. Je l' ocu? Ili tebi? Je li bio u kući?

Frani opadoše ruke.

— Nikome nije govorio, odvrati muklo.

— Nikome?!

— Ne, nikome. Od nas nikome . . . Kapetanu Ivi Botiću je govorio . . .

— A on je rekao tebi?

— Da, da odlazi.

— Da — odlazi?!!

Mare problijedi.

— Za osam dana, da. Poslije onoga je pitao premještenje, i dobio ga.

Kao da ju je kap ošinula, Mare objesi ruke, i zaklopi vjeđe. Studen joj prostruji tijelom i samo u čelu osjeti vatru. U njenoj duši kao da se nešto kidalo i propadalo, nešto, od čega bi trebalo da rida, a — nesmije.

— Pa dobro, nek ide, uzvika se prkosno i uspravi se. Šta se to mene tiče?! Nek ide!

„Ah, kako ja mrzim tog Draškovića, pomisli, kako ga mrzim!“

— Ja sam htio samo da te pripravim, usudi se Frane; da te koja zlobnica ne iznenadi . . .

Njegov glas sjeti je ponovno, da nije sama, da treba da se suzdrži.

— Pa i nije trebalo, odgovori. Kad sam ga odbila, što je mogao da radi nego da ode? Ja sam to i očekivala.

— Ali mislilo sè —

— Ništa se nije mislilo, prekinu ga odlučno. Ja sam ostavila njega, a ne on mene. Maru nije nikada niko, ni ostavio, ni odbio . . .

Umuknuše oboje, ali Mari se činilo, da ipak nije dovoljno pokazala svoju ravnodušnost.

Frane žmirkaše na nju neodlučno, kao da ima još nešto, da joj kaže.

Vele, da je rekao, da si trebala ti njega da moliš za oprost, započe napokon.

Mare je ćutala.

— . . . Pa da mu i onako nije stalo, kad je sve propalo —

Ona skoči kao da si je ubo.

— Štoo, vikaše kao pomamna, — tko je to rekao?! On?! Ne, ne, ne, to nije istina. Ti la—žeš, la—žeš, la—žeš . . .!

Frani udari krv u glavu.

— Zašto da lažem, viknu uvrijeđeno. Zar se o njemu ne smije ni istinu kazati?

Mare uvidi, da se prenaglila, i ne reče ni riječi. Samo je teško disala i rukom otirala čelo.

— On tebe nije nikada ni bio dostojan, započe opet Frane, i počeka časak. No ona je ćutala.

— On nije nikada cijenio tvoju ljepotu, kao što zaslužuje. On nije znao, da si ti još više nego lijepa. Mnogo više . . .

Glas mu je postajao sve mekši, i podrhtavao . . .

— Ti si dobro učinila, što si ga odbila . . . Svak ti to odobrava . . . U ničijim očima nisi izgubila, a najmanje u mojim . . .

Približavaše joj se, govoreći dalje u istom tonu, i uvjeravajući je sve više o svome poštovanju, i o njenoj nepromijenjivoj ljepoti. Isprva ga je slabo i slušala, ali napokon se ipak umirila, i njegove riječi osjećala kao olakšanje. Gledala ga je postrance, sve mekše i toplije, gotovo zahvalno . . .

— Vjeruješ li ti, Mare, da te ja volim, upita je najednom, i uhvati je za ruku.

Čudno je ona to razumjela, i pogleda ga još zahvalnije.

— Pa vjerujem, izusti tiho, i pogladi ga po ruci.

— Vjeruješ, ponovi on nekako muklo, i srsi ga prođu od dodira njene ruke.

Njoj kao da nešto bi jasno, i trgnu se. On to i ne opazi. Oči mu planuše vatrom, i htjede da nastavi.

Ali ona mu ne dade doreći. Istrgnu naglo ruku, zacrveni se i izvali na nj oči.

— Što?! Što se ti to usuđuješ?! Ti meni?! Hahahaha . . ., prasnu u glasni, porugljivi i žućljivi smijeh. Odmah, da si pošao od mene, odmah! — Odmah . . . !

Frane od zaprepaštenja izgubi glavu. Pokuša da je umiri, sklapaše pred njom ruke, baci se na koljena, plakaše i moljaše je, da

barem ne viče, da bude bar tiša, da mu oprosti, — no sve zaludu.

Buka je doprla i do kuhinje, i stara kao bez daha doleti u vrt.

— Što je to, za Boga, šta se dogodilo, viknu, ugledavši Franu, kako očajno lomata rukama, i čupa se za kosu, a Maru pred njime, kako se uzvikala.

— Nek ide, nek ide od mene! Nek ide—e! Ja ne ću da ga vidim više, ne — ću, ne — ću.

Nekakav prozor se otvori, za njime i nečija vrata, i stara protrnu. Sada će cijelo mjesto imati šta da govori . . . Ne pitajući više ništa, pokuša bar da je umiri. Ali zaludu. Frane je morao da ode.

— Ma, šta se dogodilo, šta ti je učinio, za Boga, zaklinjaše je stara sklopljenih ruku, kad ju je već položila na divan, dovukavši je teškom mukom u kuću; — govori!

Činilo joj se, da će joj srce puknuti od uzrujanja.

— On misli, da sam ja već usidjelica, vikaše Mare, zapadajući ponovno u grč, — da sam već posve propala . . . Jesam li ja ostavila Draškovića, ili Drašković mene?! I još danas, samo da prstom maknem, došao bi da me na koljenima moli. Samo prstom . . .!

— Ali ja neću, nastavljaše sve jače. Ja mogu da biram koga hoću, i birati ću! Da, birati ću! I boljeg od suca, budem li htjela! Nema jednog u mjestu koga nisam mogla ... Jednog! — Pa sada da padnem od suca na butigijera ...

— Dakako, prasnu u smijeh, pomiješan sa plačem i grčevima, od kojeg se svijala i tresla se poput trske ...

A jadna stara je, upravo utučena od straha, škropila krštenom vodom, i kao u deliriju buncala: „Oslobodi nas uroka, Bože! Blažena Gospe moja! Sveti Nikola moj ... !"

III.

Poslije toga nije Mare za pet ili šest dana izlazila iz kuće. Sedmi dan je izišla samo zato, da ne bi svijet pomislio, da plače za Draškovićem. Tetki se činilo, da se tih dana na Marinom licu nešto ugasnulo, a pojavilo se nešto novo; nekakav bolesni i varavi plam, koji je staru plašio. Drašković je otputovao zaista već za par dana, i Mare je nastojala, da uvjeri sebe, kako joj nije ni žao ... Dokazivaše sebi gorljivo, da ga nije nikada ni volila, i — da je zaista htjela, — da bi se on već bio vratio. Stala je da izlazi često, odjevala se raskošno i pazila tačno, tko je sve

gleda. Bila je donekle i zadovoljna, jer su je gotovo svi gledali.

S Franom se za par dana pomirila. Natjerala je na to tetka, a i njoj se činilo smiješnim što se toliko uzrujala. Frane se sad klonio nje, i bio daleko tmurniji nego prije, ali ona je, uza sve to, s njime razgovarala, i gotovo ga sažaljevala. Stari je doznao vrlo malo o dogodjaju. Frane je par dana ostao zatvoren, i stari se domišljao, da to mora da je radi Mare, ali od njega nije mogao ni riječi da istisne. Nešto je i ogluhnuo u posljednje doba, i morao je po dvaput da pita šta se govorilo.

— No, a je li doznala, da Drašković odlazi, pitaše bojažljivo, ne mogavši još uvijek umiriti savjest radi preloma sa Draškovićem. On je doduše bio uvijek protivan toj vezi, ali to mu je i uvuklo crva u dušu. Znao je, da je Maru to stajalo muke, i — ma da je prelom došao posve bez njegova znanja, i iznenada, ispitivao se uvijek i premišljao, ne će li Mare, ako je nesretna, misliti ipak, da je i on toj nesreći kriv.

— Pa jest, doznala je, odgovaraše stara zlovoljno, — tako da je starome još očitije bivalo, da nije sve u redu.

— A šta veli Frane?

— Ništa. Govori sam s njime, prekinula bi ga stara okosito.

Ta stvar sa Franom nije joj nikada bila po ćudi. Ona ga je volila kao i Maru i, uz njih, nije tako rekuć ni osjećala da je neudata, ali baš zato se i protivila, da ih u zlo uvali. Da rođak oženi rodicu?! Skupa odrasli i odgojeni, jedva i prepoznaješ jedno od drugoga, kao brat i sestra su, i — gdje da se nađe svećenik da to blagoslovi . . .?! Kapetan Bočin se oženio samo drugom rodicom, pa im se djeca rodila kržljava, i kuća nikako da pođe napred. „To može da bude samo Staroga ideja, mišljaše u početku, — kô kad se sa svakim „lutorom" po svijetu sastajao . . ." I kad se kasnije uvjerila, da je to i Franina ideja, bila je sigurna, da to nisu čisti posli, te da tu vrag, ili zlo oko imaju svoje prste. Zato se i požurila sa Milašem. Bio je on doduše dobra partija, ali staroj je još više bilo do toga, da predusretne pogibelji. Jer tko zna?! Kad je zlo moglo, da općini Franu, moglo bi pomalo i Maru, a onda je nesreća tu.

Starome također mnogo toga nije bilo po ćudi. Zaduha ga je mučila, a i smrt mu već dolazila u pamet, pa ne bi htio, da ostavi sve tako, tužno i izgubljeno . . . Škuna je do-

duše propala, i kapetanska se kuća izvrnula, ali glava je ipak ostala, ostala su djeca, i treba da se nešto uredi . . . Uvijek je on još mislio na Franu, i nadao se . . . Sada već može da bude i Mari jasno, da ih ne hrani više ni škuna, ni prištednja, nego Franina butiga. Pa ne ide se ni unatrag, hvala Bogu! Od njenog se miraza ne uzima, a katkada se i nadoda. On bi joj to i rekao, želio bi govoriti s njome, onako očinski i mirno, ali ona je uvijek turobna.

I on i tetka uzalud se pitaju što radi po cijelo to vrijeme u svojoj sobi. Ako nije vani onda se zaključa, pa stoji na satove. Ali iza pola korizme najednom stane češće da izlazi, i još pomnije da se odijeva. Sve samo traži nove oprave, a Frane tek veli: „novaca ima", i daje. Tetka sve pazi da se dosjeti uzroku i čini joj se da pogađa. Par sedmica poslije Draškovićevog odlaska, došao je novi sudac, nekakav udovac, malen čovuljak, al' osrednjih godina, i tetka sa zebnjom pomisli da nije radi njega.

— A jesi li čula, ti Mare, ne mogaše više da odoli, — govore ljudi, da novi sudac gleda Katicu Benkovu. Mora da mu je već četrdeseta . . .

I sve žmirka na Maru.

— Ti si to glupo izmislila, tetice, veli kao porugljivo Mare. Na Katicu ni pomislio nije . . . A šta i jest to, — četrdeset godina? Pa sudac je!

No sve je to malo trajalo. Mare poče opet da se zaključava a novi sudac poslije dva mjeseca zaruči zaista Katicu Benkovu.

Tako su izmicale sedmice, a izmicali i mjeseci. Mare je postajala sve nerminija i čudnovatija, i tetka, kojoj ništa nije izbjeglo, gledala je za njom sve zabrinutije, i po čitave noći ne spavala. „Zar nisam više lijepa, tetice?“, zapitala bi je katkada iznebuha i nekako otužno, premda je svakako htjela, da se pri tom nasmjehne. A kada bi stara ozbiljno pokušala, da je tješi, otela bi se i rekla, da se samo šali. A nije se šalila . . . Jednom joj stade da govori ovako: „U mojim godinama treba da je djevojka bar već zaručena, je li, tetice . . .? A zašto i vi mene niste zaručili . . .?“

Došao je konačno i Milaš. Tetka je tjerala, da ga gleda, i ona ga gledala, ali zaludu. Gledao je doduše i on nju, ali dalje ništa. Kada je već otoplilo, reče jednom tetki: „Pođimo u V. na sajam. Tamo su mladići bili kao ludi zamnom. Oni se valjda ne boje, da sam još uvijek zaljubljena u Draškovića“. I

kad se tetka, koja je tada još očajavala radi Milaša, dala nagovoriti, Mare se samo zacrveni, i reče opet, da je luda i da se šalila . . . Ali ipak nadoda: „Potražiti će oni mene i ovamo, zar ne, tetice . . .?“

Stara je htjela par puta da se ozbiljno porazgovori s njome, ali ona joj je pobjegla. Kao da se stidi. Ali vani je uvijek izlazila ponosna i ozbiljna. Kad bi se vratila, rekla bi tetki: „A znaš li, da vani govore, da ću se udati za Pavu Stipetića?“ Ili „za kapetana Jelušića“. Ili „za kontrolora Kaleba“. I tetka bi odmah prihvatila:

— A zašto ne? Ta nije on loš.

Ali zaludu. Mare bi se nekako čudno iscerila i rekla:

— E, da on. Ali ja?

— Pa što ti?

— E, ali mene neće niko . . .

I onda bi opet pobjegla u sobu, zaključala se, i staroj bi se činilo da iznutra čuje jecanje — — — —

Staroj se to više puta činilo, pogotovo noću. Pokušala je par puta, da pokuca na vrata, ali nebi se odazvao niko. A u jutro bi se Mare digla blijeda, i velikih kolobara na podočnicama. Jedne je noći do kasna vidjela svijetlo u njenoj sobi, i stara je pošla da po-

viri kroz ključanicu. Mare je stajala u novoj svilenoj opravi pred zrcalom, i nečemu se smiješila. Oko nje ležahu porazbacana odijela, fotografije, albumi i dopisnice, a ona se sve samo smješka i naklanja...

Starica je te noći sve do u zoru molila i krstila se u postelji, a sutradan, kad je stala da govori Mari o svijetlu do kasna i o opravama, Mare je zapala u tako grčevitu viku i plač, da je i staroga od zaprepašćenja spopala zaduha, i kuća je cijeli dan izgledala, kao da se u njoj nalazi mrtvac...

Stari se uopće ponašao kao čovjek koji dobro sluti zlo, ali vara se, i pušta da ga varaju. Jer Mare je katkada imala i boljih časova. Poletila bi, smijući se iz sobe, i po čitav sat se igrala oko njega, brbljajući mu najispremiješanije stvari, i ljubeći ga do umornosti. Ali ni tada mu nije dala ništa ozbiljna da kaže. Odmah bi se namrštila, i opet pobjegla u sobu.

Frane je međutim sve više radio, i sve više se povlačio u se. Mare se je klonuo, ali ako bi se stara ili stari usprotivili kojoj njenoj želji, odmah bi izvadio novac, dao ga tetki, i rekao:

— Kupite joj. Djevojka kao što je ona, treba da ima.

IV.

Par dana prije Ivanjdana, Mare je gotovo po čitav dan bila u sobi. Samo bi katkada potrčala do u mjesto, štošta kupila ili uzela, i opet se zaključala u sobu. Na sam dan u oči Ivanja, digla se rano, pošla iznad kuće na ledinu, i tamo ubrala tri rascvala crvena „smudelja“, a zatim je cijelo jutro bila u kuhinji i, kao navlaš, pomagala teti. Poslije objeda opet je zaljučala...

Vrućina je već bila jaka i zato je odmah spustila žaluzije. Na prozoru je te godine bilo manje cvijeća. Soba je bila slabije uređena, i kao zanemarena. Komadi oprava ležahu po postelji i po stolicama, knjige rastvorene, stol pun albuma i slikâ, a ipak nekava ugodna intimnost i toplina, gotovo ugodnija nego prije. Pogleda se u zrcalo, i htjede da pođe k ormaru, ali se naglo predomisli, i baci se na krevet.

Mislila je na nešto, — dugo i intezivno. Svaki čas je zaklapala oči i vidjela u tmini čudne neke oblike, kako se dižu i spuštaju, raširuju i skupljaju, a ne može da razabere ništa. Prevrtala se s boka na bok, i osjećala sve veću vručinu. „Da kušamo najprije s ovim“, zaključi napokon uzrujano, i digne se s kreveta.

U kući je bilo sve tiho. Pođe polako k ormaru, izvuče iz njega finu ružičastu haljinu, i polagano je odjene. Pogleda se opet u zrcalo i zamišljeno se nasmiješi. Polusjene žaluzija i zuj muha, podavali su i opet njenoj sobi onaj stari mistični ton, koji joj je baš toga popodneva naročito godio. Pođe na prstima k škrinji, i stade da izvlači neke stvari. Najprije samovar, pa čašu, pa veliku staklenu bocu, pa jedno jaje, pa ona tri „smudelja“, pa nešto zamotano u papir i svu silu takovih sitnicâ. Sve to poreda po stolu, odvuče ga nešto bliže k prozoru i povuče još niže žaluzije. Sjedne zatim na divan i opet se zamisli . . .

„Šta da kušam prvo, reče sama sebi. Da li olovo?“ Promisli, šta bi moglo da joj iziđe, i zaželi kočiju. No u isti mah zaželi i konje, i lađu, i konačno nijedno ni drugo, već — villu. Lijepu, šarenu villu, u morskoj dragi, između borovika, a onda će već doći i kočija.

Brzo nalije žeste u samovar i zapali ga. Postavi tavu s olovom i zagleda se nestrpljivo u plamen. Bio je ljubičast i proziran kao duh . . . Sjeti se kako je sve to pomalo kradomice dobavila, i samovar, i posuđe, pa se nasmješi. Ali opet je zaokupi misao, šta

bi moglo da iziđe. I opet se sjeti kočije i ville, i stade da gradi dalje, i pomisli na „yacht“. Takav, kakvoga je imao onaj Englez što je lane bio u luci . . . „Pa u knjigama se i toga nađe, pomisli, samo ako je djevojka lijepa . .“

Olovo se konačno raskravi. Mare postade nervozna. Dohvati brzo bocu, i izlije ga u vodu . . .

— Stablo! kliknu glasno, upiljivši pogled u srebrnastu i zgusnutu masu.

— Ne, nije, već ruka, nadoda odmah, i izlije olovo s vodom. No oblik olova pričinjaše joj se, sad rukom, sad lađom, sad kočijom . . . „Samo ne villa!“ pomisli s ogorčenjem, i konačno zaključi, da je puška. „Šta bi mi puška, naljuti se. I tko bi to mogao da bude s puškom . . .?“

Zlovoljno ugasi samovar i pođe k ormaru. Odluči, da će tražiti pa albumima, i stade da ih lista. Ali brzo joj dosadi. „Pa i nema niko s puškom, promrmlja, i baci ih u kut. Nema uopće takovog . . .“

— A tako će biti, i sa bobima, i sa prstenom, i sa svime. To su sve ludosti, zaključi. Jedino o n o je pravo, ali — —

Zamisli se časak, slegne ramenima, i pođe opek k stolu. „Pa dobro; kušajmo, eto, i prsten . . .“

Izguli vlas iz glave, priveže onj prsten, uzme ga za drugi kraj, i objesi prsten nad čašu. Koliko puta prsten, sam od sebe, kucne o čašu, onoliko će joj godina proteći još do udaje. Ali odmah se ozlovolji, jer opazi, da joj ruka drhće. „Tako će do vijeka kucati“, pomisli, i uznastoja da se umiri; no sve zaludu. Prsten je stao odmah da kuca: jedan, — dva, — tri, — četiri — — —

Krv joj udari u obraze.

„To je sve ludost“, zaključi, i lupi prstenom o tle. Baci se opet na postelju . . .

Tako je to išlo čitavog poslijepodneva. Kušala je i jaje da baci u vodu, pa opet nije bila zadovoljna sa oblikom. Onda je napisala tri imena na papirićima, smotala ih, i bacila u vodu, ali rastvorili su se — svi. Kao da joj se rugaju . . .! A čitavu uru se trudila, koja tri imena da izabere . . .

Konačno, izgubi strpljivost, i baci sve što joj je još ostalo u kut. „O n o bi trebalo kušati, zaključi, j e d i n o ono. — Sve drugo su ludosti . . .“

I baci se opet na postelu, da misli na „ono“. Davno je to već čula od prijateljica: Ako hoćeš da doznaš, tko će ti biti muž, moraš se u oči Ivanjdana svući gola, uzeti vedro vode, stati pred zrcalo, umiti se u toj

vodi, i plesati sve dotle, dok u zrcalu ne ugledaš — n j e g a! To ti je najsigurnije i tako nećeš pogriješiti.

Jednom je to pripovijedala i tetki, — još prije, dok je još bila zaručena, — ali tetka joj, sva zaprepaštena reče, da je to grijeh, i pripovjedi joj, da je neka, plešući tako gola pred zrcalom, vidjela u njemu — vraga.

I sada to Maru muči. Prije svega, vele, treba da se svučeš p o t p u n o gola. Tako oko ponoći, u najgluhije doba, i pred velikim zrcalom, gledati sebe svu golu golcatu, i — plesati . . .! Srsi je prođoše i od same pomisli na to . . . Tako nekako mora da je i u paklu: Naokolo sve noć i tmina, a gole vještice plešu s đavolima, i gledaju se u zrcalu. I onda je razumljivo, da moraš vidjeti vraga. I da joj se to, — oslobodi Bože, — dogodi?! — U sred sredine noći, kad svi već spavaju, i ona je sama u sobi, a u zrcalu — vrag . .? Zubi joj zacvokoću od užasa, i sakrije lice u jastuke . . .

No stvar joj ne davaše mira. Kušala je, eto, već sve drugo, i sve zaludu. Sve ispada nesigurno, i gotovo porugljivo. A to je bar, vele, s i g u r n o. Kao Amen sigurno! I možda to i nije tako strašno, kao što govori tetka. Možda je ona to o vragu i izmislila. sa-

mo da je preplaši. Prijateljice joj nisu o tome ništa kazivale, a tetka je starinska žena, i naravno, da joj se ne čini lijepim, da Mare sred ponoći, gola — — — „A to i jest svakako najgore, pomisli Mare, to da se mora gola . . . Niti krpice ne smije da bude na tijelu; baš potpuno gola“.

Ostala je sve do večeri u sobi, a i onda se još ne bijaše odlučila. Poslije večere ju je tetka odvukla vani, da gledaju krijesove, ali Mare je bila tako nemirna i rastrešena, da je tetka i sama pomislila, da će najbolje biti, ako se vrate. Došle su kući oko desete, i stari se upravo spremao u krevet. Mare se još ne bijaše odlučila. „Ali ipak, pomisli, za svaki slučaj uzeti ću vedro vode. Neću učiniti ništa, ali tako . . .“ I kad je u tetkinoj sobi već sve bilo mirno, Mare se na prstima odšulja u kuhinju, uzme vedro vode, i ponese ga u svoju sobu. Zatvori dobro kapke, zastre još suknjom prozore i zaključa se. Sjedne zatim na postelju, sva uzrujana i crvena, i prekriži ruke — — — —

V.

Prenu je istom kucanje sata sa zvonika svetoga Petra. Jedanaest i pô! Osjeti, da se sva trese, kao od studeni, a ljeto je. Pred nečim, kao da strepi, a čini se nevještom, i hoće kao da nezna za ništa. Vedro vode odrazuje se u zrcalu, zrcalo u vodi, — a svijetlo svijeće lašti se sablasno i zavodnički, i u zrcalu, i u vodi.

Pođe brzo k ormaru, i stade žurno da lista po albumima. „Pa i koga bi mogla da vidim?“ — „Nikoga“, odgovara sebi, a sve opetuje ime za imenom, i opet prevrće album. „A možda i tkogod nepoznati, pomisli. Kakav lijepi plemić; kao u knjigama . .“

Položi polagano album na stol, pođe na prste k vratima, i osvjedoči se, da li su dobro zaključana. Preko prozora stavi još po jednu suknju, i pogleda na sat. Jedanaest i tri četvrta! Skine brzo jednu cipelicu, i zaustavi se. „Zar sam se dakle zaista odlučila?“ upita se, i pogleda prestrašeno oko sebe. Osjeti zebnju u srcu, i srsi joj prođu tijelom, pa se sva skupi. Nešto užareno udari joj u čelo, i stade žurno da se svlači. Najprije čarape, pa haljinu, pa donje suknje, pa prsluk; i kida gotovo sve, dugmeta pucketaju i otpadaju, a sve gleda na sat ,i sve kao da se boji zakasniti . . . I u ništa drugo ne gleda nego u sat. Čini joj se da ni za živu glavu nebi odvrnula pogled od kazaljke.

U tren oka nađe se u samoj košulji. Zaustavi se. Na satu fali još deset minuta, i može još da se predomisli... Pogleda u zrcalo, da li joj se kroz košulju prozire tijelo, i opazi da se na mjestima zaista razabiru linije. Zacrveni se, a sve drhće. Kao u groznici... Tišina kao da je goni, a ona kao da mora da se žuri. Samo čim prije da svrši, čim prije da pobjegne od toga avetnog mira, koji kao da nikada nije bio tako dubok i tako strašan, kao te noći...

Još fali samo pet minuta. Čuje cvokotanje vlastitih zubi, i osjeća kolanje krvi u žilama. Koljena joj udaraju jedno o drugo, i očajna neka odvažnost je spopade. Posegne rukom i otkopča lijevu naramicu. Košulja se oklizne, nagnu se na jednu stranu, i otkrije joj lijevo rame. I kao da je već postala nestrpljiva, otrgne i desno dugme, ali u isti čas se zgrozi, i zaustavi naramicu rukom, pritisnuvši je na prsa. Sva prestrašena, pogledavaše, čas u zrcalo, čas na grudi. Kroz fino izvezene čipke vidila se već dosta duboko rumena put, glatka kao svila... A kazaljka stade da bježi, upravo da hita, kao pomahnitala. Ili će još isti čas pustiti, ili —

Gotovo da je kriknula od boli, odmaknuvši ruku. Košulja se naglo osklizne, ali se

neočekivano zaustavi. Rupice čipaka zapele su o bradavice, i ukazala se gola samo ramena, ruke i gornje strane prsiju, odrazivši se u zrcalu kao glatki val o mjesečini. Mari udari još jače krv u obraze. Uza sav strah osjeti silno, da je lijepa, i neka ju suluda sreća obuze. Gotovo drsko potegnu košulju, a tvrde se sise zanjišu kao pune grane kad s njihubereš plod. Tijelo joj u isti mah zasja, kao kad se mlaz sunca probije kroz oblake, ili kao kad se bijelo jedro susretne sa sunčevim pogledom u ljetno podne... Sva bijela, bijela, kao liljan; neizmjerno neizrecivo bijela, a — lijepa — — —

Nikad se prije nije tako vidjela. Uprla je požudno pogled u zrcalo, i zaboravila na sve. Kao da se pred njom otvorila tajna života, ona je osjetila, da nikada nije cijenila svoju ljepotu, kao što joj se, eto, pokazuje. Usne, kao da su joj htjele da usrknu slatku prelest, što je strujila iz tople jedrine i neodoljivog treperenja njenih grudiju, napetih poput roščićâ, ili poput luka tetive što će sad, na, da odapne. Živost tih punih linija, tih glatkih i jakih bokovâ, opijala ju je. I kad se sjetila, da će sad, na, ponoć, i da će još isti čas vidjeti onoga koji će svu tu ljepotu i raskoš da uživa, — protrnu sva od milja,

i stade žurno, da se umiva. S nje je sve curila voda na mlazove, i bijelila se poput mlijeka, a kapi što se uhvatile bradavica, treperile su kao zrnašca bisera.

I tada je stala da pleše — — —

Isprva lagano, u tačnom taktu, pazeći na svaki pokret i gledajući netremice u zrcalo, da joj što ne umakne. Ali plešući opijala se, žeđ vrtloga rasla je svakim okretom, i u besvijesnom vihoru duše stade da naganja sebe sve bržim i bržim tempom, sve mahnitijim ritmom, ne pazeći više ni na šta, već samo na zrcalo, i na zrcalo, i na zrcalo . . . A ono je lebdilo pred njom, kao u zraku, kao da juri negdje mimo nje strjelovitom brzinom, kao da stotine zrcala juri, i u svakom po jedna gola, raskošna, bajna, nedostiživa njena ljepota . . . I sve se vrti oko nje, i sjena se njena kao avet okreće na zidu, i ta avet juri za bijelim odrazom zrcala, i sablasno se naganjaju, bijeli njen odraz liči već voštanoj prikazi, i samo još malo, samo još časak, samo još tren — — —

I eto, eto: — Bim, — bom, — bim, — bom, — bim — — — —

Kao iz groba odmnijevaju udarci. Sad mora da dođe, sad, sad, sad — —

— Jao-o-o! razlijegnu se najednom strašni, životinjski krik, i ispuni užasom grobnu tišinu.

Nešto se naglo prevali, i sva kuća odjeknu. Vrisak, još mahnitiji, jači i grozniji ponovi se, i pretvori se u strašno grčevito zavijanje, kao da nekoga dave — — — — —

Cijela se kuća probudi. Nastade luda strava, vika i zapomaganje. Prvi dotrča Frane, i nađe vrata zaključana. Pohita brzo po oruđe, i stade da ih ruši. Za njime dotrčaše i stari. Drhtali su oboje i gledali se izgubljeno. I služavka dotrča. Razbiše napokon ključanicu, i otvoriše . . . .

Na sred sobe ležaše prevaljeno vedro, soba sva poplavljena, a na krevetu polugola Mare, stiskajući grčevito k sebi pokrivače, i previjajući se kao da hoće da se urine u krevet, i da se sakrije.

Frane se, zaprepašten zaustavi. Kada ga opazi, vrisak joj zape u grlu. Izvali na nj oči, i lice joj se iskrivi.

— Štooo . . .? Ti si to bio . . .?! Ti . . .?! Ti crni vrag . . .?! — Ne — ne — ne — ne, ja neću tebe . . . Ja moram još da ga vidim. Ne tebe, ne tebe . . . Idite . . . idite-e-e — —

I skoči ponovno s postelje, i gola stade da pleše po mokrome podu, pred Franom i

pred dvojicom staracâ, kojima pjena već skakaše na usta od zaprepaštenja i od grča — —

— — — — — — — — —

EPILOG.

Boraveći u N-skom kraju, pošao sam jednom u P. na sajam, u društvu sa starijim znancem, i njegovim dvjema kćerima. Bilo je ljeto, i mi smo sjeli pred kavanu, slušali muziku, i gledali vrevu.

Najednom prođe mimo nas čudnovata žena, šareno odjevena, krcata svakojakim nakitom, sa neobično staromodnim šeširom, skupocjenim, ali komičnim. Bila je sva napudrana i ljudi su je gledali.

Opazivši djevojke, što su sjedile samnom, pohiti k njima i veselo ih pozdravi.

— O, dobar dan, dobar dan; i Vi ste došli, odgovoriše joj one isto tako živahno, i pogledaše se značajno. Ona stade odmah da pripovijeda.

— Pa to se razumije; mladići su mi poručili. Večeras je ples, a zamnom su svi poludili... Tri puta su mi pisali. Hoćete li i vi na ples? Je li da hoćete?

Djevojke odgovoriše, da neće, da se vraćamo još prije noći, a ona nastavi:

— A u vas? U vas još također mladići govore o meni... Pripovijedali su mi to nedavno... Kapetana Ive sin, govore, da se utopio radi mene. Ali doći ću ja i k vama; sad mi se žuri, znate... I novi poglavar je došao da me vidi... Samo da mene vidi, da... Šta mislite?!

I brzo se oprosti, — meni se nakloni naročito graciozno, — i ode.

Ja sam se smijao, a smijale se i djevojke. Ali kad ih zapitah, tko je ta ženska, — ućutaše.

— Poludila je, odgovori starija ozbiljno. Sada sa svakim tako govori.

— Nekad je bila najljepša u okolici, prihvati mlađa, mama još uvijek o njoj pripovijeda. A sada, gledajte! Sve što šarena i staromodna ima, kupuje i nosi, i svuda se pokazuje... A vidite li onoga muškarca za njome?

Obrnuh se i još mogoh vidjeti mršavog i blijedog čovjeka u crnom staromodnom žaketu, kako hoda za ženskom, i nosi joj suncobran i torbicu.

— To je njen rođak, nastavljaše gospođica. Zaljubio se u nju, a ona ga ne htjela. Poslije njene nesreće umrije joj od tuge, i otac i tetka, i njih dvoje ostadoše sami u pu-

stoj kapetanovoj kući. On radi i hrani je, kupuje joj sve štogod samo zaželi, uvijek je uza nju kao sjena, s nikim i ne govori nego s njome, — a ona jedva, da ga i pogleda, i još uvijek govori o njemu kao o kakvom bogcu, koga treba, i žaliti i trpiti . . .

I kako me taj događaj silno zanimao, ispripovijedi mi još iste večeri majka mojih prijateljicâ čitavu priču o Mari Danici, onako, kako je prikazana u ovoj pripovjetci.

Karlau, maj 1917.

POSLJEDNJA ŽELJA.

Pitaš mi kakvu uspomenu, dragi prijatelju, i meni pada na pamet bezbroj živih uspomena iz našeg nedavnog drugovanja. Onda su nam se činile običnim, jer su bile svakidanje i jedine, ali sada, kad ih se spominjem, osjećam, da ništa nije groznije od zapuštenih, tajnih patnja, i robijaških umiranja. Tada smo i mi ravnodušno čekali na sve, ali sada me prolaze srsi i na samu pomisao, da je i nas moglo tako nestati: bez njege dragih ruku, bez boli, koje ipak olakšavaju vlastite muke, bez zadnjeg pozdrava, blagoslova i suze . . . Kako smo samo mogli tako okrutnom strašću čeznuti katkada za nečim, što bi sve to jednom za uvijek dovršilo?!

Sjećaš li se onog čudnog druga, kojeg smo posve slučajno opazili jednoga jutra na šetnji, kako se vuče uza zid dvorišta, izvan naše povorke a da nikome ni riječi nije rekao, niti je koga pogledao, niti nas je tko na njeg upozorio? — Opazili smo ga prvi nas dvojica, i krišom smo došaptavali drugima: tko je taj? — Ali nitko to nije znao, i svi su se najviše čudili tome, kako ga nitko nije opazio,

kada se prvi put pojavio. Ta svaki se dan na šetnji promatra „nove“, i svi jednako nespretno hodaju i crvene se . . .

Sada mislim da njega nismo opazili zato, što ni on sam nikoga nije gledao. Kod nas su svi jedan drugoga gledali; govoriti se nije smjelo, pa kao da smo očima htjeli da ispitamo tajnu uzajamnog drugovanja, veličinu patnje, nade, očaja, i tješiti se . . . Možda je njemu sve bilo svejedno, ili — presitno. Možda se njemu činilo da i nema te nade, koja bi njega mogla da utješi, ili tog očaja, na kojem bi njegov mogao da se olakša. Bilo je onih koji su znali da sutra moraju umrijeti, a ipak su jedan drugoga gledali; jedan me je dva dana pred smrt žalio, kako sam mršav. Jer svak se boji smrti, i svakoga uže boli, i pomisao na tane ledi, ali savjest znade i nehotice da prima što veću bol, kao što veće olakšanje.

Tko zna, zašto je naš novi trpio? Kasnije smo čuli nešto o tome, ali nejasno. Jasno je bilo jedino to, da njegova savjest nije nikako mogla da primi to kao olakšanje. A biti tu junak, — gorka je sudbina . . . Srce, koje ne otvrdne, može još uvijek da ne pita oprost u krvnika, ali u sebi ono krvari neizmjerno, i nema veće boli do nepravde.

Sjećaš li se, koliko smo ga dana promatrali? Svakoga jutra pola bi šetnje šaputali o njemu i nagadjali što ga boli: da li porušeno ognjište, ili raštrkana obitelj, ili pregažena zemlja, ili poginula djeca, ili samo vlastita kušnja? Ili sve to skupa? — Nastojali smo, da mu vidimo oči, ali one su bile duboko sakrite ispod čupavih obrva, i tamni njihov odsjev bio je upravljen samo k zemlji. Svaki je dan bio mršaviji. Malen u tijelu, imao je već prvi dan svinute tanke noge, ali od dana na dan, one su postajale sve klecavije. Sve više se sklanjao k zidu, dok je hodao. Dobio je dozvolu, da šeta izvan reda, jer nije mogao da drži korak. Svi su se čudili, kako još žive, kad s nikim ne govori, od nikoga ne dobije ništa, niti koga što pita. Jer glad je tad bio u kući s lan, i tko nije mogao da kupi, izmoli, ili ukrade, bilo mu je posve zlo.

Sto puta smo pokušali, da mu se približimo i nagovorimo ga, ali zaludu. Bio je tako povučen sam u se da nije po svoj prilici ni opazio našeg nastojanja. A zvati ga, niti smo znali, niti smjeli.

Jednoga jutra, donese netko na šetnju vijest, da „novi“ ima raspravu skoro; za par minuta sva ju je povorka znala. Od tada smo ga gledali još većim zanimanjem, ali on

se nije ni najmanje promijenio. Samo je bivao mršaviji, i sve slabiji na nogama...

Za par dana donese nam opet netko vijest: Osuđen na smrt! — Mnogi su je primili samo onim zanimanjem, koje pobuđuje svaka nova vijest u tom monotonom životu, ali mnoge je i dublje potresla. Nije to bila prva te vrsti. Prije bi nas takodjer potresle, ali bili smo nekako pripravni na njih. Ova nas je tištila svojom tajnom. Rekoše nam, da on nezna za nju, da mu ima da bude javljena tek na dan smrti, jer se boje, da im ga slaboća ne otme užetu, ali uza sve to tražili smo razjašnjenja na njegovom licu. Zaludu. Svi su ga gledali tog jutra najpozornije, ali on nije vidio nikoga.

Pošli smo sa šetnje uvjerenjem, da su mu naši pogledi zadnji pozdrav prije smrti, i nismo svrnuli očiju s njega, sve dok smo mogli. Sutra u jutro pojavio se ipak; i dan prije smrti mora da se vrši kućni red...

Bilo je još rano. Rekoše nam, da mu osuda još nije najavljena i to nas je još jače uzrujavalo: činilo nam se da imamo mrtvaca između sebe. Ali što je najčudnije bilo, taj mrtvac je uskrsnuo! Nije govorio, niti se obraćao kome, — ali najednom, kao da je progledao... Njegova glava tog dana nije bila pognuta k zemlji; lice mu je bilo obrnuto k nama, i to sa nekim čudnim, užasnim izražajem radosti u očima, koji se činio, kao smijeh na mrtvačkoj lubanji... Sve nas je gledao kao da nešto traži, odabire, pita, ili čeka zgodu. A mi, koji smo prije željeli da ga nagovorimo, odvraćali smo sad oči s užasom, i ledeni strah osjećali, kad bi prošli mimo njega.

Tako je prošla ura, sve pod dojmom tog čudnog preokreta. Vrata kuće otvoriše se, da nas progutaju, i svi smo stali da se žurimo, samo da ga više ne gledamo....

Najednom osjetismo nas dvojica da je za nama. Nismo ga vidjeli, ali znali smo, da se njegov pogled ustavio na nama, i nas odabrao. Kao očarani, usporili smo hod. Bolilo nas je to, ali drukčije nismo mogli.

Njegov korak približavao se mukao, kao da stupa po grobnoj ploči. Kad je već bio blizu, prošapta pjevuckajući:

— Malo soli; samo malo...

Nismo mogli niti da mu odgovorimo.

— Samo malo, — nastavljaše toplije, — lijepo vas molim... Krumpira ću dobiti sutra, obećali mi, a soli nemam... Samo malo...

Mljacnu požudno jezikom i uhvati me za kaput...

Ja se otrgnuh s užasom, i pođoh brže. Ali on je trkao za nama: — Za sutra soli! Činilo mi se, da se čitav pakao ceri na mene vražjom zlobom. Zar zaista taj čovjek niti ne sluti, da će sutra umrijeti, da je dapače već umro, i samo sjena njegova da još luta dvorištem...? Uviđao sam, da je to djelo bezdušne poruge krvnika, koja se ne žaca ni samu smrt da oskvrne, i nikada kao u tom času nisam osjetio svu strahotu mjesta, u kojemu sam živio. Tako, dakle, olakšavaju tu posljednje časove...

Kada smo došli do naše ćelije, stade i uvuče se u vrata. Čuvari ga gledahu, i ne rekoše mu ništa. Moljaše opet... Moljaše me tako da bi mu i dušu bio dao, ali — zar da se i ja pomognem rugati mrtvacem?!

Glas mu je drhtao sve više, a nama parao srce. Čuvari su se smješkali...

I kao da se sjetio valjda da bi ga mogli kazniti, najednom se povuče. Ali da ne izgubi ni zadnje prigode, pogleda me još jednom s toliko molbe i prijekora u očima, da mi se činilo da ću vrisnuti. Osjećao sam, da će me proganjati zauvijek taj pogled, ne uslišam li ga. I u zadnji čas, pograbih s ladice so, i utisnuh mu je u ruku...

Ono čega sam se bojao, dogodi se: Stražari se doista iscerili. Prisilili me, eto, da se i ja rugam, posljednjim saučešćem i posljednjom ljubavi, da se rugam. Al' — hvala Bogu!....

U taj me posljednji čas njegov pogled tako podraga po licu, kao što može da podraga samo pogled umirućeg brata, kome si ispunio posljednjū želju.

— Spasibo*) prošapta pjevuckajući, stisnu veselo so, i otskakuta dalje — — — — — — — — — — — — —

Sutra ga više nije bilo na šetnji.

Zagreb, marta 1918.

*) ruski: „Hvala!"

DVA SAPUTNIKA.

Tek što je lađa ostavila riječku luku, počelo se za Plasom dizati sunce. Jutro je bilo svježe i čisto, oživljeno laganim vjetrom s kraja, i u toj svježini činilo se, da i same sunčane zrake hlade i razbuđuju vjeđe. Poslije duga vremena, gledao sam kao omamljen na more.

Na klupi do mene sjedila su dva čovjeka. U početku ih nisam ni zamjetio, ali za kratko vrijeme osjetio sam, da moj pogled kao da nešto privlači sa strane. Obazrevši se, vidio sam dva vojnika, jednoga mladog, a drugoga bradatog, i taj je bio slijep na oba oka. To me je valjda i uznemirivalo.

Gledao sam ga dugo, zaboravivši na more, i opazih da mu se mutne očnice okreću za suncem kao dva uvela suncokreta. Valjda je osjetio da ga gledam.

— Lijepo vrijeme, reče okrenuvši se lagano i udahnu zraka.

Tako započesmo razgovor, koji ga je očito zabavljao. Drug mu je napola drijemao.

— Danas mora da ističe sunce nad Planikom, govorio je kao da poučava. Planika je tamo u dnu, između Maloga rata i Vrha; tamo gdje se vidi onaj visoki bor nad stijenom, tumačio je i rukom pokazivao. I sunce je zaista izlazilo tamo nad Planikom.

— Vi ne poznate ovaj kraj, upita me malo kasnije. Ali poznate more?

— Poznam more, odgovorih brzo.

— I drago vam je more?

Rekoh mu da ga ne vidjeh već četiri godine, a on se razglagolja.

— Ni ja isto tako. Pred četiri sam godine učinio zadnji „vijađ", kad su nas ono vodili na Rijeku da ajnrikujemo. Od tada sam vidio i Galiciju i Tirol, ali mora ne. Na Col di Lana obasu me šrapnel i eto... Vukli me po bolnicama...

Dok je govorio o moru, nikako mi se nije činilo da je slijep. Sve je još poznavao. Lice mu bijaše još uvijek opaljeno, a ruke rutave i crne, kao da su obrasle „brakom". Iz široke ribarske brade, kao da je još uvijek ishlapljivao vonj soli i samo u očima nedostajao je onaj živi i nemirni morski pogled, oštar i brz kao u galeba. U otrcanom odijelu infanteriste, — taj slijepi mornar ulijevaše mi

samilost, kao da je u okovima. Mora da mu je bila već trideseta.

Drugi jedan vojnik u mornarskom odijelu, goloruk i gologlav, zaustavi se međutim kraj nas i dugo gledaše u sunce, koje se bilo već diglo. Zatim pogleda na sat, i opet na sunce, i opet na sat, i — pobježe. Drug slijepčev potrči za njime.

— Je li to ludi, upita me slijepac.

— Ludi?!

— Da ludi, onaj matroz. Iz V—. je, mora nikad ni blizu, pa kad se prvi put našao u oluji, a blizu eksplodirala mina, šenuo pameću. Tako eto njega na more, a mene na kraj, dodade prezirno i pljune.

Infanterista se u to vratio sa mornarom i opominjao ga da ne trči. On je također bio naš čovjek i pratio luđaka i slijepca kući.

— Ali u njega nije nego mati, doda slijepac, pokazujući na ludog; nije još oženjen.

Luđak je bio miran i mučaljiv. Ja sam ga gledao i mislio na tu mater, na njen susret sa uzdanicom svojom, na njene sne o grdnoj nemani morskoj, od koje se tako jako prepalo njeno mirno planinsko dijete, ali nikako nisam mogao da istjeram iz ušiju duboki žalobni zvuk slijepčeva glasa, kojim je izre-

kao posljednje riječi. Bilo je to prvi put, da govori kao slijepac.

Parobrod je međutim obilazio upravo sjeverni rt otoka.

— Je li još lanterna na kamenom rtu ispod razvaljene kućice, upita me naglo i niti ne dočeka da mu odgovorim.

— Ali ne pale je više, čuo sam; brodovi više ne putuju noću. Lijevo od nje, vidite onu široku puntu, ispod onog visokog kamenja; ima u njoj više jastoga, nego u čitavom Kvarneru.

— Kako vi sve to dobro znate, začudih se ja i nehotice.

— Ja?! Sve ja znam, odvrati on brzo i tako ponosno, da sam i opet morao zaboraviti, da je slijep. Od šeste sam godine na moru. Bio sam sve po malo: i mornar, i ribar, i kapetan. Svaki mu škrip poznam, svaki ćuh nanjušim, svaku boru odgonetam. I na moru, i na nebu, i na čelu. Ljude ćete najbolje upoznati na moru; pred njime su svi kao djeca.

Prorokovao mi je burin iza prvog rta, i zaista je bio burin. Reče mi da ne će biti nagao i da će prema podnevu pasti, jer je „dan velik", pa se tako i dogodilo. Na desno, ispod najvišeg vrha na Velebitu, reče mi, da

je maleni otok, na kojemu još mora da se vide podrtine propalog broda, i sve je tako bilo.

— Ali vruće neće biti; poslije podne će majestral, tješio me, i umirivao moj strah pred dugim, sparnim putovanjem.

Ja sam uvijek mislio na jedno te isto.

— A vi nemate matere, upitah ga naglo, ne mogavši više da izdržim.

— Imam, odgovori on mirno i samo spusti glavu.

Šutjeli smo tad obojica i ja sam se sve čudio kako je glas toga slijepca ipak premalo turoban i mračan. Šta on još vidi, da može tako mirno i pouzdano da govori o moru, o suncu, o svijetu, i da se tako ponosi što sve pozna?!

— Imam i ženu ,usklikne tad naglo, kao da odgovara na moje misli i tako veselo, kao da naročito hoće da se pohvali. I dvoje djece s njome. Ona je kapetanska kći, bez dote doduše, ali otac joj je nekad bio najviđeniji kapetan u mjestu. Nikoga nije htjela nego mene.

Pripovijedao mi je to opširno. Dva financijera su je tražila, jedan kapetan i jedan učitelj, ali ona je pošla za njega, koji je najbolje u mjestu plesao, ali i najbolje veslao i

ribao. Tri broda je on spasio od propasti, a znao je da umakne buri i onda, kada su se parobrodi na Kvarneru utapljali.

— A nijesam bio ni lud, hvala Bogu! Ni njoj ni djeci nije manjkalo, dok sam ja bio doma. A ne će im ni sada biti zlo, ja se nadam. Pomogao sam je svakome dok sam mogao, pa neće ni njih dobri ljudi zapustiti.

— A zašto vas prije nisu pustili kući, upitah ga.

— Htjeli su da me izliječe, nasmija se trpko.

— A ne vidite ništa?

— Katkada malo. Ne bi me ni sada pustili, da ih nijesam prevario.

— Kako prevario?

— Brzojavili mi, da žena umire.

On se nasmjehnu lukavo.

— Ne znaju oni, koji sam ja „cipal", nastavi samodopadno. Sad će me liječit ona, bude li moguće. U čitavom mjestu nema jače od nje.

Umuknu, kao da se nečega sjetio, a onda nadoda tiše:

— Sada mora doduše da je malo omršavila, ali kada je zdrava „makina", ne mari. A i radi mene je, pišu mi, propatila.

— A nije vam žao mora?

Pročitah mu na licu, da sam ga tim upitom ranio.

— Mora i nje najviše, uzdahnu duboko. Nju ću bar imati uza se, moći ću da čujem njezin glas, ona će me njegovati. Ali more... Samo kad bude oluja, slušati ću ga iz daleka kao da me zove, a ja ne ću moći niti da — plačem...

Ludi je mornar otegnuto pjevao na kupu užeta seosku pjesmu o mladoj momi, koja sjedi „u polju, na snoplju", i gledao na daleke valove, misleći valjda da se to njiše klasje.

Slijepac kao da se zamislio u tu pjesmu, umuknuo je i oborio glavu. Govorio je još samo malo. Dan je postajao sve sparniji i ljudi su po parobrodu pozaspali. Slijepčev pratilac je hrkao, a i ludi se mornar pjevajući umorio, i opet gledao na sat. Samo su galebovi nad nama cijukali i stroj roptao, a os vijka drmala je starim, rasklimanim brodom.

U podne se već približavasmo S—., odakle bijaše moj saputnik. Jedna dražesna, zaklonjena uvala širila se pred nama, crvena od svježe iskopane zemlje i zelena od lijepih vinograda. U dnu se bijelio gradić.

Slijepac oživi. Ja se nisam ni sjetio, da je to već njegovo mjesto, ali on me zapita sam:

— Vidi li se još S—.?

— Vidi, sjetih se ja brzo i obradovah se radi njega. Vi ste već doma.

— Još kvarat od ure. Sad mora da smo na punti blažene Gospe, dok zakrećemo.

Govorio je brzo i nervozno.

— Tamo dolje, ono bijelo što se vidi na osami, to je mul. Tamo ćemo akoštat.

— Vaši će biti na obali, upitah samo, da ga čim više obradujem.

— Caspito! Mare nije sigurno cijele noći spavala, a na rivi je već od desete ure. Doći će i mama, i djeca, i sestre, vidjet ćete. Altroché na umoru!

Parobrod je već prošao i lanternu, i približavao se mulu. Vidjelo se da je mnogo svijeta na njemu.

— Vidjet ćete, Mare će odmah plakati, poznam ja nju. Hoće mi dobra jadna, a ja ovako... Ma, hvala Bogu, samo da me vidi. Sigurno već mašu...

Na mulu je zaista lepršalo između svijeta desetak bijelih rubaca. Slijepac postajaše sve nemirniji i naginjaše se preko ograde. Kao da hoće da vidi.

— Vidite li, upita me već nestrpljivo.

— Vidim kako mašu.

— A ne vidite jednu visoku, crnomanjastu ženu, sa madežom na lijevom obrazu i sa dvoje djece? Do nje mora da su mama i sestra.

Odgovorih mu da ne vidim.

— Ah, Vi ih ne poznate, naravski, ali ona je sigurno tu. Ima zelenu haljinu, znam ja; onu koju ja najviše volim. I svilenu maramu na cvjetove. Ta vidim ja nju kao i more; kao da i nisam slijep...

— Ali tu me ne vide, pođimo malo bliže, viknu svom pratiocu i pođe s njim malo dalje, pa se i opet nagnu preko ograde.

Ja sam ostao podalje i tražio očima visoku crnomanjastu ženu s madežom na lijevom obrazu, i s dvoje djece do nje, ali nikako nisam mogao da je vidim. A parobrod je već bio pristao i upravo su stavljali most, da se svijet iskrca.

Najednom djetinji glas viknu „Ćaća!" i slijepac se trgnu.

— Mare, kliknu radosno i ispruži ruke.

No mjesto odgovora, ču se u jednoj skupini mornarskih žena prigušeni šapat.

Slijepac zastane ukočen. Da li je još uvijek očekivao odgovor, ili prisluškivao tom

šapatu, ili jeci svog poziva, utopljenog u mračnoj praznini, to ne bih znao reći. Samo znam, da je njegovo lice postajalo sve blijeđe, a usne mu se sklapale sve udesnije.

A meni je međutim bilo jasno sve:

Na obali je stajala mršava starica sa dvoje slabunjave, zaplakane dječice u crnim opravama, a visoke crnomanjaste žene sa madežom na lijevom obrazu nije bilo nigdje.

Zagreb, augusta 1918.

PLAVA.

I.

U nekoj, napola vojničkoj, napola civilnoj bolnici upoznao se Bariša Jagodić sa devojkom, koju su zvali Plava. Zvali su je i Mala, jer je bila još mlada, ali Plava joj je bolje pristajalo, jer je imala, ne samo kose i lice plavo, nego čak i odelo, i čarapice. Što se pak očiju tiče, jedan oficir, koji je bio ranjen kod Tarnopola, govorio je, da se samo u Rusiji mogu naći takove oči, i svi su joj to opetovali, ma da većina njih nisu nikada ni videli ruskih očiju. Oficir je još pripovedao, da ima na stepama nekakav takav cvet, koji liči njenim očima, kao naš spomenak, i ta se uporedba naročito svidela Bariši Jagodiću. Molio je od oficira, da mu pobliže opiše taj cvet ili da mu ga naznači u botaničkom vrtu, ali nije mu uspelo da dozna više, nego da on zaista liči „vedrom detinjem oku, koje se bezazleno i radosno zagledalo u široku neizmernost stepe i neba“. Tu frazu je Bariša zabeležio i odlučio, da je obradi u baladi ili

crtici, a malu je Plavu zavoleo kao dobru prijateljicu i lep pesnički motiv.

Sastajao se s njome u bolničkom vrtu, i gledao u njene oči, kujući verze. Lepe su to misli bile. Eto, prošlo je sve ono crno, vojnički rovovi, i beda i glad; više ne gleda pred sobom smrt, i ma da je ruka nešto sakata, u lice mu se smeše dva plava cveta detinjskom radošću punom lepih nada. Jer Bariša Jagodić voleo je svoj život, i nadao se mnogočem od njega. Osećao je u sebi talenat, pa i ako se nije razbacivao, znao je da mnogo može i — učiniće. Samo, kad je zlo prošlo, i nov je život pred njime... Nov...!

Bariša Jagodić mogao je na primer vrlo lepo da u očima male Plave gleda svoj novi život i ako je glavno lice u tom novom životu bila posve druga devojka. Ta štaviše nije ni bila plava, već crnka, visoka i tanka kao hrt, i Bariša ju je voleo već davno, bio je zaručen s njome i čekao još samo konačni otpust iz vojske, da je oženi.

Plava je to znala. Videla ju je jednom, kada je s ocem došla iz provincije da Barišu poseti, i svidela joj se. Naročito je volela, kako se privija uza nj, i kako nežno znade da se smeši. Lepo je to, i Plava silno voli takove devojke. Rekla je to Bariši i čestitala mu.

Htela je da dozna i više, i pitala ga, da li je sretan, i da li mnogo, baš vrlo mnogo, i da li je to zaista da nema lepše stvari nego se uveče šetati sa devojkom, tesno zagrljeni i dobri, i ćutati, silno ćutati, i slušati samo šturke u travici kao zriču... I onda dalje, je li to istina da svi muškarci vole više crnke nego plave, i crnke da znaju toplije da ljube i gledaju.

A Bariša je mislio: Zašto to ona meni govori o šturcima, a sada baš šturci zriču? I tko je to uopće rekao da plave ne znaju da vole? Jednom je pomislio kako bi to neugodno bilo, da joj se u očima ugasi onaj vedri sjaj, a balada još nije ni svršena, i zašto da se uopće to dogodi, kada je mala tako dobra i poverljiva?...

U svojoj sobi je mislio o sudbini mnogih devojakâ, o kojima je čitao, i bilo mu ih žao... Mnogo je on puta razmišljao o tome, zašto da svi ljudi nisu ljubljeni, i činilo mu se to silno nepravednim. Pošao bi zatim u vrt, i tražeći očima Plavu, mislio: „Biću joj dobar“.

Jedne večeri mu je pripovedala o svom životu. Još pre toga rekla mu je, da ima bogata strica, ali joj nezna adrese i zato je tu u trećem odelenju... Ali te večeri mesec

je bio pun, kad tako toplo zvuče tužne stvari, isprepletene uzdasima i suzama, što se zacakle u oku, i Plava je sama od sebe dugo govorila, o svom siromaštvu i bedi, o bolesti i radu u tvornici, o tome, kako ona nije kao druge, i kako rado ide na operu i predavanja, i rado čita knjige i lepe pesme . . .

Bariša je osećao istinu i znao da joj odsada mora biti bolji. Novaca je doduše imao malo, ali kad god je mogao, kupio bi joj čokolade i voća, i davao joj kriomice, radujući se pred njom, ali stideći se drugih u bolnici . . .

Međutim rana Barišina ozdravljivala je brže nego bolest Plavina. Čudnovata je to bila bolest. Plava je bila na odelenju za interne, a jadala se sve više na oči. I zaista, oči su joj bivale često crvene i mutne, pa je Bariši to bilo neugodno. Jedne je večeri ceo sat prosedio uza nju, a da je nije gotovo ni jednom pogledao. Ona se nato rasplakala . . .

Sutradan ju je video kako polazi na očno odelenje bez ikakvog zavoja i pod večer je došla k njemu očima vedrim kao i pre.

— No hvala Bogu, rekao mi je doktor, da sam na vreme došla, da mi nije ništa . . .

— Onda ćete i Vi skoro vani, uzradova se on, i pruži joj ruku.

Ona se trgnu . . .

— Ah, neću, neću . . . Neću na žalost. Ima još tu . . .

— Možda još katar? . . .

— Ne, ne, ne . . . Rana nekakva. Al hvala Bogu . . .

Bariša nije hteo više da pita.

U samo predvečerje odlaska sedeli su dugo u vrtu i razgovarali. On ju je uveravao, da izgleda dobro, pa da će skoro i ona vani, no ona je svejedno svraćala razgovor na drugo. Obećao joj je zatim, da će dolaziti što češće, a ona ga uveravaše, da može bez svakog straha, jer bolest ipak nije pogibeljna, i ona se u neku ruku oseća zdravom, i možda to samo lečnici — —

Na rastanku su se poljubili. Bez zagrljaja, bez ikakvog stiska, samo onako, usne u usne, kao dvoje braće ili dvojica prijatelja „u znak uspomene za lepo provedene dane, i u zalog budućeg prijateljstva“. Tako je to nazvala Plava, a tako je to nazvao i Bariša. I Bariša je to opetovao sebi još deset puta te noći, ne mogavši zaspati do kasna, i misleći na svoju zaručnicu i na Plavu, na vreme što još ima da proteče do venčanja i na to, koliko puta sedmično, biti će dosta, ako poseti Plavu . . .

II.

Isprva ju je posećivao, gotovo svake večeri. Posla i onako nije imao, a lepa je to šetnja do bolnice, pogotovo za rekovalescenta. Konačni otpust iz vojske još nije dobio, i zato vreme tražio je mesto; molio je da bude imenovan u gradu suplentom.

Dobivši dopust pošao je da poseti zaručnicu i vratio se posle osam dana. Plavu je iznenadio vešću, da mu je mesto već osigurano, i da će za mesec dana da se ženi. Bariša je bio veseo, a činilo mu se, da je vesela i ona. Pitala ga je o zaručnici, zar ne da je ipak nešto previsoka, i nije li možda štogod odebljala, jer je bila mršava i bleda kad ju je zadnji put videla. Bariši se to nije činilo. Zatim je postala sentimentalna i govorila o sebi: prolazi joj život bez ljubavi, siromašna je i neće je niko, a ona ipak voli sve lepe stvari, i pesme i ljubav. Bariša ju je tešio, i uveravao, da će već doći neko.

— Za tako lepe oči, poče, ali ona ga prekinu.

— Ah, šta, molim vas, kakve oči?...

— Ali sigurno, velim Vam, najlepše oči što ih poznam — — —

— A Vaša zaručnica?...

Bariša se smeo. Hteo je nešto da kaže, ali osećao se uvređenim i bojao se da ne bude pretvrd. Zapitao se, da li ga peče savest i mislio: „U istinu je postala čudna ta Plava“ ...

Sutra je nije posetio, i istom treći dan je došao. U vrtu je nije našao, a u njeno odelenje nije išao nikada. Ne dočekavši je za pola sata, pošao je...

Putem se seti da je učinio zlo, da je možda bolesna, i da je trebao da se propita. Htede gotovo već da se vrati, kad li najednom u polutami sutona spazi pred sobom — nju i oficira od Tarnopola.

— Psst... Psst... Psst... saleti ga ona tiho, bili smo u kinu, gospodin je bio tako dobar — — Jeste li me tražili?

Bariša je bio iznenađen.

— Ali kako ste vani izišli, upita začuđeno...

Oficir se smešio...

— Kroz perivoj, — reče on mesto Plave. Gospodična je već tri meseca u bolnici, a to je već dosadno. Ona voli kino.

— Pa da, upade ona brzo, i onako to neće opaziti niko. Muškarci svi izlaze, a mi ćemo opet kroz perivoj...

Sutradan, kad je došao, gotovo da su se posvadili. Ona je tako oduševljeno pripovedala o kinu i o tome kako joj je više njih obećalo, da će je povesti, da je Bariša ostao zaprepašten. Oficir od Tarnopola i još par njih bili su doduše posve simpatični ljudi, ali bilo je među njima i bitanga. Pa onda, — kuda to vodi, to skriveno bežanje u večer... i doznadu li časne sestre, što će da bude?... Prigovorila mu je čak indirektno, što je sam nije nikada nikud poveo, i uskliknula, kako bi lepo bilo da može i u pozorište.

— Ali pozorište svršava u jedanaest, gotovo da je viknuo na nju. Gde ćete spavati?...

Ona je ćutala i Bariša je pomislio, da mora to upotrebiti, da joj održi prodiku... Stao je, da joj govori o obzirima, o ponašanju mlade devojke, o pokvarenosti ljudi, o neprestanim zamkama, kojima je izloženo mlado i lepo čeljade, i sve tako dalje. U početku je bio hladan i glas mu je zvučio strogo, no onda je postajao sve sentimentalniji.

— Pa, ne bi li to bilo žalosno, molim Vas, da Vi koja ste tako lepa i tako dobra, izgubite u očima nas, koji Vas poštujemo, svu onu cenu, koju smo bili navikli, da vam podajemo?... Budite uvereni, da bi i sama

jedna senka nesreće na Vašem licu, bila i meni nesrećom...

Bariša se zaustavio, jer mu se pričinilo da plače... Zapita je šta joj je, ali ona je plakala zaista, i nije odgovorila ni reči. Bariši je to srce paralo. Pomislio je, da je možda bio prestrog, pa je stao da se ispričava i da joj tepa pohvale, dragajući je po rukama i nastojeći, da je gleda u oči... A ona je jecala sve tiše, neprestano ćutala, i mirno puštala svoje ruke u njegovima. Prsa su joj se ritmički njihala i s njih je nešto jako mirisalo, poput karamfila, premda je u bluzi bio ukopčan samo crveni geranium. Ostali su tako dugo skupa, i rastali se potpuno izmireni. Poljubili su se na rastanku prijateljski, da tako zbrišu i poslednji trag te svoje prve svađe. Bariša posle toga nije mogao da spava čitavu noć, a mislio je na svoju zaručnicu i na to, kako su zaljubljene devojke često čudne, i kako bi ona to njegovo prijateljstvo prema Plavoj mogla, na primer, bogzna kako da razume...

III.

Da umiri savest, Bariša je sutra pošao u bolnicu i nije se pokazivao Plavoj. Govorio je najpre sa prijateljem Anićem, koji je ta-

također poznavao Plavu, ali Bariša ga je odabrao još više radi toga, što je bio čestit čovek, također književnik, i napola zaručen. Zamolio ga da bi joj pravio društvo i pripazio na nju. Ovo poslednje je izrekao istom posle dugog okolišanja, naglasivši, da se tu možda ne radi o kakvom zlu, već onako; nesavesni ljudi, mogu danas i anđelu da naškode... Oficiru je također preporučio Plavu, ali prikrivajući, da je došao radi toga, već onako mimogrede, uz razgovor... Onda je pošao...

Sam nije više išao k njoj puna četiri dana. Posla nije imao, a nije je ni zaboravio, ali kad god bi pomislio da pođe, palo bi mu oko na portret zaručnice, i — nije išao... Četvrtog dana, u večer, pisao je zaručnici pismo i — za svaki slučaj — natucao joj nešto o jednoj svojoj prijateljici, „vrlo siromašnoj i dobroj devojci, i vrlo skromnoj..."

U to neko zakuca. Bariša vikne „napred" i na vratima se pojavi Plava. — Bariša se zbuni.

— Plava!

— Da, ja sam, izusti ona tiho. Mogu li unutra?...

— Ali, — kako?!

Plava zatvori vrata i uđe.

— Samo na čas sam došla, reče, i odmah ću natrag. Nešto Vam moram kazati.

Bariša joj ponudi naslonjač i sedne do nje. Ruke su mu drhtale od uzbuđenja, i nestrpljivo je zurio u nju...

— Pre svega, zašto ne dolazite, započe Plava, omerivši ga pogledom u kome je bilo neke čudne odlučnosti. Bariša nije znao što da odgovori.

— Konačno, ja ću morati ipak jednom iz bolnice, prihvati ona, kao da se setila nečega drugog.

— Vi ste ozdravili?

Plava obori oči.

— Nisam, ali izbaciće me. I zar da onda opet odem u tvornicu?

Bariša je osećao i sam težinu tog upita, i ćutao je.

— Zato sam, vidite došla k Vama; Vi bi ipak mogli da se zauzmete za mene...

Bariša je bio od srca spreman na sve i zapita je, u čemu. U čemu bilo, tek da ne mora u tvornicu. Kakav laganiji posao, inteligentniji, gde bi mogla i da se lepo odene, i da pođe u pozorište, da dođe i k njemu. Bariša je obećao sve. On će potražiti i čim što nađe, kazaće joj...

— A ja ću doći k Vama po odgovor, dometnu Plava.

— Ali zašto, molim Vas? Čemu da se trudite? Čim ja nešto doznam, doći ću ja k Vama, uveravao ju je Bariša.

„I konačno, čemu da se uvek izlaže neugodnosti, da kriomice beži iz bolnice? I to još pod večer?... Pa može ko da je vidi kako ulazi k njemu, i kakav je danas svet, mogao bi svašta da misli...“

— O kome, o Vama?

— Pa i o Vama još više.

— A zar bi to zaista mogao ko da pomisli da čovek, koji je zaručen, može da ljubi i drugu?!

Bariša je hteo da je uveri, da se ne radi sad o tome, ali ona ga je prekinula, istom onom čudnom odlučnošću, kao i malo pre.

— Pa baš zato, vidite, jer se ne radi o tome, šta je kome stalo?! Ja nemam ništa proti Vašoj zaručnici; ona je doduše nešto previše mršava, ali Vi je ljubite i to je Vaša stvar... Ali uzmimo, na primer: — zašto Vi nebi mogli i jednu drugu devojku, jednu koja također Vas ljubi — — Konačno Vi i nemožete da oženite siromašnu, to ja znam... Ali Vi nećete više ni pogledati na me, — ni Vi, ni gospodin oficir... Vi to već sada

znate, da... Zato i jeste takovi prema meni. Bojite se da me i dirnete... jer imate napudranih, finijih — — —

Plava je već gotovo vikala i poslednje reči je više jecala nego govorila... Tresla se na čitavom telu. Bariša ju je prekidao poklicima: „Ma Plava! Šta Vam je za Boga, Plava; šta to govorite?... Kakove su to misli? Mi samo iz poštovanja!...“

Ali ona se nije dala.

— Pa čak i onda, kada ste me poljubili, nastavljala je sve jače, bojali ste se, da me bliže privučete, i ispustili ste me pre, no što sam i osetila vaše usne na svojima. Da Vam je to bila koja finija, bili bi zaboravili, i na zaručnicu i na savest, i bili bi je pritisnuli kao pijan k sebi i ljubili je do opojnosti... O, nemojte misliti, da sam ja možda to želela, ne, — ali zar ja ne zaslužujem ljubavi?... Zar ja nisam dosta lepa i dosta mlada, i zar mi niste već do umornosti istepali, da imam divne oči, i lepe ruke, i plave kose?... A punija sam i jača nego Vaša —

— Plava, prekinu je Bariša uzbuđeno i digne se.

— Pa eto Vam je, neka Vam je, popravi se ona brzo, ja nisam nikada imala namere da Vas njoj otmem, ja znam da sam ja siro-

mašna devojka, ali zar muškarci ljube samo one s kojima su zaručeni? . . . Zar Vi baš nijednu drugu — — ?!

Bariša je bio izvan sebe od zaprepašćenja i muke. Pokušao je da je uveri, da on doduše ne može reći, da je potpuno ispravan, ali da su to posve druge žene, a ona je njegova prijateljica itd., — ali sve zaludu. Plava je u početku još nešto govorila, dobacila je, da i zadnje pseto bolje živi, poslednja ženska da ima više prava na ljubav nego ona, — a onda se polagano, sama od sebe umirila i sve tiše jecala.

Kada je ura otkucala osmu, setila se da mora ići. Otrla je suze i preporučila mu opet, malo uzrujanim tonom, da se pobrine za nameštenje.

— A ja ću doći po odgovor, naglasi odlučno. Ja neću da se Vi radi mene trudite. I da se — kompromitirate . . .

Bariša htede nešto da kaže, ali ona mu ne dade.

— Ja ću doći k Vama, a ako Vam je to krivo, izbacite me. — Jeste li posvađeni sa mnom?

— Ali zašto?

— Dobro, onda se poljubimo. Ali savesno i prijateljski. Da mi niste možda stisnuli ruku! . . .

Plava mu pruži usne a Bariša, izgubljen i iznenađen, uhvati je za glavu, pritisne je k sebi i poljubi tri puta . . . Zatim je brzo ispusti, okrene se, i pođe prema naslonjaču... Plava ga pogleda pronicavo, viknu „Do viđenja“ i iziđe.

IV.

Bariša se odmah dao na posao, da nađe Plavoj nameštenje. Kad je prvi put došla k njemu (bilo je to odmah nakon dva dana, i u isto doba), saopšti joj, da je bio na nekoliko mesta, ali nigde da nije mogao da nađe ništa prikladna. Ona mu je na to predbacila, da se on sigurno malo brinuo i ostala je kod njega čitav sat, zahtevala da sedne tik uz nju, da je poljubi tri puta kao dokaz do govori istinu, i kad su imali da se rastanu, nekoliko ga je minuta, kao mahnita grlila i ljubila. On je samo teško disao, prevrtao očima, i od časa do časa je tako grčevito stisnuo, da bi vrisnula. Kada je otišla, osećao se silno umornim i glava ga je bolela čitavu noć.

Kada je došla treći put, Bariša joj je saopštio radosno, da ima tri mesta i samo da bira. Jedno je nameštenje u nekoj trgovini, drugo kod uprave nekih novina, a treće

kao odgojiteljica dece. Ona je sve troje odbila, rekavši, da je to gotovo isto što i tvornica, a ona da je odlučila, da ne živi uvek kao marva. U ostalom, jedva da je i govorila o tome. Prešla je odmah na drugo i ispitivala Barišu neke čudne stvari, kao prijateljica naravski, a on da joj to može reći, jer napokon to je život, a ona ne želi da ostane uvek guščica... Naglo se setila da polazi i htela je opet da ga zagrli, ali se nije dizala. Bariša se otimao... Nešto ukočeno je bilo u njegovu držanju, nešto mučno i odlučeno, proti čemu se čitava njegova krv borila, i tresla njegovim telom, kao para strojem u kretanju. Nije hteo gotovo ni da govori, i dignuvši se naglo s naslonjača, pošao je u kut... Rastavili su se gotovo posvađeni, i ona je čitava pola sata zakasnila u bolnicu.

Bariša je sada odlučio, da više ne će dozvoliti takove prigode. On je sav smršavio, po čitave noći nije spavao, glava ga je bolela, — a zaručnica mu je pisala da je već za venčanje sve gotovo, i za petnaest dana neka dođe. Tražio je i dalje Plavoj nameštenje, ali mesto da čeka na nju, pošao je pod večer sam, da joj saopšti uspeh.

Našao ju je u sobi, i kad ga je ugledala, nasmeši se zlobno.

— Zar niste mogli više izdržati bez mene, upita ga i okrene mu leđa. Bariša je odlučio da bude miran.

— Ja mislim, da je bolje ovako, gospođice. Na večer i onako više nisam kod kuće. Našao sam par mesta za Vas.

— Služavka ili kuharica, upita ga preko ramena.

— Ne, gospođice. Jedno mesto paziteljice, a drugo nadglednice u skladištu.

— Hvala lepa! Kad nemate ništa boljega, mogli ste da se i ne trudite...

Izmenili su samo još par reči. Plava je počela da gleda sve gnjevnije, pa je Bariša nastojao, da se oprosti čim pre.

— Ja ću pogledati opet i doći ću da Vam kažem, reče, pruživši joj ruku.

— Da se niste više usudili! — viknu na njega tako grubo, da su se sve bolesnice okrenule. — Ne treba!

Bariša pocrveni i ostade čas kao ukopan. Onda se brzo izgubi.

Morao je već, da se sprema i na venčanje, ali misao na Plavu nije mu dala mira. Sada mu je već bilo jasno, da savest nema zašto da ga muči, jer on svoju zaručnicu voli, i čim se više približuje čas venčanja,

sve jače je želi. Ali, misleći na Plavu, osećao je uvek neku takovu teskobu, kao da joj preti pogibelj, i gotovo sa sigurnošću naslućivao da će ta pogibelj doći, ako se nešto na vreme ne učini. Više k njoj nije mogao da pođe, — ne zato što bi se možda ljutio na nju radi grubog ponašanja, — ali se bojao škandala. Šta će reći bolesnice i časne sestre, stade li još jednom onako da viče na njega, ili da pravi kakove gore „scene“? Može to da kompromitira, i nju i njega, — a on ima da pazi i još na nečiju sreću...

Nastojao je da sretne vani Anića, ili bar oficira, pa da njih pita za Plavu, ali nije mogao da ih nađe. Ostao je čak navlaš nekoliko puta na večer kod kuće, tobože jer ima posla, a zapravo zato jer je potajno mislio, da će doći, — ali zaludu. Kašnje mu je bilo i drago da nije došla — sada par dana, pred venčanjem! — pa više nije hteo da ostane niti minute. Katkada bi mu se činilo, da će još najbolje biti, ako čim pre prođe dan venčanja, pa bi se sav nervozan dao na spremanje na put. Tako će se stvar rešiti sama od sebe, mislio je... Kao oženjen čovek, biti će siguran proti njenim napadima, a nameštenje može joj i kašnje naći, i pripaziti na nju...

V.

Dan pred putovanjem, sreo se slučajno na ulici sa poznanikom iz bolnice i zapitao ga za prijatelje. Ovaj mu uz razgovor spomene, da ni Anić ni oficir već nekoliko dana gotovo ne izlaze iz bolnice, jer su po celi dan sa Plavom. „I celu večer, dakako“, dometne znanac sa smeškom...

Bariša je bio žacnut tim posmehom. Nešto ga je silno tištilo, osećao je neugodan neki osećaj, kao kad se jedna lepa iluzija gubi i pretvara u mrlju... Pošao je brzo kući i stao da sprema prtljagu, samo da zaboravi. Nastojao je da misli na zaručnicu i sve je njene slike poredao po stolu.

Oko osme ure, kada je vani već bila tama, otvore se naglo vrata njegove sobe, bez i jednog kucaja. Bariša, nagnut nad kovčegom, okrenu se, i u polutami svetiljke prepozna odmah Plavu. Gotovo da je kriknuo od čuda!...

Ona je zatvorila polako vrata, i prekrštenih ruku i pognute glave, pošla prema njemu.

— Jesam li lepa? upita ga, mesto da pozdravi.

— Lepa?!

— Da, lepa... Večeras bi želila da budem silno lepa... Mogu li sesti?...

On joj ponudi sedalo, i zapita je, kako je mogla ovako kasno da dođe.

— Svejedno... Sestre to neće ni opaziti. Nije to prvi put.

— Nije?!

— Nije. Pred tri dana bila sam sa Anićem i u pozorištu.

— A spavala?

Plava se nasmeši ironično.

— Bojite se, da nisam možda kod njega?...

Bariša porumeni.

— Ali Plava! — izusti prekorno i u neprilici.

— Ništa, ništa, ja znam da ste Vi dobri. Nisam spavala kod njega, već u svojoj sobi. Penjala sam se preko zida.

— Pa zar i večeras?

Plava se opet nasmeši.

— Večeras? Ako baš želite —

Ona se zaustavi.

— Što?!... Ako želim?!...

— Mogla bi i ne skakati preko zida... Nastao je muk.

— Vi se dakle spremate? upita ga nakon stanke.

— Da, odgovori Bariša.

— Za tri dana biti ćete oženjeni, čula sam...

— Za tri dana.

— I vaša zaručnica biti će sretna? Ona neće trebati da skače preko zida...

— Plava!

— Ona će imati potpuno pravo na ljubav; nju neće niko ni pitati je li spavala s Vama.

Bariša je sa zebnjom pratio dizanje njenog glasa i sve jače njihanje grudiju.

— Plava! prekine je i opet, kušajući da je bar na vreme zaustavi, ali ona se nije dala. Pogleda ga još vatrenije i nastavi.

— A ja sam bar tako lepa i mlada kao ona... Noćas smo se gledale gole, i cela naša soba bila je složna u tome, da su u mene najlepše grudi i najpuniji bokovi... I kožu imam kao da nisam tvornička devojka, već balerina, tako su mi govorile. Pa onda, — zar ima tog muškarca na svetu, koji dva dana pre venčanja — — —

Govoreći, Plava se je digla, uprla pogled u Barišu, i ruke kao dve zmijske čežnje ispružila prema njemu. On je bio znojan i crven u licu i tresao se na čitavom telu. Polako je uzmicao prema zidu...

Kada je došao do zida, zaustavio se, a ona mu polako prišla, obavila ruke oko vrata i privila se tesno uza nj... Grčevito je ispružio ruke, da se odupre, ali mesto toga, on ih je ovio oko njenih bokova i u pijanoj raskoši osetio, da su ti bokovi skoro goli, tako da mu je sva njihova slatka jedrina i toplina žegla prste. I kao ne verujući sam sebi, da tolika raskoš leži u njegovim rukama, on stade naglo da obuhvata njima, i pas, i bokove, i grudi, i noge i celo joj telo, uviđajući sve jasnije, da je sve to prevučeno samo tankom košuljicom i opravom, i u dva sama pokreta, da bi ono moglo da stoji pred njime potpuno golo... Pijan od te zamisli, on je stao najpre, da je stiska tako jako, da je pod njegovim rukama stenjala, a onda poče naglo, da joj otkopčava haljinu... Red za redom otvarala su se puceta, pucketala i otkrivala najpre belu i prozirnu košuljicu, a onda, kada se otkopčalo i njeno rame, ispade iz nje leva sisa, i razli mu se kao ugrejano mleko po ruci...

Bariša je urinuo tu lice, obim rukama zgrabio Plavu oko pasa i poneo je k postelji...

Stao je da je svlači naglo, ljubeći joj svaki novi komadić tela, koji bi se otkrio i bacajući komade odela u neredu po sobi...

Kada je već bila u samoj košulji, otela mu se i sakrila pod jorganom. Bariša se setio, da bi sad trebao i on da se svlači, ali to kao da mu je bilo neprilično. Ogleda se oko sebe.

U to mu pane pogled na stol, — i probledi.

Plava je sedela na postelji, oduprta o laktove, i u isti čas sama probledela. To je trajalo par sekunda. Bariša je već ličio utvari i Plava je kao mahnita vrisnula. Skočila je iz postelje i bacila se prema svetiljci.

Bariša je zaustavi. Pograbi je tako za ruku, da je vrisnula. Nastade hrvanje. Plava pokuša, da pograbi bar fotografije, ali Bariša je ščepa za oba ramena i izvali tako oči na nju, da je čas mislila, da će je zadaviti... I držeći je tako za gola ramena, u samoj košulji, i licem u lice, u njemu stade opet da se budi strast... Plava je to opazila i opet se privila uza nj. Ali taj prejaki podražaj prodrma ga odveć, i probudi opet u njemu svest. Odgurnu je od sebe... Grč plača, besa i uvrede, stade da joj prodrhtava na usnama, a oči joj se zakrvave. On je to opazio, ali već je bilo kasno... Ne samo slike sa stola, nego i kovčezi, i škatulje, i ormari, sve to još rastvoreno i na pola spremno, kao da ga

je dozivalo; i sve n j e n i m glasom, glasom dobre, crne i vitke njegove ljubavi, koja te večeri baš broji poslednje ure do večnog sastanka s njime... A svetiljka ta mala, koja je svedočila svim njegovim ljubavnim pismima, i sada gleda na nj crvenkastim, pronicavim okom — svedoka...

Bariša više nije mogao da izdrži. Grč plača, ogavnosti, poniženja, uvrede i ljubavi navre mu na usne, i samim jednim užasnim krikom zarida i — odluči sve. Brzo pograbi šešir i dođe pred Plavu.

— Idite, viknu prigušeno, i niti je ne pogleda.

Plava kao da se probudila. Probledi, razjapi usta, i — sklopi ruke.

— Ne, ne, ne... idite, stade da viče on, mašući rukama.

A kad je počela, da plače, on kao da je bio spreman i na to, ne čekajući više ništa, pograbi još kaput i izleti iz sobe...

VI.

Bariša je proveo čitav svoj medeni mesec na ladanju kod žene, a onda se vratio opet u grad, da nastupi mesto suplenta. Stan je našao skroman, ali lep, i živeo je sa svojom mladom ženicom u najlepšem miru i ljubavi.

Vani je izlazio retko, ponajviše s njome, a inače se zadržavao kod kuće i pisao. Sada je već Bariša bio poznati lirski pesnik, i njegova žena ga je rad toga još više volela.

O Plavoj je svojoj ženi samo nešto pripovedao. Da je onako... malo čudna i nesretna, — inače da je dobra, — ali o onoj poslednjoj večeri ni reči. On je doduše radi te večeri čitav dan zakasnio na venčanje, ali ispričao je to zakašnjenjem na vlak i bolju glave. Stvar je međutim bila u tome, da se on čitav dojdući dan nije usuđivao poći po kovčege, bojeći se, da je ne nađe u sobi, — i istom se drugo jutro odvažio, i odahnuo, kada je vidio, da je soba prazna...

Ne može se reći, da Bariša, i kao oženjen čovek nije mislio na Plavu. Mimogrede joj je još uvek tražio nameštenje, i ako nije nikako znao, da ga sve i nađe, kako da joj to saopšti. Da je još uvek u gradu, to je doznao od asistenta njenog odelenja, koji mu je pripovedao također, da su je otpustili iz bolnice. „Nikako se nije dala vani“, pričao je; — kad joj je katar zacelio, pokušala je, da od vojnika nacepi trahomu, a kašnje je nekim lišćem htela da otvori ranu na leđima... U bolnici je živela lepo, imala je dobro društvo, a vani ju je čekala tvornica... Ja bih

je bio i pridržao, da nije postala malo previše slobodna, i stala da beži na večer van iz bolnice. A časne sestre, — Vi znate, kakve su one!..."

Bariša je mislio, da sad razume, zašto je ne vidi: „Biće, da je u tvornici, jadnica, pa se stidi..." Anića je sreo istom petnaest dana posle svog povratka, i čestitao mu na novoj pripovetci. I on je također bio već poznat novelist i temperamentan polemičar. Anić je odmah naveo razgovor na Plavu.

— Dakle, nije u tvornici, čudio se Bariša.

— Vraga u tvornici!... Iznajmila je sobu u Š. ulici i veli, da čeka na nameštenje. Tvrdoglava je ko batina.

„... I na koncu konca", govorio je malo kašnje, „zašto bar nije ostala u bolnici...?! — Nešto novaca doduše ima, nešto joj je poklonio oficir, — onaj od Tarnopola, znaš, — a nešto je izvukla i od mene, al' — posle toga...?! Dojdući mesec već neće imati od čega da žive, a novac niko ne deli badava...

Anić je završio, podvukavši poslednju reč značajnim posmehom i slegnuo ramenima. Bariši je bilo mučno i nije govorio ništa.

— Meni je neugodno i da se sretnem s njome, dodao je nakon časa Anić. Iste one

komedije, koje je pre tebi pravila, počela je da pravi sada meni...

— Kakve komedije?!

— Paa... onako. Da me zove k sebi i da dolazi na večer k meni.

— Dolazi k tebi?!

— Pa da, dolazi... I neće da razume. Oficir mi isto pripoveda. Neće, pa neće... U ostalom, — možda je tu i malo perfidije. Meni se sve čini, da ona nije tako naivna, kako ti misliš...

Bariša nije razumeo ni slova. „Kakva perfidija, mislio je, i šta neće da razume?"

— Paa... tako, bože moj. A zašto si je ti ostavio golu u krevetu i pobegao?!

— Ja...?! — Pa, molim te... — dva dana pre venčanja...

Anić se nasmija i potapša ga po ramenu.

— No, dragi moj, tako ti možeš svojoj ženi, da se ispričavaš, a ne meni. Lepe i gole devojke se ne odbacuju od sebe iz — zaručničke vernosti. Mi noveliste ne verujemo u to.

I smejući se dalje, pruži mu ruku.

— Servus, dragi, ti si još uvek u medenom mesecu, a meni se žuri... Zbogom!

Bariša je hteo još nešto da pita, ali Anić je već bio pobegao. „Šta to sve znači, raz-

mišljao je, i zebnjom u srcu pomišljao na najgore. I zašto sam ja njemu pripovedao uopšte o onoj večeri...?" — No u isti čas pokuša da se opravda. Našao ga je u kavani, i proveo s njime celu noć, pijući. U uzrujanosti i pijanstvu bio je poverljiv i pitao ga za savet. I to iz obzira prema njoj, držeći do njegove plemenitosti i prijateljstva prema Plavoj ... I ništa drugo.

Te noći je Bariša prvi put posle venčanja spavao nemirno i nešto u snu buncao. Opet se nikako nije mogao da otme osećaju, da nešto neugodno ima da se dogodi, da se dapače već događa, i premda logički nije mogao da nađe ni trunka vlastite krivnje, osećao je, da ne može da bude miran...

Pred zoru se konačno odlučio, da pođe k njoj. Premišljao je, da li bi to kazao ženi, ili ne, i konačno je zaključio, da će joj kazati kašnje, kad vidi pre šta je na stvari.

Posle podne je ravno iz škole upravio u Š. ulicu. Kuća, koju mu je naznačio Anić, bila je lepa, i Plava je stanovala u potkrovlju. Pokucao je sa strepnjom u srcu, i otvorivši, zaustavio se na vratima.

Plava je sedela sama na divanu i čitala. Bila je nepočešljana.

— Vi?! — kriknula je, kad ga je ugledala, i bacila knjigu. Dignu se i pođe prema njemu.

Bariša opazi odmah, da se je izmenila u licu, da su joj crte oko usana upale, oči da su joj potamnile, i da je smršavila.

— Da, ja sam, odgovori on nakon stanke. Mogu li k Vama?

Ona je ćutala, ali Bariša je svejedno zatvorio vrata i ušao. Gledao ju je, kao da čeka da počne, no ubrzo stadoše, da ga zanimaju promene, koje su se dešavale na njoj, nekom čudnovatom izrazitošću i brzinom... Najpre je počela, da ga uporno gleda, onda su grudi stale, da joj se naglo nadimlju, usne su joj podrhtavale, — isprva se nije znalo, da li se spremaju na plač ili na smeh, — trepavice joj se trzale, ruke se privijale uz telo i prsti se sve grčevitije pleli... Konačno joj i u očima planu smeh, otvoren, porugljiv, a u isto doba i zanosan, — i pruži mu ruku.

— Dakle ipak ste došli jednom, a? Niste me zaboravili? I niste se bojali žene?

Bariša je prekinu u strahu.

— Plava!

— Ništa, ništa; glavno je da ste došli. Sednite tu do mene, amo... Da niste možda čuli što zla o meni?

Govorila je to nervozno i povukla ga k sebi na divan. Bariši se to nije svidelo.

— O Vama? Kakvo zlo o Vama?

— Naravski, kakvo zlo? Kako bi o meni mogli Vi da čujete zlo . . .?

Htede da ga pogleda porugljivo, ali ne izdrži, i brzo se smete. Zacrveni se i obori oči.

— Kako Vi živite, Plava, usudi se Bariša nakon stanke. Ja bih hteo, da Vam pomognem, ako mogu . . .

Plavoj su goreli obrazi.

— Ja sam nesretna, Bariša . . .

— Nesretna?!

— Ništa nova za Vas. Htela bih da ljubim . . .

Bariša ne odgovori.

— Ne volite li Vi više svoju Plavu, Bariša?

Bariša opet ćutaše.

— Svoju dobru malu Plavu? . . .

— D o b r u volim.

Plava se trgnu. Nešto tamna sinu joj opet u očima, i trpka crta ureza joj se oko usana.

— Počeli ste dakle opet, zapita ironično i odmaknu se od njega. Nastavite samo . . .

— Budite razborita, Plava . . . zbuni se Bariša.

— A to znači . . .?!

Bariša ćutaše bled.

— Hvala Vam, gospodine Jagodiću, dignu se ona nakon časa, i pogleda ga oštro. I na poseti hvala!

— Plava, zavapi Bariša očajno, i dignu se za njome. Ali ona je već sva uskipela.

— I na poseti, gospodine Jagodiću, velim Vam. Ja ne želim da ponovno dođem u pogibelj da me prezrete . . . I onda kada je to bilo, — bilo je to zato, jer ste me prevarili . . . Ja nisam to htela, — ne umišljajte se . . . I sada, idite, razumete li? I-di-te!

Okrenula se k zidu, i ućutala. Bariša je hteo nešto da kaže, izustio je čak neku reč, napravio korak bliže i kašljucnuo, no sve zaludu. Zavrtio je polagano klobuk u ruci i pošao. Bilo mu je teško, ali — pošao je . . .

— Onda zbogom, — izjeca još došavši do vratiju, — zbogom, Plava! — — — — —

VII.

Prošao je opet jedan mesec. Bariša Jagodić je bio često zamišljen i mršavio je. Svoju je ženu voleo sve više, ali često ga ni ona sama nije mogla da razvedri. O posetu kod Plave nije joj pripovedao ništa, i samo, kad ga je jednom zapitala, što je sad s onom devojkom o kojoj joj je pisao iz bolnice, za-

crvenio se, i odgovorio, da mora da se prevario u njoj...

Anić ga je često pitao za Plavu, oficir od Tarnopola također, a i neki treći gospodin, koga je jedva i poznavao, stao je jednom da mu govori o njoj, i sve kao da je hteo da ga nešto ispituje... Video ju je sada češće na ulici, pod večer, u društvu s muškarcima, i bio sve više zabrinut za nju. Ali k njoj, posle onoga, više nije mogao da ode.

Jedne večeri sedio je sam sa ženom kod kuće, kad sluškinja najavi neku damu. Da želi govoriti s gospodinom.

Bariša je odmah pomislio na Plavu. Protrnu, ali žena mu, i ne čekajući, odgovori služavci: „Neka uđe“, i iziđe iz sobe.

Bila je zaista Plava. Ušla je naglo, i Bariši se pričini još mršavijom. Opazi, da je napudrana.

— Dobra večer, pozdravi ga resko. Došla sam da Vam kažem, da ste —

Zastane i pogleda ga oštro. On probledi.

— Plava, za Boga, šta Vam je? Kako to izgledate, Plava?

Bila je zelena od besa, prsa su joj se silno nadimala, a žile na vratu su joj iskočile tako, da se činila dvostruko mršavom. On je samo drhtao...

— Nisam ponela ni revolvera, ni noža; ne bojte se... Mislila sam čas i na to, ali sve mi se premalim činilo za Vašu podlost... Vama nije bilo dosta da me uvredite, — Vi ste još hteli i da me do kraja upropastite, je li?!

Plava je napravila korak bliže, i stala, da mu sipa u lice pogrdu za pogrdom, takovom žestinom i žučljivošću, da Bariša nije ni pomišljao više na to, da se brani... On je samo sa strepnjom u srcu čekao čas, kada će da joj glas postane tako jak, da će doleteti i žena, i služavka, i stanodavka, i on će biti konačno — propao čovek... Na smisao njenih reči niti je pazio, niti je nastojao da odgonetne, šta se dogodilo... Znao je samo to, da je nastupilo nešto grozno, nešto što je već davno očekivao, i sada već nije bilo ni kuda, ni kamo. Spustio je predano ruke, uzmicao pred njom sve više u kut, i čekao konačnu katastrofu...

I konačna katastrofa je došla. Kada je već Plava tako vikala, da se moglo čuti i u drugoj ulici, vrata se naglo otvore, i na njima se pojavi — žena.

Bila je bleda kao smrt. Čula je sigurno sve, i sve je već propalo, samo još hoće da učini konac toj vici... Tako je to pročitao Bariša na njenom licu.

— Molim Vas, gospođice, stade da muca isprekidano, svet se sakuplja, služavka prisluškuje... umirite se...

No Plava je istom tada počela pravo da viče.

— A što je on mene upropastio, što mi je oteo i život i sreću, i ljubav i hranu, — to nije ništa, je li...?! Je li bar Vaše devičanstvo dodirnuo, Vi fina, koštunjava ptičice...?!

Bariša je mislio, da će mu žena svaki čas past; u nesvest, tako je bila bleda i drhtala... Služavka je već također doletela. I stanodavka. Bariša jednim očajnim porivom zatvori vrata i priskoči k ženi.

Ona ga odgurnu i nasloni se o stolicu. On jauknu od boli i uspravi se.

— Iziđite van, gospođice, — stade da viče... Iziđite!

Ali Plava se ne uplaši, već stade još jače da viče. Neko pokuca na vrata. Pa još jedan put... Pa treći put... Bariša stade da gubi svest. Viče opet na Plavu „Idite", ali njezin glas ga nadvikuje, a iza vratiju se čuju još drugi glasovi... Služavka nastoji da odvuče gospođu. Ona je u nesvesti. Bariša pomaže, da je digne. Onda viče na stanodavku: „Pomozite joj, šta ste tu napeli uši...? Vidite, da je u nesvestici..." Međutim, već je izvode u drugu sobu i polažu na krevet. On polazi za njom. Čuje glas Plavin iz druge sobe i oseća, da se i njemu magli... I neki drugi glasovi sad se čuju; — lupaju vrata. Bariša drhće od groznog, neopisivog stida i pada na krevet. Oseća da je nesvest tu i gotovo da je želi... Još samo čuje neki daleki šum, vrlo dalek i mutan, i to traje dugo, vrlo dugo — — — — — — — — —

Te noći ni Bariša ni njegova žena nisu spavali. On nije mogao da izdrži više, i stao je da je moli za razjašnjenje, za oprost, za što bilo, samo da se prekine taj grozni muk... A tada je provalilo i iz nje. U isprekidanim, jecavim rečenicama, ona mu je opetovala sve šta je čula, i sve to svršavala istim očajnim upitom: „Ma, je li to istina, za Boga?" i „Zašto ti meni o svemu tome nikada ni reči nisi kazivao...?"

Ali Bariša je jedva bio u stanju da na to odgovori. To, što je čuo od svoje žene, rastvorilo je istom pred njime svu strahotu događaja, i do kraja ga zaprepastilo: „Dakle, on je zaista upropastio Plavu, i — d o t l e je već kod nje došlo...?

Za sve ono prvo, on bi lako položio račun ženi, izvršio i najtežu pokoru, i bio bi mir.

Ali ovo poslednje...?! Da je on zaista uništio Plavinu sreću i mogućnost njenih zaruka sa Anićem, oficirom, ili kojim drugim prijateljem iz bolnice...?! Ma nije li on Aniću pripovedao stvar samo iz zabrinutosti, kao njenom prijatelju, da ga zamoli da pripazi na nju ; da ga pita za savet? I nije li mu naročito naglasio, da se nije ništa dogodilo...?! — I onda ovo najgroznije... Da ju je baš time, što je to naglasio — konačno upropastio?! Ma zar je uopšte šta takova moguće, i zar je već dotle došlo...?! Kao kroz san, seti se sada, da je čuo kad je baš najviše vikala, posle nego što je žena ušla u sobu: „Ni pas me više neće; — ja umirem od gladi, od sušice... od žući..." — A žena mu međutim plakaše: „I da nisi mislio da je bolesna, ti bi bio i dva dana pre venčanja... I nebi se bio ni setio mene?!"

Bariša skoči.

— Ma zar i ti već veruješ, za Boga; kakav ste vi svet?!

Njega je više bolelo to, što je Plava već dotle došla, nego što ga je okrivljivala. I kako su uopšte ti ljudi gadni; — Aniću je pripovedao o poseti kod nje, samo zato, da ga obavesti o neuspehu, i zar da taj čovek, — koji je još i sam pesnik, — ne može da pomisli, da oženjen čovek ide k stranoj ženi za drugo, nego zato, da je upotrebi, ako nije — bolesna...?!

— I zar bi se, dakle, ona zaista dala na takav život, za Krista Boga?!

— I to ti je ta tvoja plemenita prijateljica, govorila mu je međutim žena, — ta dobra i nevina dušica... A vikala je kao mahnita: „Kad nisam mogla, da dobijem ni tvoju ni tuđu ljubav, onda sam tražila bar život, bar malo odeće i užitka"; ona da voli da pođe i u poslednji šantan, nego natrag u tvornicu... Da, tako je rekla. — — —

VIII.

Bariša se ipak nekako pomirio sa ženom. Nedelju dana ju je uveravao o svojoj nedužnosti u čitavoj stvari i o svojoj ljubavi, a nastojao je da zagluši nekako i glasove, koji su se čitavim susedstvom i mestom širili o škandalu... Ipak, prave vedrine nije više bilo u njegovom domu. Bariša je počeo da sedi, da propada i da sve manje piše...

Što se više udaljivao dan škandala, to je opet sve više mislio o stvari, i sve više ga mučila sudbina Plave. Kolikogod je sebe uveravao, da nije ništa zla hotimice učinio, da je, šta više, njegov postupak bio plemenit

i ispravan, u duši se ipak osećao krivim, i to ga je sve više tištilo... Uvideo je, da to neće nikada prestati, i da se nešto mora učiniti, da se stvar ispravi...

Upoznao se najpre sa stanodavkom Plavinom. Dao joj je novaca, platio najamninu i naputio je, da nagovori Plavu, da se dade ipak na kakav rad. On da će joj već naći nameštenje. Ali stanodavka je samo uzimala novce i uvek odgovarala, da Plava samo lovi muškarce, ali da je neće nijedan, jer da je sve bolesnija i mršavija.

Jedne je večeri slučajno srete, nedaleko njene kuće, i neki muškarac bio je s njome. Bariša protrnu i pođe polako za njima. On je bio valjda radnik i prilično pijan, a ona mu se učini već tako mršavom i slabom, kao da će ovaj čas izdahnuti. Radnik joj se otimao...

To ga je konačno utuklo. Zaboravio je još isti čas sve lepe savete, i u ludom očaju uvideo, da nema drugog izlaza, do li jednog. Još iste večeri pošao je k Aniću i stao da mu govori:

— Čuješ, Aniću, boga mi, nije ona bolesna. Ja ti se kunem da nije... Ti si mene krivo razumeo... Ona je dapače vrlo lepa i poželjna, i ja sam sâm bio pijan od njene

lepote... Ja sam je sve do gola svlačio, ja sam već hteo da se bacim na nju, i samo slika — — — Ah... veruj mi, čoveče, — da sam ja slobodan, da nisam oženjen — — —

Anić, koji se u početku začudio, sada se smešio.

— Ti bi je oženio, zar ne? — prekine ga i nasmija se glasno.

— Čuješ, Aniću, čoveče, zašto je ti ne oženiš? Oženi je, zaklinjem te svim svetim i milim. Ona će da ti bude divna žena.

Anić je prasnuo u smeh i digao se...

— Ili ako nećeš da je oženiš, a ti bar idi k njoj, lepa je, boga mi i zdrava. Ti i onako nisi oženjen i ideš k drugima... Zašto da na druge trošiš, kad je ona lepša i treba joj...? Idi, Aniću, molim te, — i drugima reci... Molim te.

Bariša je sklapao ruke pred Anićem i bio gotov da klekne. Ovaj ga je gledao čas, smešeći se, a zatim se okrenuo.

— Ne budi tako čudan, Bariša, to više ni pesniku ne pristoji. Ona, ako i nije bila bolesna o n d a, bolesna je sada. Pogledaj joj boje na licu. I društvo kojim se vuče... Ona je propala.

— Al' nije, Aniću, nije — tako mi Krista; glad je to, samo glad, i sve je došlo iz toga što si ti mislio, da je već onda — — —

Anić ga prekine.

— Uostalom, sad je svejedno. I drugi bi se prevario: Tvornička devojka, uvek po bolnicama, ide sama muškarcima u stan, a muškarci je — neće ... Valjda nisam mogao da uzmem ozbiljno tvoj izgovor sa — zaručničkom vernošću ... I na kakav si se ti to posao sada dao ...?

Bariša je očajan pošao iz stana Anićevog i zaprepastio se, kada je video, da je već kasno. Doma je cele večeri bio kao izgubljen, i žena nije prestala, da ga sumnjivo pogledava i da ga ispituje.

Sutra je odmah posle škole pošao k oficiru od Tarnopola i, smešeći se usiljeno, stao odmah da govori o Plavoj.

— Pa zgodna je to devojka, Boga mi; a što je glavno, zdrava. Malo lagana ... no... Al' hvala Bogu ... Čovek bar može da se s njome lepo zabavi. I konačno, možda to i nije zlo. Od druge čovek dobije bolest i unesrećen je za čitav život, a tu bar zna, da je čista, i — napokon lepa ... da, ... lepa.

Oficir je mislio, da je Bariša pijan i stao je da se smeje.

— Hahaha ... tako dakle prijatelju ...? Vi već i za takovim ptičicama letite ...? No, hvala lepa, to je već posle par meseci bračnog života, a što će tek da bude kašnje ...?! Lumpovali Vi noćas, a ...?

Bariša je stao opet nešto da muca, no oficir nadoda poverljivo:

— Al' što se zdravlja tiče, nemojte misliti, da te bolesti tako brzo zacele. Pogotovo, ako se posao dalje vodi ... Budite Vi ipak oprezni, prijatelju, ima i drugih, lepših ptičica, pogotovo dandanas.

Još četvrt sata ostao je Bariša kod njega i uveravao ga, ali oficir, koji je također te noći lumpovao, bio je tako osvedočen o njegovom pijanstvu, da se je samo sve jače smejao.

Kada je izišao na ulicu, Barišu je bolela glava, i osetio je težak očaj i prazninu ... Podne je eto već davno prošlo, žena će da ga i opet sumnjivo ispituje, i — čemu da ide kući ...?

Išao je bez cilja i mislio, koga još pozna iz bolnice ... Setio se nekog feldvebela u P. ulici, i nekog činovnika u poreznom uredu. Odlučio je da pođe najpre u P. ulicu, a posle može i u ured ... No došavši do P. ulice, smete se i ne mogaše nikako da se seti, kako da počne o stvari ... Ta on je, za Boga, književnik, i oženjen čovek, i profesor, pa šta može feldvebel da misli ...; a može to još da mu i žena pročuje ...

Istom na večer kasno vratio se kući, gladan i izmoren do ludila . . .

IX.

Za desetak dana, već je čitavo mesto govorilo o profesoru Bariši Jagodiću. Pripovedalo se da je postao svodnik neke ružne i sifilitične prostitutke, s kojom da je nekad imao ljubavni odnošaj, te da je tako dosadan i odvratan postao u tome poslu, da je zapustio i školu i mladu ženu. I onda se čitavo mesto, naravski, zgražalo, kako žalosno, eto, ta naša tobož talentirana i idealna mladež svršava . . .

Tako sam i ja doznao za stvar. Barišu sam poznavao sa univerze, bili smo prijatelji, i tek odkad nas pozvalo na vojsku, nekako smo se udaljili. Kasnije je on išao samo sa literatima, a ja sa svojim društvom, i tako smo se retko susretali. Doznavši za stvar, odlučih odmah, da pođem k njemu, uveren, da je sve to samo nečija kleveta, i pripravan da joj odmah stanem na put.

Međutim Bariša mi je pripovedao stvar tako, da se tu nije dalo čemu stajati na put. Ugledavši me, uzradovao se silno, i pitao me odmah za oprost, što je na moje prijateljstvo nekako bio zaboravio. Nekoliko mi

je puta naglasio, da mi je baš zahvalan, što može nekome, tko će ga razumeti, da poveri svoju stvar, i lepo mi izredao događaj od početka do kraja onako, kao što sam ga ja ovde i izneo. Došao je i na svoje svodništvo. Ja sam mu rekao, da ljudi pripovedaju naokolo, da ide od jednoga do drugoga i daje im njenu adresu, govori, kako je zdrava, kako ima lepo telo itd., — a on mi je bez ikakvog sustezanja sve to potvrdio . . .

— Pa ni moja žena neće da me razume, tužio mi se. Doznala je i veli da je sramotim, da čitav svet govori kako više volim prostitutke, nego nju, a Bog mi je svedok da je ljubim . . .

Ja sam tek sada uvideo svu tragičnu sudbinu svog prijatelja. Pokušao sam, da ga umirim i da ga uverim, kako to Plavoj neće pomoći, a njega će za uvek upropastiti, no on se nije dao.

— Al' ja sam dužan — govorio mi je, ja sam njoj skrivio i oklevetao je. Ja moram nešto učiniti . . .

Da mu bar nekako pomognem, stao sam češće dolaziti k njemu. Nastojao sam da se i njegovoj ženi približim, te da upriličim među njima kakovo objašnjenje, ali ona je sve moje pokušaje odbijala uvek istim histe-

ričnim plačem i rečima: „Ja neću da moj muž više misli na neku prostitutku nego na mene. Ja ga volim, ali to ne ću...!"

Pomislio sam da bi možda koja dobra vest o Plavoj mogla da ga umiri, i pokušao sam, da doznam šta je s njome. Ali njena stanodavka mi reče, da ju je oterala, jer nije plaćala, i posle toga nisam više nikako mogao da joj otkrijem trag.

Jednog popodneva pođoh kao obično k Bariši, ali, mesto njega, u susret mi iziđe njegova gospođa, — sva zaplakana...

Brzo i kroz plač mi ispripovedi, da je jedan sat pre došla k njemu časna sestra iz bolnice svetoga Duha, i donela mu pismo. On da je na to kao opsednut pobegao, a da je nije ni pozdravio...

Domišljah se, kao i ona, o čemu mora da se radi, i brzo se oprostih. Nešto kao da me vuklo da vidim taj prizor i tu devojku. Bežao sam što sam brže mogao...

U bolnici spomenuh ime Plavino, i naznačiše mi veliku sobu u trećem odelenju. Uđoh oprezno i tiho, nastojeći da me Bariša ne zapazi; bar ne odmah.

U jednom uglu prepoznah smesta njegovu mršavu pojavu, zgurenu nad nekom posteljom... Činilo mi se da plače. Neko

sam vreme gledao, i jedva razabirao linije ženskoga bledog lica na postelji, i slabe pokrete ruku. Nedaleko njih stajala je časna sestra.

Pođoh k njoj i rekoh da sam došao po Barišu.

— Jeste li mu brat ili prijatelj, upita me.

— Prijatelj, odgovorim.

— Svejedno; odvedite ga čim pre, molim vas. Zašto da se tu muči?

Htedoh je pitati kakav je bio sastanak, no ona me preteče sama.

— To su bolesti kada raspoloženje menja... Jutros je plakala celo vreme, da hoće da ga vidi, a posle podne, kada je došao, vikala je tako na nj, da je bacila svu silu krvi... Ja neznam šta je on njoj, ali vidim da pati...

Pogledah čas naokolo po redovima postelja i bolesnika, a onda pođoh k Bariši. Ali moj pogled instinktom radoznalosti pade pre svega na hrpu rublja iz koga je virilo jedno tanko, voštano lice i dve koštunjave, potamnele ruke... Samo su oči još bile žive na tom licu, velike, plave oči, kao dva stepna cveta, iste one dobre oči, o kojima mi je Bariša toliko pripovedao...

Bilo mi je odmah lakše, kada sam ih video. Činilo mi se da one još mogu da Bariši pomognu, i stadoh ga brzo dizati i miriti. Opazivši to ona, kao da je htela nešto da kaže, ali počevši da kašlje, samo mi lagano mahnu rukom, kao da me bodri . . .

Bariša se napokon digao. Prinesoh ga k njoj i, gledajući je u oči, htedoh je zamoliti da mu oprosti. Ali ona mi rukom dade znak da ćutim.

Dugo se spremala i kupila snagu, i konačno progovori isprekidano . . .

— Ja . . . ja sam bila opet zla s njime . . . Opet je bio tako preplašen, kada je ušao . . . Isto ono njegovo lice . . . ono izgubljeno . . . Ali htela sam da ga vidim, i da mu kažem: najlepši moji dani . . . jedini moji snovi . . . sve — — —

Bariša joj je stiskao grčevito ruku i ljubio je . . . Ona se prekinu na čas i poče da govori njemu direktno . . .

— Al' ti si ipak svemu kriv, Bariša; jesi. . . Ja evo umirem kao devica . . ., ja si-fi-li-tična prostitutka — kao devica . . . I volim te još uvek . . .; i onda kada sam vikala na te . . . A ti — zar zaista i ti veruješ, da ja nisam više tvoja dobra Plava...?!

Govorila je to sve jače i opažalo se da se uzrujava. Ja htedoh, da iskoristim brzo momenat i izustih ganutljivo:

— Ali Vi mu svejedno praštate, zar ne...? Ja znam da ste Vi dobra . . .

Ona me pogleda pronicavo. Od naprezanja su joj iskočile crvene pege na licu, i tamne kapi krvi pojaviše joj se na usnama.

Časna sestra joj položi glavu na jastuk i namignu mi, da odemo. Ali meni se još nije dalo.

— Bar očima mu dajte znak, da mu i to praštate . . .! — I to, što niste osetili ljubavi . . . Vidite, da je nesretan zbog toga . . .

Bariša je zaridao bolno i stresao se tako, da sam mislio da će mi pasti u nesvest.

Plavine oči gledale su na nj toplinom detinje radoznalosti, vedrih sanja i nejasnih čežnja, i u isto vreme izrazom duboke prokušane tuge, u kojoj se zrcalilo konačno praštanje . . .

— Al' on me ipak ljubio, zar ne . . .? Ja to znam, vidite . . . I, ipak je lep bio život —

— — — — — — — — — — —

Posle tri dana pratili smo je k grobu . . . A Bariša od tada biva svakim danom slabiji i još uvek teoretski razmišlja o jednom:

— Kako bi bilo, da on na p r i m e r nije bio tako skrupolozan, pa da je, recimo bio prema Plavoj kao drugi, i da je na primer — — — — — — — — — — — — —

Z a g r e b, juna 1919.

KONAC.